

«Ey yer ve göklerin Hükümrani! Vatan ve din düşmanlarına
karşı cihadımızda bize yardım et ve bizi düşmanların şerrinden koru!»

— İmam Şamî —

Birleşik Kafkasya

ÜÇ AYLIK DERGİ

Yıl : 1

Eylül - Ekim - Kasım 1995

SAYI : 4

İÇİNDEKİLER

Çeçenistan'da Son Durum	
Yılmaz NEVRUZ	1
Bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti	
Osman ÇELİK.....	5
T.C. Osmanlı Devletinin Düştüğü Yanılgıya Düşmemelidir	
Doç. Dr Süreyya ÜLKER.....	21
Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde Etnik Yapı	
Ufuk Tavkul	24
Kafkasya'nın Binbir Savaşları.....	27
Çeviren: Nimet Berkok	
Said Şamil'in Mektubu	
Said ŞAMİL.....	31
Kuzey Kafkasya'da Türk-Moğol İzleri	
Halil ERENOĞLU.....	39
İki Kasım Bindokuzyüz Kırkç	
Osman ÇELİK.....	48
Yazılıkaya	
Yaşar Şancı.....	51
Yedi Yıldız (Dergiler Arasında)	
Dr. Yılmaz NEVRUZ	54
Tatarkan	
DUDALANI Mahmut	
SILPAÇARLANI Yılmaz	56
Nart Destanları	
Safar-Aliy ORUSBİY	
Bilal APPA-Adilhan APPA	60
Yayın Kurulu: Adilhan ADILOĞLU, Havva ATEŞ, Vedat BALKAN, Yasın BAŞÇI, Mine BİLGİN, , İncilay CANGÖZ, Suat ÖNALAN, Betül ÖNALAN, Ergun TAVLAN, İnci TUNÇ, Arslan ÖNAL	

Birleşik KAFKASYA Üç Aylık Dergi

Genel Koordinatör:
Yılmaz NEVRUZ

Sahibi:
K.K.Karaçay-Balkarlılar
Kültür ve Yardımlaşma
Derneği adına:
Hacı Murat BERK

Yazı İşleri Müdürü:
Mehmet KARAÇAY

Yazın:
Cahide BAŞÇI

Haberleşme Adresi:
Mrk. P.K. 62
ESKİŞEHİR

İdare:
Deliklitaş,
Dr. Hilmi Sk. 1/C
ESKİŞEHİR
Tel: 0.222.221 66 97
Fax: 0.222.230 34 07

Yurtdışı Yıllık Abone:
40\$

Yurtiçinde:
Dernek hesabına
100.000 TL. bağışta
bulunmak suretiyle
temin edilebilir.

Posta Çeki No: 112736
(Mehmet KARAÇAY)

Dergideki yazılar kaynak
gösterilmek suretiyle
alınabilir.

Dizgi-Baskı:
ETAM A.Ş.
Matbaa Tesisleri
ESKİŞEHİR

Birleşik Kafkasya

ÜÇ AYLIK DERGI

ÇEÇENİSTAN'DA SON DURUM

Yılmaz NEVRUZ

G-7 adı verilen zengin ülkelerin geçen Haziran ayında Kanada'da yaptıkları toplantı ile Çeçen Halk Kahramanı Şamil Basayev'in Budennovsk baskını ve Çeçen-Rus barış görüşmeleri arasında ilişki bulunduğunu ileri sürenlerin görüşlerinde "gerçeklik payı" vardır, denilebilir. Sözü geçen toplantıya Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin de gözlemci olarak katılmıştı. Kapalı kapılar ardında neler konuşulduğunu bilmiyoruz. Ancak, sanayi devlerinin Rusya'daki ekonomik çıkarlarının kâra dönüşmesi için, ülkede hüküm süren savaş ortamının istikrara ve sükûna kavuşmasında sayısız yararlar olduğu bilinen bir gerçektir. Meselenin kühüne inildiğinde, beklenmedik bir anda "barış görüşmeleri"nin niçin başladığı ortaya çıkacaktır.

Aralık-1994'ten beri devam eden Çeçen-Rus savaşı, sadece Çeçenistan'ı tahrip etmekle kalmamış, Rusya'yı da ekonomik ve politik bir açmaza sürüklemiştir. Tahminlerin hilâfına savaşın uzaması ve daha da uzayacağını anlaşılmaması zengin Batı Ülkelerinin aklını başına getirmiştir. Durum böyle sürüp gidecek olursa, onların tasarladıkları ekonomik sömürü maksadına ulaşamayacaktır. Yakın bir gelecekte Rusya'da siyasi dengeler bozulacak ve aşırı unsurlar ülkede söz sahibi olacaklardır. Neticede de Rusya, geleneksel dikta rejimine sürüklenecektir. İş bununla da kalmayacak, yalnızlığa itilen Rusya, ekonomisine nefes aldirmek için mutad silah ticaretine yeniden başlayacaktır. Bunun emareleri şimdiden belli olmuştur. Zenginlerin Kanada toplantısından önce, Rusya'nın İran'a nükleer teknoloji satma girişimleri ciddi boyutlar kazanmıştır. Nevar ki, Amerika'nın Rusya'ya bazı konularda garantiler vermesi, sözü geçen projenin şimdilik askuya alınmasını sağlamıştır.

Bütün bunlar göz önüne getirilecek olursa, Kanada'da G-7 Ülkelerinin Boris Yeltsin'i ciddi anlamda uyardıkları ve O'nu, Çeçen-Rus savaşını görüşmeler yoluyla çözümlemeye ikna ettikleri ileri sürülebilir. Ancak, bu prensip anlaşmasının bir de uygulama safhası vardır. Boris Yeltsin'i en çok zorlayan da budur.

Rus halkının büyük çoğunluğu Çeçenistan Sorunu'nun karşılıklı müza-

kereler yoluyla çözümlenmesini, daha fazla kan akıtılmamasını istemektedir. Ama buna karşı çıkan gruplar ve dinamik güçler de vardır. Eski komünistler ile Jirinovskiy'nin başını çektiği faşistler, Kızılordu, KGB ve diğer aşırı gruplar her ne pahasına olursa olsun Çeçen direnişini silah zoruyla halletmekten yanadırlar. İşte bu aşırılara karşı halk çoğunluğunu ayağa kaldırmak için etkili bir yöntem bulunmalıydı. İster mürettep olsun, ister tesadüfen olsun "Şamıl Basayev Olayı" aşırı uçların ve Moskova'daki şahinlerin "sürekli askeri yöntem" görüşlerinin, ülkeyi daha nice badirelere sürükleyebileceğini göstermiştir. Böylece meseleye görüşmeler yoluyla çözüm aramaya taraftar görünen Çernomirdin Hükümeti de sağlam bir istinat noktası bulmuştur. Netice itibarıyla Budennovsk Baskını'nın akabinde her iki taraf Grozni'de AGİT temsilcisinin de bulunduğu görüşme masasına oturmuşlardır.

Görüşmelerin, hem Çeçenistan hem de Rusya'nın kabullenebileceği makûl bir sonuca ulaşması bir hayli zor görünmektedir. Her şeye rağmen "ateşkes" sağlanması bile şimdilik başarı sayılabilir.

Nevarki, Rusya devlet Başkanı Boris Yeltsin'in 04.07.1995 tarihinde "Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünü koruma ve Çeçenistan'daki siyasi ve askeri istikrarı sağlama" gerekçesiyle Çeçenistan'da "daimi Rus üssü" bulundurulmasını içeren bir kararnameye imza koyması, görüşmeleri çıkmaza sürüklemiştir.

Grozni'deki Rus heyeti üyesi ve başbakan Çernomirdin'in yakını olarak bilinen Arkadi Volski, Yeltsin'in mahut kararnamesi üzerine bir basın toplantısı düzenleyerek "Bu kararname hükümetin bilgisi dışında çıkmıştır. Biz silahsızlandırmayı düşünerek Çeçen tarafı ile askeri anlaşmalara vardık. Çeçen tarafının silahsızlanması tam başlayacakken bu kararname ortaya çıktı" şeklinde sert eleştirilerde bulunmuş ve sözü savunma bakanı P. Graçev'e getirerek: "aslında tehlikeli olan, kararnamenin içeriğinden ziyade, bunun Pavel Graçev tarafından yorumlanmasıdır. Tutup (bu kararnameyi Devlet Başkanı yazdı, Başkomutan olan Devlet Başkanı'nın bilgisi dışında Çeçenistan'a tek tugay yerleştirmem) diyor. Böyle şey tarihte görülmedi. Yüzlerce karar alıp, sonra da (benim haberim yoktu) dersiniz, bu onursuzluk olur" şeklinde konuşmuştur. Arkadi Volskiy, daha da ileri giderek "Bu kararname değiştirilmediği" taktirde görüşmelere katılmayacağını söylemiştir.

Görüldüğü gibi Moskova'da devlet ciddiyeti yoktur. Şahinlerle güvercinler kıyasıya mücadele halindedirler. Şahinlerin başını çeken savunma bakanı Graçev kendi görüşleri doğrultusunda hazırladığı kararnameleri Korsakof Sendromu'na mübtela Boris Yeltsin'e imzalatabilmektedir. (*) Aslına bakarsanız, zengin sanayi ülkelerinin sessiz baskılarıyla görüşme masasına

(*) Alkol bağımlılarında görülen, hafıza kaybı (özellikle yakın geçmişe ait), uyum bozuklukları, dikkatini toplayamama, ölçsüz davranışlar, kavrama zaafı, çabuk yorulma, kazık gibi yürüme... gibi belirtilerle müterafık bir hastalık tablosu. Sonuç, mutlak bunamadır.

oturmaya kabul eden Rusya'nın hedefi bellidir:

1) Görüşmeleri mümkün mertebe uzatarak Çeçenistan Sorunu'nu Dünyanın ve Rusya'nın gündeminden uzaklaştırmak;

2) Çeçenistan'da barış ve huzurun sağlanmasını geciktirerek Çeçen halkını canından bezdirmek ve ümitsizliğe düşürmek.

Bu belirsiz politikanın Rusya hesabına sayısız yararları vardır.

- Çeçenistan'daki savaş sebebiyle ekonomik krize sürüklenen Rusya'da, mevcut Yeltsin hükümeti halkın desteğini kaybetmiştir. Sonu gelmeyen barış görüşmeleri Moskova'nın hem siyasi hem de ekonomik yönden toparlanmasına zaman kazandıracaktır.

- Sıcak temasın durdurulması, bu gereksiz savaşa karşı olan Rus kamuoyu'nu yatıştırırken, Kızıldoru'nun Çeçenistan'da her an "vurmaya hazır" bir vaziyette beklemesi savaş taraftarlarını da tatmin edecektir.

- Bu "sürüncemede tutma" sürecinde Rus gizli servisleri, Çeçen mücahitleri tahrik ederek onların sivil hedeflere saldırımlarına zemin hazırlayacak ve meydana gelen üzücü olaylara "terör" havası verilerek hem Rus hem de Dünya kamuoyu'na "Çeçenlerin azatlık mücadelesi" adi terör olarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

- Çeçenistan'daki savaş bahane edilerek diğer Kuzey Kafkas özerk cumhuriyetlerinde de uygulanmakta olan "fevkalâde durum" uzayacak, serbest seçimler yapılamayacak ve yerli yönetimler Moskova'nın atadığı yöneticilerin yönetiminde kalacaktır. Böylece "azatlık hareketleri"nin oralara sıçraması da kontrol altına alınacaktır.

- Rusya tarafı zaman zaman barış görüşmelerini açmaza götürecek ve elindeki bütün istihbarat ve medya imkanlarını kullanarak suçu Çeçenistan tarafına yükleyecektir.

Bütün bunlara bağlı olarak zengin sanayi ülkelerinin Rusya'ya karşı isteksizce kapanan ekonomik yardım kapıları tedricen açılacaktır.

Çeçenistan'ın Tavrı Ne Olacak?

Rusya'nın yüzyıllardan beri sürdürdüğü sömürgecilik politikasını bütün Rus esiri uluslar, özellikle Çeçenler çok iyi bilmektedirler. Çeçenistan Devlet Başkanı Covhar Dudayev, şimdiye kadar izlediği politika ile esir halkların ve hür dünya halklarının sevgi ve sempatisini kazanmış bir devlet adamıdır. "Rusya ne kadar şiddet kullanırsa kullansın, bu, beni teröre karışma utancını taşımaya zorlayamaz" demek suretiyle Çeçen Halkı'nın "azatlık davası"na seviye kazandırmıştır. Rusların oyununa asla gelmeyecektir.

Öte yandan "sürüncemede bırakma" politikasının "Çeçen ulusunu ümitsizliğe düşüreceği" görüşü de bir varsayımdan ibarettir. Dudayev'in tabiriyle "hürriyet tutkunluğunu Allah vergisi genetik bir miras olarak" ruhlarında

taşıyan Çeçenler, şartlar ne kadar ağır olursa olsun ümitsizliğe ve bezginliğe düşmeyecekler ve "Azatlık" davalarını mutlu sona ulaşıncaya kadar bırakmayacaklar.

Rusya Barış Atağında Samimi İse...

Barışın sağlanması zannedildiği kadar zor değildir. Boris Yeltsin, başkanlık seçimlerinden önce etnik özerk cumhuriyetlere verdiği "İstedığınız kadar egemenlik" sözünde dursaydı, Çeçenistan'daki "facia" düzeyindeki acı olaylar meydana gelmez ve onbinlerce sivil halk canından olmaz, keza bütün bir ülke barabeye dönmezdi. Şimdi ise "zararın neresinden dönülürse kârdır" diyerek her iki tarafın bir takım tavizler vermesi gerekmektedir.

Covhar Dudayev aylarca önce ABD'de düzenlenen bir konferansa uydu yayın aracılığıyla katılarak (üstü kapalı bir şekilde) barış için verebilecekleri tavizi ifade etmiştir: "**Biz Tataristan gibi bir özerkliği kabul etmeyiz, ancak kesin garanti verilirse federasyona katılma ihtimalini düşünebiliriz.**"

Çeçen tarafı bu tavizi verecek olursa, "Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğü"ne halel gelmeyeceği için diğer hususlarda anlaşma sağlanması zor olmayacaktır. Şayet, **Moskova hükümeti barış atağında samimi ise:**

1. Çeçenistan'daki işgal ordusunu geri çekmelidir.
2. Savaştan zarar görenlere belli bir program dahilinde karşılıksız maddi yardımda bulunmalıdır.
3. Silahlı veya silahsız evlerini-yurtlarını terkeden bütün Çeçenlerin kendi evlerine dönmelerini kayıtsız-şartsız kabul etmelidir.
4. Başta Covhar Dudayev olmak üzere Çeçen Cumhuriyeti Yöneticilerinin secme seçilme ve diğer beşeri haklarını serbestçe kullanabilmelerini garanti etmelidir.
5. İki de bir muhalif gruplar oluşturarak ülkenin siyasi ve sosyal barışını bozacak girişimlerde bulunma alışkanlığından vazgeçmelidir.
6. Savaş dolayısıyla yerlerini yurtlarını terketmiş olan Çeçenlerin kendi evlerine serbestçe dönmelerini sağladıktan sonra Çeçen ulusunun hür iradesini yansıtacak serbest seçimlerin yapılmasını garanti etmelidir.
7. Çeçenistan Rusya Federasyonu'na dahil tam egemen bir Cumhuriyet statüsüne kavuştuktan sonra, bu ülkenin içişlerine karışmamayı taahhüt etmelidir.

Yukarıda yedi madde halinde sıraladığımız şartlar hayata geçirilmeden Çeçenistan'da ve diğer Kuzey Kafkas Cumhuriyetlerinde barış ve sükûnun sağlanması mümkün değildir.

Ancak... Mevcut Rus yönetiminin bu olgunduğu göstereceği, dağın ardındaki boş bir ümitten ibarettir. Rusya emperyalist emellerinden henüz vazgeçmemiştir. Durum böyle olunca da barış görüşmelerinden bir sonuç

BAĞIMSIZ KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ (11. MAYIS. 1918 - HAZİRAN - 1921)

Osman ÇELİK

KUZEY KAFKASYA'NIN BAĞIMSIZLIĞINI İLAN ETMESİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Kafkasya'yı da etkilemişti. Türk Ordusu Abhazya Sahilleri'ni işgal ederek, Rus Ordusu'nun güney kanadını arkadan vurmak isterdi.

Kuzey Kafkasya, bağımsızlık konusunda duyarlıydı. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra; Ali Bey isyanı, halkın duygularını açığa vurmasına neden oldu. Hızla, Çeçenistan ve Dağıstan bölgelerine yayıldı. Nevar ki, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi üzerine, isyan kanlı bir şekilde bastırıldı.

Çarlık rejiminden, Ruslar dahil kimse memnun değildi. 1905 Rus-Japon Savaşı ve sonrası, bağımsızlık amacıyla milli ve sosyal hareketler meydana geldi.

Bu olaylar, genel manada; bağımsızlık isteklerinin ve sosyalist hareketin habercisi niteliğini taşıyordu.

1917'de başlayan Sosyalist İhtilal, esaret altındaki bütün milletlerin ayaklanmasına sebep oldu. Polonyalılar, Finler, Letonyalılar, Estonyalılar, Kırımıllar ve bütün Kafkasyalılar kurtuluş ümidiyle harekete geçtiler.

Çarlığın kan ve ateşle tesis ettiği hudutlar içerisinde kalan esir milletler kendi milli hükümetlerini kurmaya başladılar. Kafkasya'da da, aynı duygular bütün bölgeleri sarıyordu.

Şubat-1917'de Menşevikler'in başlattığı ihtilal hareketi, ordu içinde ve halklar arasında heyecan yarattı. Bolşeviklerin perde arkasından yürüttükleri propaganda ile giderek karmaşık bir şekil aldı. Yaygın bir özellik kazandı.

Kuzey Kafkasya'da; 3 Mayıs 1917'de, Terekkafe'de (Viladikafkas) birinci büyük Halk Kurultayı toplandı. Aynı kader birliği içinden gelen, aynı kültürü paylaşan boyların temsilcileri davet edilmişti. Şehirde bulunan Tiyatro Salonu'nda 500 resmi temsilci biraraya geldi. Davetliler arasında Azerbaycan ve Gürcistan'dan gelen gözlemci heyetler de vardı.

çıkmayacaktır ve Rusya Federasyonu'nda sorunlar büyüyerek devam edecektir.

Çeçenistan'a gelince... Her ailesinden "azatlık uğruna" bir veya daha fazla şehit veren Çeçen Ulusu'nun, bağımsızlık ülküsünden vazgeçerek, kayıtsız şartsız Rusya'ya ramolacağını ileri sürmek, hatta varsaymak bile abesle iştigaldir.

Kurultayda, Kuzey Kafkasya'nın geçici Milli Hükümeti özelliğini taşıyan; "Birleşik Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi" adı verilen yüksek icra organı seçildi.

Temsilciler Meclisi içinden seçilen komisyonlar, kendilerine verilen konuları tartışmış, karara bağlamıştı. Bunlar, meclis tarafından onaylanmıştı.

Toplantının beşinci günü; dağıstan Temsilcilerinden Hacı Süleyman kapanış konuşması yaptı. Herkesi son derece duygulandırdı.

Hacı Süleyman, özetle şunları söyledi:

- "Bu beş gün zarfında yapılan müzakereler ve alınan kararların; bizi, ülkemizi hürriyete ve refaha kavuşturması için Yüce Allah'a dua edelim. Birliğimizin ve kardeşliğimizin ebediyen devam etmesi için çalışacağımıza and içelim."

Hacı Süleyman'ın son sözleri, salonda bulunan herkesi heyecanlandırmıştı. Temsilciler ayağa kalkarak, birlik için yemin ettiler.

Terekale Kurultayı ve burada alınan kararlar, bütün bölgelerde heyecan yaratmıştı. Bölgeden bölgeye haber ve emir götüren postalar, sürekli hareket halinde oldu.

18 Eylül 1917'de, Andi'de ikinci kurultay toplandı. "Kuzey Kafkasya Milli Müessesasın Meclisi" adını alan kurultay, büyük ilgi görmüştü. 1500 delege biraraya gelmişti. Onların dışında, davetsiz yüzlerce kişi toplanmıştı. Bu yüzden, Kurultay açık havada yapıldı.

Toplantıya; Dağıstan, Kumuk, Salata, Terek Vilayeti, Çeçen-İnguş, Asetin, Kabardey, Karaçay-Balkar, Adıge, Abhaz, Şatkale (Stavropol) bölgeleri delege göndermişlerdi.

Milli Meclis, anayasa niteliğinde olan şu kararları aldı.

- 1) Kuzey Kafkasyalılar, tek siyasi birlik çatısı altında birleşecekler.
- 2) Bu birlik içinde, her boy (kabile), tam bir muhtariyete sahip olacaktır.
- 3) Birliğin iki yasama meclisi bulunacaktır. Birincisi Meb'uslar Meclisi, diğeri Ayan Meclisi...

4) Her iki meclis; kendi arasından icra (yürütme) heyetini, heyet de gene kendi arasından bir başkan seçecekti. Başkan, siyasi birliğin reisi diğeri deyimle, Cumhurbaşkanı olacaktı.

5) Anayasanın korunması, devamlılığının sağlanması, meclislerin yapacağı kanunların, keza Bakanlar Kurulunun idari ve kazai işlerinin anayasaya uygun olup olmadığının denetlenmesi için bir "Yüksek Divan" tesis edilecekti.

Milli Meclis icra komitesi'ni yenileyerek, tam yetki verdi. İcra Komitesi Üyeleri, Abdülmecid Çermoy'u başkan seçti. Bu şekilde, görev bölümü yapılarak, "Bakanlar Kurulu" görevine başladı.

Devlet Başkanlığı'na seçilen Abdülmecid Çermoy Çeçen idi. Rus askeri okullarında okumuştı. İmparator Nikola'ya yaverlik etmişti. Grozni'de petrol kuyularına sahip, Rus kültürünü benimsemiş, zevk ve eğlenceye düşkün uçarı bir prensti.

Bakanlar Kurulu'nda görev alanlardan: Haydar Bammat, Kumuk idi. Zeki ve iyi bir

öğrenim görmüştü. Rusça'dan başka Fransızca ve Almanca biliyordu.

Ali Han Kanemir, Asetin idi. Rusya'da okumuş, değerli bir hukuk adamı idi.

Wassan-Giray Cabağı, İnguş boyundandı. Yüksek tahsiline Petersburg'da başlamış, Almanya'da bitirmişti.

Bakanlar Kurulu'nu oluşturan üyeler; genelde, Rus Okulları'nda okumuşlardı. Rusya'da mevcut çeşitli sosyal ve politik akımların etkisi altında kalmışlardı. Rusya'yı, Rus Devlet Yapısı'nı çok iyi biliyorlardı. Eğer Onları, duyguları yanıltmazsa, başarılı olabilecek özelliklere sahiptiler.

Kuzey Kafkasya Halkları, bu şekilde bir siyasi birlik kurmak için çalışırken; 7 Ekim 1917'de, Bolşevikler İktidarı ele geçirmiş, iç savaş başlamıştı.

Bolşevikler, uzun süreden beri çalışıyor, ihtilali nasıl gerçekleştireceklerini planlıyorlardı. Çarlık taraftarlarının oluşturacağı cepheyi bölüp parçalamak için, Rus olmayan milletlerin nasıl kullanılacağı konusunda hesaplar yapmışlardı. Bu maksatla, yoğun bir propaganda başlattılar.

2 Kasım 1917'de; "Rusya Milletlerinin Hakları" başlığını taşıyan bir bildiri yayınladılar. İmparatorluğun her tarafında dağıttılar.

Bildiride, şu ana başlıklara yer verilmiştir:

- 1) Rusya'da yaşayan milletler, egemenlik konusunda eşittirler.
- 2) Her millet; Rusya'dan ayrılarak bağımsız devlet kurmak hakkı dahil, kendi geleceklerini tayin etmek konusunda serbesttirler.
- 3) Millî, dinî bütün haklara konan ipotekler kaldırılmıştır.
- 4) Rusya Devlet sınırları içinde yaşayan bütün azınlıklar, her alanda serbestçe çalışabilir ve kendi aralarında birlik kurabilirler.

Bu bildirinin ardından; 19.12.1917'de, Lenin ve Stalin tarafından imzalanan ikinci bir bildiri, Rusya Müslümanlarına hitaben kaleme alınmıştır.

İkinci bildiride, şu ifadeler yer verilmiştir.

"Rusya Müslümanları, Volga Tatarları, Kırgızlar, Sibirya ve Türkistan Sartları, Kafkas Türkleri ve Tatarlar, Kuzey Kafkasyalılar! Rus Çarları ve zalimleri tarafından bütün camileri, minberleri yıkılmış, dinleri, adetleri çiğnenmiş olanlar; sizlere hitab ediyoruz! Dinleriniz, adetleriniz, millî ve harsî müesseseleriniz, bundan sonra her türlü tecavüzden masumdur. Millî hayatınızı istediğiniz gibi tanzim ve idarede hürsünüz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki, gerek sizin ve gerek Rusya'da yaşayan diğer bütün milletlerin haklarını biz Sovyetler himaye ve müdafaa edeceğiz. Bu inkilaba ve onun hükûmetine yardım ediniz!

Arkadaşlar! Yükselttiğimiz bayrakla her mahkum millete hüriyet götürüyoruz. Müslümanlar! Sizden maddî, manevî yardım bekliyoruz.

Sovyet Liderleri, bu aslı olmayan vaadlerle milletleri kandırmak istiyor, zaman kazanmaya çalışıyorlardı.

Ancak, yüzyıllardır Ruslar'ın yalanlarına tanık olan Kuzey kafkasyalılar, verilen sözlerin aslında bir tuzak olduğunu biliyorlardı. Kafkasyalı biliyordu ki; kıyafet değiştirmekle, karakter değişmeyecekti.

Kuzey Kafkasya Merkez komitesi; 20 Kasım 1917'de, Rusya'dan ayrıldığını ve bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti.

Yeni hükümet; askeri, mali, zirai ve idari gibi, bir devlet için gerekli her alanda düzeltmelere başladı.

Çarlık Dönemi'nin emperyalist müstemlekeci siyasetinin vaktiyle Kafkasya'ya sürüklediği Slav Muhacirler, hükümetin aldığı karar ve uygulamalar karşısında rahatsız oldular. Oteldenberi birbiriyle anlaşamayan Kazaklar, Müjikler (Rus Köylüleri), Ukraynalılar.. Monarşiden komunizme kadar çeşitli ideoloji peşinde koşan bütün gruplar, birdenbire anlaşıp birleştiler. Yeni Hükümete karşı bir cephe oluşturdular.

Diğer taraftan; komünist ajanları ülkenin her tarafına sızmışlardı. Oluşan birliği bozmak, taraftar toplamak için sinsi bir propaganda başlatmışlardı.

Slav Muhacirler, Kafkasya'nın en münbit topraklarına yerleşmişlerdi. Kimi idareci, kimi teknik adam, kimi çiftçi kişvesi altında, kendilerine tanınan ayrıcalıklarla yıllardan beri refah içinde yaşamışlardı. Şimdi ise; Yeni Hükümetin, eşit vatandaşlık teklifi Onları tatmin etmemişti. Daha doğrusu, Slavlık damarları kabarmıştı. Komünist Rejim geldiği takdirde başlarına geleceği düşünmeden, sözde kendilerini ve haklarını korumak için, savaşçı birlikler oluşturmaya başladılar.

Hükümetin durumu giderek ağırlaşıyordu. Birliği korumak konusunda güçlük çekiyordu. Bölgeler arasında, hizmetlerin akışı durma noktasına gelmişti.

Yeni Bağımsız Devletin, dışardan güçlü bir desteğe ihtiyacı vardı. Bunu da, Türkiye'den başkası yapamazdı.

Türkiye'nin ve müttefiklerinin desteğini sağlamak üzere; Abdülmecid Çermoy ve Haydar Bammat başkanlığında bir heyet oluşturuldu. Yola çıkarıldı.

Boş kalan devlet ve hükümet başkanlığına, Wassan-Giray Cabağı vekalet edecekti. Heyetin yetki belgelerini, O imzaladı.

Heyet; Tiflis'te, Batum'da Trabzon'da görüşmeler yaparak, yoluna devam etti. 6 Mayıs 1918'de İstanbul'a ulaştı.

Birinci Dünya Savaşı ufukta görüldüğünde, Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalıları'dan yararlanmak için bir cemiyet kurulmuştu. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin, özellikle Enver Paşa'nın özel ilgi gösterdiği cemiyet, bilgi akışı bakımından kaynak görevi yapıyordu.

Türk Hükümeti, ilerde Rusya ile Türkiye arasında duvar ve engel görevini üstlenecek, bir Kuzey Kafkasya Devleti'nin kurulmasına sıcak bakıyordu. Bu nedenle Şimali kafkasya Cemiyeti Siyaseti kurulmuştu. Hükümetten maddi yardım alıyor, O'nun güdümünde çalışıyordu.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti heyeti İstanbul'a geldiğinde, Cemiyet Üyeleri Hükümetle yapılacak görüşmelerde aracı oldular.

Türk Hükümeti ile yapılan görüşmelerden sonra, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olduğu kabul edildi. 11 Mayıs 1918 tarihinde; kuzey Kafkasya'nın bağımsız bir devlet olduğu, bir nota ile bütün batılı devletlere duyuruldu.

Türkiye, Bağımsız Kuzey Kafkasya Devleti'ni hemen tanıdı.

Abdülmecid Çermoy ve Haydar Bammat imzasını taşıyan notada şu ifadeler yer

verilmiştir.

"Kuzey Kafkasya Halkları'nın kurduğu hükümetin yetkili temsilcileri; şu hususları, bütün hükümetlere arz etmekten şeref duymaktadırlar.

Kuzey Kafkasya halkları, kurallara uygun şekilde bir milli meclis seçmişlerdir. 1917 yılı Mayıs ve Eylül aylarında toplanan bu meclis, Kuzey Kafkasya birliğini ilan etmiş, vekiller heyetini kurmuş ve şu kararları almıştır.

1) Kuzey Kafkasya Halkları birliği, Rusya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurmuştur.

2) Yeni devletin hudutları, Dağıstan, Stavropol, Terek, Kuban ve Karadeniz vilayeti ve sancakları dahil, Hazar'dan Karadeniz'e kadar uzanan bir coğrafyayı içine almaktadır. Güney Kafkasya Hükümeti ile yapılacak görüşmelerden sonra, güney hududu daha sonra belirlenecektir.

3) Bizler, Kuzey Kafkasya Birliği'nin Hükümeti tarafından, Devletimizin bağımsızlığını ilan etmeye yetkili kıldık.

Kuzey Kafkasya Devleti'nin bağımsız bir devlet olduğunu imza ederek arz ediyoruz." (Haydar Bammat, Abdülmecid Çermoy)

Güney Kafkasya Cumhuriyeti

Prens Lvov, Rusya Başbakanı olarak iktidarı ele aldığı zaman, Duma'da üye olan Azeri, Gürcü ve Ermeniler'den oluşan bir heyet, kendisini ziyaret ederek, bağımsız olmak istediklerini bildirdiler.

Ardından; "Hususi Güney Kafkasya Komitesi'ni" kurdular. Rusya'nın Kafkasya Genel Valisi'nin görevlerini üstlendiler.

Komitenin amacı, Güney Kafkasya'da federe bir devlet kurmaktır.

Federe Devlet, daha kuruluşunu tamamlamadan, Osmanlı Devleti'nden bazı isteklerde bulundu.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda; Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u işgal etmiş ve buralardan çıkmamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda, Bolşevik ihtilali başlayınca, Rus Ordusu geri çekilmiş, Türk Ordusu da boşaltılan bu üç vilayeti geri almıştı.

Güney Kafkasya komitesi, bu illeri geri istiyordu. Aslında bu istek, Ermeni ve Gürcüler'den geliyordu.

Güney Kafkasya komitesi temsilcileri ile Rauf Bey başkanlığındaki Osmanlı heyeti, Batum'da biraraya geldiler.

Osmanlı Delegasyonu: Konunun Rusya'yı ilgilendirdiğini, kendileriyle bunu konuşamayacaklarını bildirdi. Henüz devlet olmamış bir komiteyi muhatap kabul etmelerinin sözkonusu olamayacağı, nedenleriyle anlatıldı.

Gürcistan, Türkiye'nin tehdidi altında olduğunu söyleyerek, görüşme masasını terketti. Alman Heyeti ile bir anlaşma imzaladı. 26 Mayıs 1918'de, Güney Kafkasya Federasyonu'ndan ayrılarak, bağımsızlığını ilan etti.

İki gün sonra; 28 Mayıs'da Azerbaycan ile Ermenistan da bağımsızlıklarını ilan

ederek, Gürcistan'ı izlediler.

Türkiye mevcut hudutları kabul etmek şartıyla; 8 Haziran 1918'de, yeni kurulan üç cumhuriyetin bağımsızlık haklarını tanıdı. Ayrıca, dostluk ve iyi komşuluk anlaşması imzaladı.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, güneydeki yeni cumhuriyetlere, "Kafkas Konfederasyonu" şeklinde, birleşme teklifinde bulundu.

Almanya, Türkiye'nin müttefiki olduğu halde, gizli emeller peşindeydi. Gürcü ve Ermenileri, nüfuz sahasına almak istiyordu. Ermenistan'ın Türk toprakları üzerinde hak iddia etmesi buna eklenince, taraflar arasında güvensizlik ortamı meydana geldi. Konfederasyon olayı gerçekleşemedi.

Kuzey Kafkasya; 1919 yılında, konfederasyon teklifini tekrar gündeme getirdi. Ancak, Güney Kafkasya Hükümetleri, birleşme basiretini gösteremediler.

Oysa, Güneydeki Cumhuriyetler için, Kuzey Kafkasya son derece önem arz ediyordu. Komünist Rusya'dan gelecek bir saldırıyı, geçmişte olduğu gibi, önce Kuzey Kafkasya göğüslemek zorunda kalacaktı.

Yıllar önce; yukarıda anlatıldığı gibi, Türkiye'de yaşayan Kafkasyalılar, ülkelerinin geleceğini düşünerek bir siyasi birlik kurmuşlardı. 1908 yılında kurulan bu birliğe; "Osmanlı Ülkesi'ndeki Kafkasyalı Göçmenler Siyasi Komitesi" adını vermişlerdi.

Komite, aralık 1915'te, Fuat Paşa (Adiğe) başkanlığında bir heyet oluşturmuş, Almanya ve Avusturya Hükümetleri ile görüşmek üzere yola çıkarmıştı.

Heyetteki üyeler; bütün Kafkasya'yı temsil edecek şekilde seçilmişlerdi. Prens Matchabeli (Gürcü), Kamil Toghindze (Gürcü), İsa Paşa (Lezgi), Selim Benutof (Azeri), Aziz Meker (Adiğe) idi.

Heyet üyeleri, Alman ve Avusturya Devlet adamları ile görüştüler. Kafkas Halkları'nın, Rus yönetimi altındaki dayanılmaz durumunu anlattılar. Bağımsız olmak istediklerini söylediler.

Görüldüğü gibi: İki yıl öncesine kadar, kader birliği içinde olmayı düşünenler; bugün, fırsatlar kapıya gelmişken anlaşmakta güçlük çekiyorlardı.

Bu bilinci muhafaza eden tek Cumhuriyet Azerbaycan oldu. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni güçlendirmek için elinden geleni yaptı.

Çarlık Dönemi'nde Azerbaycanlılar, orduya alınmamışlardı. Askerlik deneyimleri yoktu. Bu yüzden, silahlı destekte bulunamadılar. Buna karşılık, manevi ve mali yardım da bulundular. Elli Milyon Manat ki, yaklaşık 2.5 Milyon İngiliz Lirası verdiler.

Kuzey Kafkasya; 1919'da, konfederasyon için ikinci teklifini yaptığı zaman, bazı olumlu adımlar atılmıştı. Dört Kafkasya Devleti'nin temsilcileri, Tiflis'de biraraya gelerek konuyu tartışmış, bir protokol imzalamışlardı. Gerektiğinde askeri kuvvetlerin birleştirilmesi, diplomatik faaliyetlerde bilgi alış-verişinin yapılması, gümrük ve para emisyonu birliğine gidilmesi konularında anlaşmışlardı.

Ancak, Ermeniler; daha savaş içinde, Ruslar'ın etkisiyle, Türkler'e karşı düşmanca bir tavır almışlardı. Toplantılara katılmalarına rağmen, konfedere devlet yapısına sıcak bakmıyorlardı. Ağır alarak ve sudan bahaneler uydurarak, gelişmekte olan birliği bozdu-

lar.

Ermenistan Yöneticileri, güç kazanmaya başlayan Kızılilar'la ilişki kurarak, sözde kendilerini güvence altına almak yolunu seçtiler. Yetmiş yıl sürecektir, yeni bir esaretin hazırlığını kendi elleriyle yaptılar.

Kuzey Kafkasya'nın Bağımsızlığını İlan etmesinin Türk Basınındaki Yankıları

Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını ilan etmesi; Türk, Alman ve diğer Batı Avrupa Basınında geniş yankılar meydana getirmişti. Özellikle Türk Kamuoyu, bu mutlu olayı sevinç ve heyecanla karşılamıştı. Türk Milli Ajansı ve basın, kamuoyunun duygularına tercüman olmuş, gazeteler bu konuyu uzun süre gündemde tutmuşlardı.

Türk Basını'nın konuya verdiği önemi göstermek için, gazetelerde çıkan yazılardan örnekler vermek gerekir. Ancak, yer ve zaman nedeniyle bunu yapmak mümkün değil. Biz, sadece başlıklar ve özet bilgiler vermekle yetineceğiz.

İKDAM GAZETESİ

- Tarih** : 8 Mayıs 1918 Çarşamba
Başlık : "Şimali Kafkasya'nın İdaresi"
: "Sadaretle Başkumandanlığa Haklı Bir Müracaat"
Yazının Özeti : Kuzey Kafkasya Halk Temsilcileri, başbakanlığa başvurarak, Rusya'dan ayrılarak bağımsız bir Cumhuriyet kurduklarını, yeni devletlerinin tanınmasını istemişlerdir.

TASVİR-İ EFKA GAZETESİ

- Tarih** : 14 Mayıs 1918 Salı
Başlık : "Şimali Kafkasya'nın Bağımsızlık İlanı -Yeni Hükümetin Hudutları- Genel Alanı-Nüfusu"
Özet : Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık olayı anlatılmakta, yeni Cumhuriyet'in hudutları, komşuları ve nüfusu hakkında bilgi verilmektedir.

TANİN GAZETESİ

- Tarih** : 15 Mayıs 1918 Çarşamba
Başlık : "Şimali Kafkasya'nın istiklali"
Özet : Yazı, başmakale olarak kaleme alınmıştır. Yazının adı verilmemiştir.

Kuzey Kafkasya Heyeti'nin, Osmanlı Devlet Adamlarını ziyareti anlatılmaktadır. Devamla; Çarlık İmparatorluğunun nasıl dağıldığı, Kafkasya'nın konumu ve coğrafyası, nüfus yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Yazı oldukça uzundur. Makale olmaktan ziyade, bir araştırma raporu niteliği taşımaktadır.

TASVİRİ EFKA GAZETESİ

- Tarih** : 26 Haziran 1918
Başlık : "Şimali Kafkasya Murahhasları ile Mülakat"
Özet : Kuzey Kafkasya Heyet başkanı Haydar Bey ile yazarımız arasında yüzyüze bir görüşme cereyan etmiştir." Denilerek, gazete muhabiri ile Haydar Bammat arasında soru-cevap şeklinde yapılan konuşma verilmektedir.

Aynı gazetenin 27 Haziran 1918 tarihli nüshasında ikinci bir mülakat yapılmıştır.

"Haydar Bammat ile Mülakat" başlığını taşımaktadır. Muhabir; Kuzey Kafkasya'daki siyasi partiler, sosyal sınıflar, eğitim, Kadınlar ve Bolşevikler hakkında sorular sormaktadır.

Haydar Bammat'ın; günümüzün gündeminde olan bir konu hakkındaki görüşlerini aynen vermek istiyorum.

"Abazalar, sureti kat'iyede bizimle beraberdir. Abazalar'ın merkezi Sohumkale, şüphesiz Kuzey Kafkasya'ya aittir. Benim de içinde bulunduğum Dağlılar Genel Meclisi'ne, Abazalar'ın gönderdiği heyet, Kuzey Kafkasya'ya bağlılıklarını beyan ve teyid etmişlerdir. Ötedenberi de bizimle beraberdir."

Kafkasya tarihini aydınlatmak bakımından, Osmanlı Basın Hayatı'nı tetkik etmekte yarar vardır. Osmanlı Ülkesinde gazetecilik geç başlamıştı. Buna rağmen, kaynak niteliğinde bilgi edinmenin mümkün olacağı inancını taşıyorum.

Bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyetine Beyaz ve Kızıl Ordular'ın Saldırıları

Kuzey Kafkasya Halkları'nın ve Türk kamuoyunun görmek istediği şeyler gerçekleşmişti. Türk Hükümeti bununla da yetinmemiş, Genç Devlet'in tanınması için diğer devletler nezdinde aracı olmayı vadedmişti. Ayrıca; 8.6.1918'de, kuzey Kafkasya ile Türkiye arasında, dostluk ve yardım anlaşması imzalamıştı.

Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını ilan etmesi, Türkiye tarafından tanınması, diğer bağımsız Kafkas Cumhuriyetleri ile Konfederat olma gayretleri, Sovyet Yetkililerini ciddi şekilde endişelendirmişti.

Sovyet Hükümeti; emperyalist ve despot bir yönetim olarak nitelediği, bu sebeple başta Çar Ailesi olmak üzere bütün taraftarlarını ortadan kaldırmaya çalıştığı Çarlık Rejimi'nin kanuni varisi olarak kendisini görüyordu. Eski hudutların asla değişmeyeceği konusunu gündeme getirmeye, diplomatik girişimlerde bulunmaya başladı. Özellikle; Kuzey Kafkasya'nın, bağımsız bir devlet olarak tanınmaması için, önde gelen Avrupa Devletleri'ne tek tek nota verdi.

Sovyet Hariciye Halk Komiseri Çiçerin; Alman Büyükelçisi Prens Mirbach'a gönderdiği notada, Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar uzanan bağımsız bir Kafkas Devleti'nin kurulmasını asla kabul etmeyeceklerini bildirdi.

Daha altı ay önce; Rusya dahilinde olan milletlerin, Kendi kaderlerini kendilerinin tayin edebileceğini ve bağımsız olabileceklerini söyleyenler, sözlerini geri almışlardı. Biraz güç kazanınca, ne kadar saldırgan olabileceklerini göstermeye başlamışlardı.

Lenin, Astarhan çevresinde hakimiyet sağlayan kuvvetlerini, güneye, Kafkasya üzerine yürümeleri için emir verdi. Kızılordu birlikleri Kızlar ve Şamilkale'yi ele geçirmek için harekete geçtiler. Moskova, aynı zamanda, ajanları vasıtasıyla, cephe gerisindeki halkın moralini bozmaya çalışıyordu. Buna rağmen; Kuzey Kafkasyalılar, Üç Kızılordu tümenini bozguna uğratmayı başardılar.

Kuzey Kafkasya'da son derece karmaşık bir durum vardı. Komünistlerden kaçan binlerce Çar Taraftarı, Kafasya'ya sığınmıştı. Bunların çoğu, deniz yoluyla ülkeyi terketmek istiyorlardı. Eski Çar Ordusu kalıntıları ile Kazaklar, yeni devleti yıkmak için elbirliği etmişlerdi. Önemli mevkiiler, köprübaşları durmadan el değiştiriyordu.

Böylesine ümitsiz günlerin yaşandığı sırada, bir Osmanlı Ordusu kafkasya'ya girdi.

Özel olarak kurulan "Kafkas İslam Ordusu'nun" komutanı Nuri Paşa idi.

Diğer taraftan İsmail Berkok, Mithat Şaplı ve Muzaffer Beyler, teşkilat taburları ile dağ yoluyla Kuzey Kafkasya'ya ulaşmışlardı. Bu genç, gözüpek subaylar, yerli kuvvetleri organize etmeye başladılar.

İngiliz Generali Donstervil; İran üzerinden kuzeye doğru yürüyerek, 1918 Ağustosunda Bakü'yü işga etmişti. İngiliz Birlikleri, Türk Ordusu karşısında tutunamadılar. Büyük kayıplar vererek güneye çekildiler. 15 Eylül 1918'de, Azerbaycan'ın başşehri Bakü, Türk kuvvetleri tarafından kurtarıldı.

Bakü'nün işgalinden sonra, 15. tümen kuzeye doğru hareket etti. 6 Ekim 1918'de Derbent'e ulaştı. Yeni kurulan Kuzey Kafkas Ordusu'na komutan tayin edilen Yusuf İzzet Paşa, Nuri Paşa ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Abdülmecid Çermoy Derbent'te biraraya geldiler. 13.10.1918 günü, yapılan merasimden sonra, top sesleri arasında, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin yedi yıldızlı bayrağı şehrin burçlarına çekildi.

Devlet Başkanı Abdülmecid Çermoy; Şamilkale (Petrovsk) de bulunan Beyaz Rus Kuvvetleri'ne, mevzilerini terketmeleri için sert bir Ültümatom verdi. Olumlu bir sonuç alamayınca, 15. Tümen harekete geçti. Şiddetli savaştan sonra, 7 Kasım'da, Şamilkale şehri kurtarıldı. Biçerahof'un kumanda ettiği Beyaz Rus Kuvvetleri, kuzeye doğru çekildiler.

Türk Ordusu sayesinde; Kızıl ve Beyaz Rus Birlikleri Kuzey Kafkasya'nın önemli bir bölümünden çıkarılmıştı. Milli kuvvetler duruma hakim olmuşlardı.

Türk Ordusu'nun varlığı, Kafkasya'da oturan Kazak ve Rus Köylüleri'ni de sindirmişti. Silahlı gruplar oluşturup yol kesen, ülkenin asıl sahipleri olan insanlara saldıranlar, seslerini kesmişlerdi.

Çeçen ve Dağıstan Bölgeleri'nde büyük ölçüde huzur sağlanmıştı. Türk Subayları, Milli Hükümetle işbirliği halinde çalışıyorlardı. Onlar'ın eliyle Dağıstan Şamil Alayları kurulmaya başlamışlardı.

Ancak batı kesiminde, Kuban Kazakları'nın baskıları giderek artıyordu. Bu bölgede de, huzuru sağlamak için, ciddi askeri tedbirler almak gerekiyordu. Milli Hükümet Karadeniz'e kadar bütün Kafkasya'da birliği sağlamak için çare bulmaya çalışıyordu.

Milli Hükümet, Türk Ordusu sayesinde, güvenli bir çalışma ortamı bulduğu sırada Anadolu'dan kötü haberler geldi.

Türk Ordusu'nun güney ve batı cepheleri çökmüştü. İstanbul Hükümeti mağlubiyeti kabul etmiş, Mondoros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918'de imzalamıştı.

İngilizler ve müttefikleri, bütün cephelerde askeri hareketlerin durdurulmasını istiyorlardı. Özellikle, Kafkasya'daki birliklerin derhal geri çekilmesini, barış için ön şart olarak gündeme getirmişlerdi. Bu sebeple; Türk Hükümeti, Kafkas Orduları Başkumandanlığı'na dönüş için emir vermişti.

Türk Ordusu, Kafkasya'ya geleli henüz iki ay olmuştu. Kuzey Kafkasya Halkları'na son derece olumlu hizmetler vermişti. Emir gereği 28 Aralık 1918'de dönüş için harekete geçti. Halk, Türk Birlikleri'ni gözyaşları içinde uğurladı.

Türk Orsudu'nun çekilmesi, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti için, bir nevi yıkım olmuştu. Genç Devlet; biri beyaz, biri Kızıl iki düşman cephe karşısında varlığını sürdürmek

imkanlarını büyük ölçüde kaybetmişti.

Birinci Dünya Savaşı başladığında; Rusya, Türk hududuna büyük çapta askeri yığınak yapmıştı. Bolşevik ihtilali başladığında, askerler sadece tüfekleriyle geri dönmüşlerdi. Zengin cephane ve erzak depoları Güney Kafkasya'da kalmıştı. Kuzey Kafkasya'nın bunlardan istifade etmesi mümkün olmadı. Son derece basit silahlarla kendisini korumak zorundaydı.

İran'da bulunan İngiliz Kuvvetleri'nin komutanı General Thomson, Türk Ordusu çekilince kuzeye doğru ilerliyerek, Bakü'yü işgal etti. Önceleri, Kafkasya Cumhuriyetleri'ne düşmanca bir tavır takınan bu General, durumu inceleyince tutumunu değiştirdi. Albay Ravlinson'u göndererek, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetini resmen tanıdığını bildirdi.

General Thomson; Albay'a verdiği mektupta, Kuzey Kafkasya Devlet Başkanı'na özetle şunları yazıyordu.

"Ağızdan illettiklerimi tekrara lüzum yoktur. Sizi en çok ilgilendiren şey istiklalinizdir. Ben, fiilen Cumhuriyet Hükümetinizi tanıyorum. Hukuken tanınması da barış konferansı-na aittir."

General Thomson, Kuzey Kafkasya'nın o günlere ait raporunda, Kuzey Kafkasya Halkları'nın bütün engellere rağmen hürriyete olan inancını ve kendi kendini idare konusunda gösterdiği liyakati şöyle ifade ediyordu.

"Kuzey Kafkasya'ya gelince, bu ülkeyi de gezdim. Temirhanşura, Terekale, Hunzah gibi şehirleri dolaştım. Orda millî bir hükümet var ve gayet iyidir. Kafkasya bir İngiliz Garnizonu'nun bulunmadığı tek yerdir. Lüzumu da yoktur. Buna rağmen kuvvetli, disiplinli bir devlet manzarası gösteriyor. Çarlığın Kafkas Ordusu'na ait silah fabrikaları ile stokları, hastaneleri ve bütün malzemesi Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'da kalmıştır. Kuzey Kafkasya'da hiç birşey yoktur. Böyle iken iki cephede, Beyaz ve Kızıl Ruslar'a karşı kahramanca dövüşüyor ve hayret uyandırıyor. Çarlık zamanında, hükümet otoritesine karşı haydutluklar, hırsızlıklar, ayaklanmalar eksik olmazdı. Fakat şimdi, bunların hiç birisi yoktur. Hükümet, memleketin idaresinde hiç bir güçlük çekmiyor. Çünkü halk, bu hükümetin kendi hükümeti olduğunu gayet iyi anlamıştır. Tam bir millî birlik içindedir."

General Thomson'un bu anlayışlı tutumuna karşı, İstanbul'da bulunan İngiliz Baş Kumandanı General Miln, Kuzey Kafkasya'ya karşı son derece hatalı bir siyaset takip ediyordu. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni tanımayan Çar General Denikin'e büyük ölçüde silah, malzeme ve erzak gönderiyor, çürüyüp yıkılan Çarlığı diriltmeye çalışıyordu.

Olumsuz durum karşısında, 12 Aralık 1918'de Abdülmecid Çermoy kabinesi istifa etti. Pşimaho Kosok Hükümeti kuruldu.

Pşimaho Kosok, Kabardey idi. 1910 yılında, Petersburg Hukuk Fakültesi'ni bitirmişti. Krasnador'da avukatlık yaparken, ihtilal patlak vermişti. Henüz otuzbir yaşında ihtilalci bir gençti. Abdülmecid Çermoy Hükümeti'ni, beceriksizlikle suçluyarak düşürmüştü.

Kosok Hükümeti, askeri ve siyasi olmak üzere iki cephede faaliyete geçti. Mücadele için, halkı seferber etti. Rakibi, eski Başbakan Abdülmecid Çermoy riyasetinde bir heyet seçti. Paris barış Konferansı'na gönderdi.

Nevar ki; bu konferansın, Kafkasya lehinde bir karar almasına zaman bırakmamak

ve bağımsızlık davasını yoketmek için Kızıl ve Beyaz Rus Orduları, adeta yarış halinde Kuzey Kafkasya Toprakları'na saldırıyorlardı.

Beyaz Rus Orduları; Ülkeyi elegeçirmek üzere olan Kızıllar'la savaşmak, onları durdurmak ana gayeleri olduğu halde, bunu unutmuş gibiydiler. General Denikin ve çevresindeki Kurmay Heyeti, ortaya çıkan Bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ne tahammül edemiyorlardı. Olumlu bir teklif getirmeden, Genç Devlete saldırıyorlardı.

Kuzey Kafkasyalılar, Çarcı Generaller'e karşı, yurtlarını adım adım savundular. Her çekilişin ardından, yeni bir cephe oluşturdular.

Adıge, Karaçay, Kabardey ve Oset bölgeleri işgal edildi. Buna rağmen: Çeçenistan ve Dağıstan'a çekilen Milli Kuvvetler, savaşa devam ettiler.

Kanlı savaşlar, birbirini izliyerek sürdü. 1919 yılı Ocak ayında; Kantiş ve Dalak Mevkileri'nde şiddetli çarpışmalar oldu. Bu savaşlarda, Kafkasyalı kadın ve genç kızlar kahramanca döğüşerek şehit oldular.

Goyti Avulu'nda, Alhanyurt'ta ve Sunja Irmağı Kıyıları'nda, düşman büyük kayıplar verdi.

Çarcı General Denikin hedefini şaşırmıştı. Nisan-1919'da, Bolşevikler'e karşı savaşan en iyi iki Kolordusu'nu, Voronej Cephesi'nden çekerek, Kafkasya'ya gönderdi. Alhanyurt ve Güdermes'de, savaş bir hafta devam etti. Kuzey Kafkasyalılar, üstün kuvvetler karşısında tutunamadılar. Vedeno Bölgesi'ne çekildiler.

Bu sırada; 12 Haziran 1919'da, Pşimaho Kosok Kabinesi istifa etti. Genç Başbakan, büyük ümitlerle ve hırsla göreve başlamıştı. Başarısızlık, O'nu üzmüştü. General Mikâil Halil, hükûmeti kurmaya memur edildi. Çarcı General Denikin'in elindeki kuvvetlerin üçte-birini bağımsızlık isteyen Kafkasyalılar'a karşı kullanması, hem kendisinin hem de bu talihsiz ulusun felâketini hazırlamıştır. O'nun başlattığı anlamsız savaşlarda, Kafkasyalılar 20.000 şehit verdiler. Bunların bin kadını kadındı.

İngilizler'in Denikin'i desteklemeleri Kafkasyalılar açısından, durumu iyice ağırlaştırmıştı. **Ağustos 1919'da, uygun şartlar oluşuncaya kadar Milli Meclis tatil edildi.** Buna karşılık, gerilla savaşı başlatıldı. Dağıstan'da İmam Necmeddin Gotsatli, Çeçenistan'da Uzun Hacı Cihad bayraklarını açtılar.

Denikin'in Orduları ile Kuzey Kafkasyalılar arasında başlayan kanlı mücadelenin daha ilk günlerinde, Bolşevikler bağımsızlık isteyen Kafkasyalılar'ın tarafını tuttular. Çünkü, bu kavgadan en çok yararlanan Onlar'dı. Beyaz Rus Orduları güç kaybederken Kafkasyalılar da sarsılıyorlardı.

Kızıllar o günlerde, yeniden hakseverlik kimliğine bürünmüşlerdi. Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını tanıdıklarını söylediler. İyi komşuluk temennilerinde bulundular. Hariciye Halk Komiseri Çiçerin ile Milletler Komiseri Stalin, radyo dahil çeşitli araçlarla, Kafkasyalılar'a yönelik mesajlar yayınladılar.

Çiçerin, bir bildirisinde şöyle diyordu:

"Vakit geldi. Biz bütün dünyanın karşısında beyan ediyoruz ki; Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti hiç bir zaman istila ve yabancı topraklarda Sovyet Rejimi'ni kurma gayesini gütmemiştir. Kuzey Kafkasya işçi ve köylüsü; özellikle sizin Cumhuriyete gelince, Sovyet Rusya'nın elde silah olarak üzerinize yürümeye ve Cumhuriyetinizde

Sovyet Rejimi'ni kurmaya asla niyeti yoktur. Sovyet Rusya, Milletlerin kendi kaderlerini kurma hakkına sadıktır. Eğer siz Kafkasya Müslümanları! Cumhuriyetinizin idare şeklin-den memnunsanız, barış içinde yaşayınız! Büyüyerek yükseliniz! Ve bizimle iyi komşuluk ilişkileri kurunuz!"

Rus Soyluları, Denikin'e büyük ümitlerle bağlanmışlardı. Kızılar'dan kaçan yüzbinler; asker-sivil, O'nun ordusunun gerisinde toplanmışlardı. Çarcı General, elindeki kuvvetleri gayesinin dışında kullanarak, bu yığınların ümidini boşa çıkardı. 1920 yılının başlarında, Kızıl Ordu karşısında bozguna uğradı.

Denikin'in kendisi dahil, asker-sivil binlerce insan, Batı Kafkasya'ya sığındı. Öylesine bir panik meydana gelmişti ki, Karadeniz Limanları, komunistlerden kaçanlarla dolup taştı. Kafkasya, Çarlığın çöplüğü haline geldi.

Bir zamanların gururlu subayları, soylu aileleri, yığınların arasında kendilerini gizlemeye çalışıyorlardı. Kaçmak için vasıta bulanlar, Türkiye Sahilleri'ne sığındılar. Geride kalanlar, salgın hastalıklara tutuldular. Kızılar'ın silahlarına hedef oldular.

General Denikin, Avrupa'ya kaçmak imkanını buldu. Hatıralarını yazdı. En büyük hatasının da, Kafkasyalılar'la savaşmak olduğunu itiraf etti. Bir nevi günah çıkardı.

Bağımsızlık Mücadelesinin Son Dönemi

Komunistler'in projesi, Milletleri yalanla aldatma temeline dayanıyordu. Zaman ve güç kazanmak için, Rus olmayan Halklar'a sürekli yalan söylediler. Devlet kurma hakkı dahil, her konuda serbest olduklarını defalarca ilan ettiler. Fakat, hiç bir zaman sözlerinde durmadılar.

Çiçerin'in ümit veren son bildirisi üzerinden, henüz iki ya da üç ay geçmişti. Çar taraftarı güçleri ortadan kaldırınca, hemen Kafkasya'ya saldırdılar. Hiç bir ön görüşme veya teklifte bulunma ihtiyacını duymadılar.

General Lahof komutasındaki onbirinci Kızıl Ordu, baskın niteliğinde bir hareketle, Kuzey-Doğu Kafkasya üzerine yürüdü. Denikin'in Beyaz ordusu, Kafkasya'daki önemli direniş merkezlerini dağıttığına göre, bir zorlukla karşılaşmayacaklarını sanıyorlardı.

Kafkasyalılar, Onlar'ın bu inancını doğrularcasına, bir süre karşı çıkmadılar. General Lahof'un Dağıstan içlerine kadar ilerlemesine izin verdiler. 25. Şubat. 1920'de, ani bir baskınla, Kızıl Ordu'yu imha ettiler.

Komunist Liderler, bu olay karşısında, bir an tereddüt geçirdiler. Tekrar, propaganda yolunu seçtiler. Bu nedenle; komutan Smirnov'u, Nisan-1920'de Temirhanşura'ya gönderdiler.

Komutan Smirnov; Kafkasyalı Liderler'in ve halkın önünde şu konuşmayı yaptı.

"Büyük Şamil'in torunları! Atalarınızın, Bağımsızlığınız için, Çarlık Rusyası'na karşı büyük fedakarlık isteyen savaşlar yaptıklarını biliyoruz. Sizin, beyaz eşkiye çetelerine karşı savaşınızı da dikkatle takip ediyorduk. Bu savaşınız, İmam Şamil'in hakiki ahfadı olduğunuzu ispat etti. Sovyet Hükümeti, sizin bağımsızlığınızı tanıyor. Hayatınızı, istediğiniz gibi tanzim ediniz. Fakat bizim, sizinle beraber, büyük bir görevimiz daha var: Sizin kardeşiniz olan Doğu Müslümanları'nı batı emperyalistlerinin esaretinden kurtarmalıyız."

Komutan Smirnov'un; "Doğu Müslümanları" olarak nitelediği, Hazar Denizi'nin

doğusundaki Türk Toplulukları idi. Çarcı Ordular'ın kalıntıları ile Onlar'ı destekleyen İngilizler bu bölgelere çekilmişlerdi. Hilekar Adam, düşmanlarını yok etmek için, Kafkasyalılar'dan yardım istiyordu.

Türkiye'den Gelen Heyet

Kuzey Kafkasya Halk Liderleri; İstanbul'un işgal altında olduğunu, Padişah'ın ve Türk Hükümeti'nin yapabileceği birşeyin kalmadığını biliyorlardı. Siyasi ortamı tetkik etmek üzere, Ebubekir Pilyef adında birini Türkiye'ye gönderdiler.

Ebubekir Pilyef; Trabzon'da, Mustafa Kemal adında bir Generalin önderliğinde, yeni bir siyasi oluşumun meydana gelmekte olduğunu öğrendi.

Mustafa Kemal Paşa, bu sırada Sivasta idi. Ebubekir Pilyef, yolunu değiştirerek Sivas'a gitti. Paşa ile görüştü. Kafkasya konusunda neler düşündüğünü sordu.

Mustafa Kemal Paşa, Kafkasya Halkları'nın bağımsız olmalarını gönülden istiyordu. Ancak, İngiliz ve Fransızlar'a karşı başlatacağı mücadeleye, Sovyet Rusya'dan yardım almayı düşünüyordu. Böyle bir durumda, Moskova'yı danıltacak bir hareketin içine girmeyi istemiyordu.

Osmanlı Ordusu'nda ve Türk Aydınları arasında, Kafkas kökenli çok iyi yetişmiş birçok kişi vardı. Bunlar, resmi bir sıfat taşımadan, Kafkasya'ya gidebilir, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin teşkilatlanmasında yardımcı olabilirlerdi.

Paşa, bu yolu kullanmalarını tavsiye etti. Kendisi, yapmak istediklerini, henüz netleştirebilmiş değildi. Bu, merhalede yapabileceği fazla birşey yoktu. Buna rağmen; Binbaşı Vasıf'ı, Ebubekir Pilyef'e yardımcı olması için, İstanbul'a gönderdi.

Bekir Sami Bey'in Teşvikiye'deki evinde, Vasıf Bey'in de katıldığı bir toplantı düzenlendi. Vasıf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın olaya sıcak baktığını söyledi. Bunun üzerine, Kafkasya'ya bir Müşavir Heyet gönderilmesine karar verildi. Heyete kimlerin katılacağını, İsmail Berkok Bey tespit edecekti. Heyet Üyeleri'ne yüzellişer, askerlere Onbeşer Lira yolluk verilecekti.

İlk kafileyeye katılacaklar şunlardı:

Kurmay Albay İsmail Berkok, Öğretmen Mustafa Butbay, Pilot Yüzbaşı Tefvik, Topçu Üsteğmen İsmail Hakkı, Piyade Teğmen Cüdl, Piyade Teğmen Muzaffer, altı asker öğretmen, Hakkı Bey ve askerleri...

Heyet Üyeleri'ne verilecek yolluk, Kafkas Cemiyeti'nindi. Cemiyet İngilizler tarafından kapatıldığı için, para Ressam İsmail Bey'in emanetinde bulunuyordu. Tamamı bin ilradan ibaretti.

Yukarıda anlatıldığı gibi; Kafkas Cemiyeti olayı, eski idi. 1908'de kurulmuştu. İlk adı; "Şimali Kafkasya Cemiyeti Siyasiyesi" idi.

İttihad Terakki İktidarı, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında, Kafkasya'da bir tampon bölge oluşmasını istiyordu. Bunun için de; Kuzey Kafkasya, Gürcüstan ve Azerbaycan'ın bağımsız olmaları gerekiyordu.

Bu nedenle; hükümet, Kuzey Kafkasyalılar'ın kurduğu cemiyete özel bir ilgi göstermişti. Enver ve Talat Paşalar, mali yardımda bulunmuşlardı.

İngilizler, İstanbul işgal edildikten sonra; cemiyetin, İttihad ve Terakki İktidarı ile

ilişkisi olduğu yolunda ihbar alınca, cemiyeti kapatmışlardı.

Kafkasya'ya gidecek Heyeti oluşturan, ona destek veren, yapılacakları tespit eden, cemiyetin sivil-asker eski üyeleri idi.

Heyet, 2 Şubat 1920'de Gülnihal Vapuru ile yola çıktı. İlk durak Trabzon idi. Batum, İngiliz işgali altında olduğu için, gizlilik içinde hareket edildi. Güçlülükle Tiflis'e ulaşıldı.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Tiflis Hükümeti nezindeki temsilcisi, Haydar Bammat idi. Türkiye'den gelen heyeti o karşıladı.

İlk tespitler ilgi çekiciydi. Bolşevikler, siyaset bakımından her yerde etkin rol oynuyorlardı. Halk arasında, azımsanmıyacak ölçüde taraftar edinmişlerdi.

Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa, Dağıstan'daydı. O'nun emrindeki subaylardan bazıları, Bolşeviklerin aleyhine bir politika takip etmeye başlamışlardı.

Bolşevikler, Türk Heyeti'nin gelmesinden endişe duymuşlardı. Nuri Paşa ve ekibiyle işbirliği yapmama konusunda Onlar'ı uyardılar.

Heyete, Tiflis'ten söra başkanlık eden Aziz Meker; takınılan tavrın ve gösterilen kuşkunun yersiz olduğunu söyledi. Bolşevikler, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını prensip olarak kabul ettiklerine göre; değil düşmanca bir tutum içinde olmak, aksine minnet duyduklarını anlattı. Bunun üzerine; Temurhanşura'daki Sovyet temsilcisine bağlı olmak şartıyla, kuzeye gitmelerine izin verildi. Yol masrafları karşılandı⁽¹⁾

Heyet Üyeleri, Kuzey Kafkasya'ya ulaştıktan sonra; Hükümet ve Halk Liderleri ile görüştüler ve çeşitli toplantılara katıldılar. Olaylar, halkın ve aydınların tutumu, Onlar'ın belirleyeceği şekilde değildi. Durum, oldukça karmaşık bir hal almıştı.

Heyet Üyeleri, zamanla birbirinden kopmuş, bazıları izledikleri yanlış yol yüzünden hayatlarını kaybetmişlerdi. Bu ayrıntılara girmeyeceğiz.

Kuzey Kafkasya'da Son Direnişler

Bağımsızlığı savunanlarla, Bolşevizme taraftar olanlar, propaganda yoluyla halkı etkilemek için kıyasıya mücadele ediyorlardı.

Yerli Bolşevikler, komunizmin getireceği evrensel düzene inanmışlardı. Mutluluğu, insanlığın alacağı yeni siyasi platformda bulacaklarını savunuyorlardı. Bu sebeple, milli bir siyaset gütmeyi, davaya ihanet olarak görüyorlardı. Bunların çoğu avamdan insanlardı. Eski efendilerinden nefret ediyorlardı.

Sovyet Yöneticileri; ajanları vasıtasıyla herşeyi izliyorlardı. Durumun, kendileri açısından olgunlaştığını görünce, verdikleri sözlerden döndüler. Tekrar silahlı müdahale için harekete geçtiler.

Rusya'da, iç savaş bitmek üzereydi. Durumlarını sağlamlaştırmışlardı. Çarlık taraftarı olanlar, yok edilmişlerdi. Kuzey Kafkasya'da da, kilit noktalarına, yerli adamlarını yerleştirmişlerdi.

Kuzey Kafkasyalı Milliyetçiler; 6 Mayıs 1920'de Çeçenistan'da Vedeno civarındaki Kayışyurt'da, Bolşevik toplanının tehdidi altında büyük bir Kurultay düzenlediler. Halka önderlik edenlerin çoğu din adamıydı. Türkiye'den İsmail Berkok, Aziz Meker, Mustafa

(1) Heyette bulunan Mustafa Butbay; Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştı. Günü gününe not tutmuş, Kafkasya Olayları hakkında değerli hatıralar bırakmıştır.

Şahin Beyler ile diğer heyet üyelerinden bazıları vardı.

Bu sırada, azminden hiç bir şey yitirmeyen ve kararlı bir tutum sergileyen altmışbeş yaşındaki Uzun Hacı idi. Hasta olduğu için toplantıya gelememişti. Düşüncelerini yazılı olarak bildirmişti.

Uzun Hacı; Komünizmin eşitlik ilkesini İslamiyet'teki eşitlik ilkesine benzeterek, olaya önce sıcak bakmıştı. Kızıl rejim uğruna, kitleler halinde insanların öldürüldüğünü görünce, yanıldığını anlamıştı. Bolşeviklerle anlaşmanın mümkün olmadığını görmüştü.

Uzun Hacı, kurultaya şu mesajı göndermişti:

"Millî birliğin sağlanması için; Şeyh Şamil'in hayatta kalan tek oğlu Kamil Paşa Türkiye'de, O'nu getirip, reis yapın!"

Topluluğun genel görüşü, mücadelenin sürdürülmesinden yanaydı. Uzun müzakerelerden sonra; Kamil Paşa'nın çağrılmasına karar verildi. Yeni bir Temsilciler Meclisi seçildi.

Kurultayı izlemek üzere, asker-sivil birçok Bolşevik gelmişti. Alınan kararları beğenmemiş, hızla olay yerini terk etmişlerdi.

Yeni Millî Meclis, Sovyet Hükûmetine hitaben bir bildiri yayınladı. Bu bildiride, şu ifadeler yer verildi.

"Çiçerin; Kuzey Kafkasya Halkları'na, bağımsız devlet olma hakkı dahil, her konuda serbest olduklarını söylemişti. Bu söze sadık kalınmadığı takdirde, milletimiz dilediği gibi hareket etmek için kendi iradesini kullancaktır"

Millî Meclis, başka bir bildiri ile de; bütün Kuzey Kafkasyalıların bağımsızlık bayrağı altında toplanmalarını istedi.

Meclis, Uzun Hacı'nın tavsiyesine de uydu. Özel bir ulakla, Kamil Paşa göreve davet edildi.

Paşa rahatsızdı. Oğlu Said Şamil'i Kafkasya'ya gönderdi.

Kafkasyalılar, Said Şamil'in önderliğinde mücadeleyi sürdürdüler. Önemli denecek ölçüde bazı başarılar da sağladılar.

Ancak Sovyetler Hükûmeti; Brest-Litovsk anlaşmasıyla batıdaki durumlarını düzeltmişlerdi. Şimdi sıra, Kuzey Kafkasya'ya gelmişti. Büyük kuvvetlerle harekete geçtiler. Önce Derbent Yolu'nu izleyerek, Azerbaycan ile Gürcüstan'ı işgal ettiler. Böylece, Kuzey Kafkasya'yı çembere aldılar.

Kuzey Kafkasyalılar; Sovyetlerin üstün kuvvetlerine karşı, yer yer savunma hatları oluşturarak, 1921 yılının Haziran ortalarına kadar dayandılar.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti; 11 Mayıs 1918'den Haziran 1921'e kadar, son derece ağır şartlara rağmen varlığını sürdürmüştü. Üç yıl boyunca; İngilizler'in baskılarına karşı koymuş, Beyaz ve Kızıl Rus Orduları ile savaşmıştı. Türkiye'nin dışında, hiç bir ülkeden yardım görmemişti.

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda açıklandığı gibi; Rus Sosyalist Partileri'nin başlattığı ihtilal hareketi, Rus ve Rus olmayan bütün milletleri etkilemişti. Kuzey Kafkasya Halk Liderleri ve aydınları da, hürriyete susamış diğer milletler gibi, 3 Mayıs 1917'de bağımsızlık yolunda ilk adımlarını

attılar.

Yapılan bu girişim, muhteva ve zamanlama bakımından doğru muydu? Doğruydı. Çünkü, İhtilali yapanlar, Rus olsun olmasın, herkese hürriyet vadediyorlardı. Devlet kurma hakkı dahil, her konuda serbest olduklarını söylemiş ve ilan etmişlerdi.

Çarlık Rusyası; daha Kafkasya'yı işgal etmeden önce, Petro zamanında başlayarak, Baltık Ülkeleri'ni ve Polonya'yı nüfuz alanına dahil etmişti. Polonya, 1772'de; Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından bölüşülmüştü. Rusya, daha sonra Polonya'nın tamamına hakim olmuştu.

Bolşevik İhtilali sırasında, Batılı büyük devletlerin desteği ile, bu ülkeler bağımsızlıklarına kavuştular. Kuzey Kafkasya dahil, diğer Kafkasya ülkeleri ve eski Türkistan Hanlıkları ise bundan istifade edemediler.

Bunun çeşitli nedenleri vardı.

Birinci Dünya Savaşı başladığında, iki büyük ittifak vardı. Bir tarafta; Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti. Diğer tarafta; İngiltere, Fransa ve Rusya..

Savaş, Osmanlı Devleti'nin dahil olduğu ittifak devletleri kaybetmişti. Savaşı kazananların, Kafkasya Halkları'na ve eski Türkistan Hanlıkları'na yardım etmeleri politika bakımından mümkün değildi. Çünkü bu ülkelerin, savaşı kaybeden Osmanlı Devleti ile organik bağları vardı. Ayrıca, savaşı kazananlar; Yıkılmakta olan Çarlık Rejimini kurtarmak için harekete geçmişlerdi.

Çarlık Rejimi'ne bağlı olanlar ve eski Çar Ordusu'nun kalıntıları, Kafkasya'da ve Türkistan'da üslenmişti. İngiltere, Onlar'a yardım etmek için, bu iki stratejik bölgeyi kullanmak zorundaydı. İran'dan hareket eden İngiliz Birlikleri Kafkasya'dan Afganistan'dan yola çıkanlar Türkistan'dan geçiyorlardı.

İngiltere, ne Kafkasyalıların ne de Türkistanlıların bağımsızlık elde etmelerini hiç düşünmemiştir. Aksine, Çarcı Ruslar'ın işlerini güçleştirdiği düşüncesiyle, Onlar'a karşı soğuk bir tavır takınmıştır.

Kafkasya'da kurulan Cumhuriyetleri tanıyan ve Onlar'a yardım elini uzatan tek devlet Osmanlı Devleti idi. Nevar ki, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmiş olması yardımın devamına imkan vermemiştir. Bu sebeple; Kuzey Kafkasya, Gürcüstan ve Ermenistan Cumhuriyetleri'nin ömürleri kısa olmuştur.

Kafkasya'daki bağımsızlık hareketlerinin karşısında, başka bir cephe daha vardı. Bu da, Rus Bolşevikleri ile dirsek temasında olan Kafkasyalı Sosyalistler idi. Bunlar'ın mazisi Rus Sosyalistleri kadar Eski idi. Kendi içlerinde organize olmuşlardı. Sovyetler Birliği'nin çatısı oluşturulurken, etkin bir rol oynamışlardır.

Sovyetler Birliği'ni meydana getiren, onaltı Cumhuriyetin dördü Kafkasya'da idi. Dört Cumhuriyetin kurularak, birlik içinde yer almasını sağlayan, işte bu yerli Bolşeviklerdi.

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği'ne; Azerbaycan, Gürcüstan, Ermenistan ve Abhazya tam üye olarak katılmışlardı. Kuzey Kafkasya, küçük özerk bölgelere ayrılmış, Rusya Federasyonu içinde kalmışlardı.

Kafkasya'yı; bugünkü siyasi tablo ile zamanımıza taşıyan, Rus Bolşevikleri ile işbirliği yapan, yerli sosyalistlerdir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ OSMANLI DEVLETİNİN DÜŞTÜĞÜ YANILGIYA DÜŞMEMELİDİR!

Doç. Dr. Süreyya ÜLKER

Osmanlı Devleti'nin en çok önem verdiği bölge o dönemlerde Rumeli genel adıyla anılan Balkanlar olmuştur. Gerek devletin kökü olan Anadolu, gerek Kırım'dan Büyük Okyanus'a dek uzanan uçsuz bucaksız Türk Dünyası savsanmıştı. Devletin gözleri hep batıda olmuştur. Başkentin Bursa'dan Edirne'ye, oradan İstanbul'a taşınması bu siyasetin göstergesiydi. En büyük yatırımlar Balkanlar'a yapılmıştı. Bu yarımada da yaşayan yurttaşlar el üstünde tutulmuştu. Devletin İslamiyet üzerine kurulmasına karşın bu en gözde bölgenin Müslümanlaştırılması yönünde ciddi adımlar atılmamıştı. Kendiliğinden

Bu olay; bütünüyle, Onlar'ın başarısı mıdır? Hayır! Komünist Liderler'in kafasında oluşan ilk proje, bu şekilde idi. İmkân bulsalar, bütün dünya milletlerini, sosyalist devletler halinde Moskova'ya bağlayacaklardı. Eski Çarlık Toprakları'nda yapabildikleri, büyük planın sadece küçük bir parçasıydı.

Bugünün Kafkasyalıları, geçmişin bu karmaşık olaylarından ibret alarak, çağdaş politikalar üretmelidirler. Kendilerini tüketişe götürecek bir yol izlememek için, çok iyi düşünmeleri gerekir.

KAYNAKLAR

- 1) Rus İhtilalinden Hatıralar. Abdullah TAYMAS. İSTANBUL-1947 Cilt-1
- 2) Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası. Ahmet Hazer HIZAL. Orkun Yayınları ANKARA-1961
- 3) Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Savaşı Tarihinden Yapraklar. Pşimaho KOSOK İSTANBUL-1960
- 4) Kafkas-Rus Mücadelesi. Wasan-Giray CABAĞI. İSTANBUL-1967
- 5) Şimali Kafkasya'nın İstiklali. Kuzey Kafkasya-Türk Kültür ve Yardım Demeği Yayınları:3. İSTANBUL-1965
- 6) I. Cihan Harbi Sırasında Kafkaslar Üzerine Tarihi Bakış. Türkiye'deki Kafkasya Göçmenleri. Yardım Komitesi Tarafından Bastırılmıştır. İSTANBUL-1918
- 7) Kafkasya Hatıraları. Mustafa BUTBAY. Latin harflerine çeviren ve yayına hazırlayan: Ahmet Cevdet CANBULAT. Türk Tarih Kurumu ANKARA-1990

Müslümanlığı benimseyen Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar; öteden beri Katolik olan Macarlarla Hırvatlar dışında bölge ulusları Ortodoksluklarını korumuşlardı. Devlet de Katolik Avusturya'ya karşı Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmişti. Oysa o sırada Rusya sessizce Kuzey Türklüğünü yok etmekteydi. Osmanlı'nın Doğu Türklüğü'nün çöküşü karşısındaki ilgisizliğinin altında Timur'un Anadolu'yu başmasının kötü anıları yatmaktaydı. Tatar genel adıyla anılan Doğu Türkleri'ne karşı bir güvensizlik duyulmaktaydı.

1783 yılında Kırım'ın Rusya'ya bağlanması, yine o yıl içerisinde Kuban Nogayları'nın yok edilmesi Kuzey Türklüğü'nün çöküşünün son aşaması olmuştur. Böylelikle Doğu Türklüğü'nün batıyla karadan bağlantısı kalmamıştır. Bu arada Balkanlar'ın Ortodoks Slav ağırlıklı ulusları Ortodoks Slav Dünyası'nın önderi durumuna gelen Rusya'nın kışkırtmasıyla, kendilerini yüzyıllardır Katolik Avusturya'ya karşı koruyan Osmanlı Devleti'ne baş kaldırmaya başlamışlardır. Rumen prensliklerinin Osmanlı güdümünden çıkışını Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ'ın ayrılmaları izlemiştir. Balkan Savaşı'nda bölgenin en güçlü Müslüman ulusu olan Arnavutlar da öbür Balkan uluslarıyla işbirliği yapmış, savaş sonunda kendi devletlerini kurmuşlardır (1912). Bu savaşta Bulgar ordusu Çatalca'ya dek gelmiştir. Bunu izleyen 2. Balkan Savaşı'nda Osmanlılar Edirne'yi geri almışlardır (1913). O günden bu yana Türkiye'nin batı hududu Meriç ırmağı olmuş, Lozan Antlaşması'ndan sonra Balkan türklüğü büyük ölçüde bu hududun gerisine çekilmiştir.

Balkan Savaşı Türk aydınlarının gözlerini açmalarını sağlamış, atalarının bu Ortodoks Slav ağırlıklı yarımadaya yaptıkları yatırımların bir emek savurganlığı olduğunu anlamışlardır. Türk Dünyası'nın merkezleri Anadolu ile Türkistan idi. Bu iki ülkenin karadan bağlantısı kuzeyde Kıpçak Bozkırı, güneyde İran üzerinden sağlanmaktaydı. Kuzey Türklüğü 1783'te çökmüştü. Şii İran ise, yoğun bir Şii Türk nüfusu da barındırmakla birlikte, böyle bir köprü görevi görmekten uzaktı. Bu durumda Türkistan'a açılımın tek köprüsü Hazar Denizi üzerinden bağlantı sağlayan Kafkasya idi. Türk aydınları bu gerçeği gördüklerinde Osmanlı Devleti'nin bunun gereklerini yerine getirmeye gücü kalmamıştı.

Osmanlı Devleti Kafkasya ile, Kırım'ın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus güdümüne girmesinden sonra ilgilenmeye başlamıştır. O güne dek Batum ile Ahıska doğrudan doğruya Osmanlı toprağıydı. Güneybatıdaki Gürcü, Abaza prenslikleri de Osmanlı güdümündeydiler. Çerkezistan ise Kırım Hanlığı'nın etki alanında sayılıyordu. Kırım'ın Rus güdümüne girmesinden sonra Osmanlılar Çerkezistan ile doğrudan doğruya ilgilenme gereğini duydular. Ne var ki bu ilgi, imparatorluğun Cezayir, Yemen, Sudan gibi uzak illerine gösterilerin ötesine geçmemiştir. Bölgeye yeteneksiz paşaların komutasında cılız kuvvetler gönderilmekle yetinilmiştir. Bunlardan Battal Hüseyin Paşa savaşmakta olan ordusunu başsız bırakıp Ruslar'a sığınmış, Ruslar bu olayın gerçekleştiği Orta Çerkezistan'da kurdukları bir şehre Batalpaşinsk adını vermişlerdir. Burası bugün Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nin merkezi olup Çerkesk adını taşımak-

tadır.

Türkiye'nin Balkanlar'da güvenilir bir doğal bağlaşığı yoktur; çünkü, Müslüman ağırlıklı Arnavutluk da içinde olmak üzere, bütün Balkan ulusları Osmanlılar'a karşı ayaklanarak bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Şu sıralarda Türkiye ile sıcak bir ilişki içerisinde olan Makedonlar, Ömer Seyfettin'in öykülerinde sözü edilen acımasız Bulgar komitecilerinin torunlarıdır.

Yugoslavya çatısı altında dinî kimliklerinden çok ulusal kimliklerini öne çıkaran Boşnaklar'ın yarın, öbür gün ortalık durduğunda Slav Dünyası içinde yer almayacakları söylenebilir mi? Oysa Kafkasya için durum tersinedir. Bu bölgedeki bütün ülkeler bugüne dek Rusya eliyle sömürülmüşlerdir. Türkiye bu bölgede yurdundan ayrılmak durumunda kalan büyük yığınlara kucak açmıştır. Kafkas uluslarının hepsinin geçmişi, Türkiye'ye değil, Rusya'ya karşı verdikleri başarısız bağımsızlık savaşlarıyla doludur. Türkiye'nin kendilerini bu savaşlarda yeterince aralamamış olmasından yakınmaktadırlar.

Bütün bu gerekçeler karşısında Türkiye'nin dış siyasette Balkanlar'a değil, Kafkasya'ya ağırlık vermesi gerekirdi. Oysa bunun tersi yapılarak Balkanlar'a ağırlık verilmektedir. Basına baktığımızda Bosna-Hersek konusunun gündemin ön sıralarından düşmediğini görüyoruz. Kimi gazete yazarları köşelerinde hergün Türkiye'nin savunma çizgisinin Bosna-Hersek'te başladığını söylüyorlar. Arada Sırbistan, Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan varken Bosna-Hersek'in nasıl olup da Türkiye'nin ileri karakolu olduğunu anlamak güçtür. Nüfusunun ancak %33'ü Müslüman olan, Müslüman nüfusun ülkenin küçük bir bölümüne egemen olduğu, dört bir yandan Hristiyan ülkelerle çevrili bir yeri, ileri karakol sayıp Osmanlı Devleti'ni diriltme düşleşi görmek ne denli gerçekçi bir yaklaşımdır?

Bizce Türkiye'nin Balkanlar'daki güvenliği, Yunanistan ile Sırbistan da içinde olmak üzere, bölge ülkelerinin hiçbirini dışlamadan kurulacak bir Balkan Birliği'nin oluşturulmasına bağlıdır. Bunu gören Atatürk vaktiyle böyle bir birliğin kurulmasına öncü olmuştur.

Türkiye'nin kuzey hudutlarındaki güvenliğiye sömürgeci Rus İmparatorluğu'nun ulusal hudutlarına çekilmesine bağlıdır. Yakın bir gelecekte bu gerçekleştireceğe benzememektedir. Türkiye'nin kuzey komşuları olan Rus sömürgelerinden Moldova ve Ukrayna ile doğu komşuları Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan hukukî bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Türkiye'nin çıkarı bu devletlerin hiç değilse kağıt üzerinde var olan bu durumlarını pekiştirmelerine yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin bir başka kuzey komşusu olan Kuzey Kafkasya ise şu sırada bağımsızlık savaşı vermektedir. Bunun da olabildiğince arkalanması gerekir.

KARAÇAY-ÇERKES CUMHURİYETİNDE ETNİK YAPI

Ufuk TAVKUL

Rusya Federasyonu'na bağlı Kafkas Cumhuriyetlerinden Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti Kafkasya'nın Orta Kafkaslar adı verilen bölümünden batıya uzanan toprakları üzerinde yer alan sarp ve dağlık arazilerden, derin vadiler ve yüksek platolardan oluşur. Geri kalan kısmı ise kuzeydeki bozkır görünümüne geniş düzlüklerle kaplıdır.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin en yüksek dağı, aynı zamanda Kafkasya'nın ve Avrupanın da en yüksek dağı olan Elbruz dağıdır. Karaçay bölgesinin doğu ucunda Hurzuk köyü yakınlarında yer alan Elbruz dağına Karaçay-Malkarlılar "Mingi Tav", Adige halkları "Oşhamafe", Osetler "Horsaci hoh", Ruslar "Şat-Gora" adını verirler. 5642 metre yüksekliğindeki Elbruz dağı Karaçay'ın Yukarı Kuban-Hurzuk vadileri ile, Malkar'ın Yukarı Baksan (Bashan) vadileri arasında yer alır. Elbruz'dan batıya doğru uzanan yüksek dağsilsilesi üzerinde Kafkaslar'ın diğer yüksek zirveleri ve önemli buzulları bulunmaktadır. Bunların başlıcaları Dallar, Ullu-Bek, Gondaray, Çotça Tav, Buv Ölgen, Dombay Ölgen, Cuçuturlu Çat, İyne Tav, Beliala Kaya, Alibek gibi dağlar ve buzullardır.

Kafkasya'nın en büyük ırmakları da Karaçay bölgesindeki dağlardan doğmaktadır. Elbruz'un buzullarından doğan Ullu Hurzuk ve Ullu Kam ırmakları Hurzuk köyünde birleşerek Koban (Kuban) adını almaktadır. Gondaray ve Mahar ırmakları da birleşerek Uçkulan Suv adını aldıktan sonra Kuban ırmağı ile birleşmektedir. Kafkas dağlarından doğan Duvut ve Teberdi ırmakları da Kuban ile birleşmektedir. Elbruz'un kuzey yamaçlarındaki buzullardan ve Biyçe Sın yaylasından doğan Hudes, Aman Kol, Calan Kol, İndiş, Mara, Cögetey ırmakları da Kuban ırmağına sağ taraftan karışmaktadır. Morh ve İshavat ırmakları birleşerek Gitçe İnçik (Zelençuk) adını aldıktan sonra Kafkasya'nın kuzey düzlüklerinde Kuban ırmağına karışmaktadır. Arhiz ve Kızıgıç ırmakları da birleşerek Ullu İnçik (Zelençuk) adını almaktadır. Bölgenin en batısında Urup ve Laba ırmakları yer almaktadır. Kafkasya'nın büyük ırmaklarından Kuma (Gum) ırmağı da Karaçay'ın Mara ve Cögetey köyleri arasında yükselen dağlardan doğmaktadır.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde yaşayan etnik grupları "yerli halklar" ve "dışardan gelen halklar" olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

Birinci grupta yer alanlar "Kafkas kültür dairesine" mensup olan ve yüzyıllar boyunca birlik ve benzerlik bulunan Karaçaylılar, Adigeler ve Abazinler'dir. İkinci gruptakiler ise bölgeye 17-19. yüzyıllar arasında istila, işgal ve sömürgeleştirme amacıyla gelen Nogaylar, Ruslar ve Ukrayna Kazakları'dır. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ndeki bir kaç köyde kendilerine Grek adını veren Rumlar da yaşamaktadır.

1989 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre bölgede yaşayan etnik grupların nüfusları şöyledir:

Karaçaylar : 156.140

Adigeler : 52.356

Abazinler : 33.801

Bölge nüfusunun %42'si Rus ve Kazaklar'dan, %33'ü Karaçaylılar'dan, %10'u Adigeler'den, %6'sı Abazinler'den, %3'ü Nogaylar'dan oluşmaktadır.

14100 kilometrekarelik bir alanı kaplayan Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkenti Çerkessk şehridir. Diğer önemli kentleri Karaçayevsk, Zelençuk, Üçköken'dir.

Bölgenin en önemli halkı olan Karaçaylılar Kafkas dağları üzerinde ve derin vadilerde yer alan köylerde yaşamaktadırlar. 1920'li yıllarda Sovyetler'in "kollektivizm" politikası gereği, dağ köylerinde yaşamakta olan pek çok Karaçay ailesi düzlüklere göç ettirilerek buralarda kurulan yeni köylere yerleştirilmişlerdi. Karaçayların yaşadıkları başlıca köyler şunlardır:

Elbruz dağının batı eteklerinde yer alan Hurzuk, Uçkulan ve Kart Curt köyleri Karaçaylılar'ın en eski yerleşim birimleridir. Duvut vadisinde yer alan Duvut ve Cazlık köyleri bugün hemen hemen tamamen terk edilmiş durumdadır. Bu köylerde hayvancılıkla geçinen bir kaç Karaçay ailesi yaşamaktadır. Hudes ırmağının Kuban'a karıştığı noktada Karaçaylılar'ın Taşçı adını verdikleri Elbruskiy'de de Karaçaylılar yaşamaktadır. Kurort Teberdi, Ogarı Teberdi, Töben Teberdi (Sıntı), Taşköpür, Ogarı Mara, Töben Mara köyleri de Karaçaylılarla meskündür. Kuban ve Teberdi ırmakları'nın birleştiği noktada kurulan Karaçayevsk (Karaçay Şahar) adlı kentte de nüfusun büyük bölümünü Karaçaylılar oluşturmaktadır. Karaçayevsk'in kuzeyinde yer alan Kosta Hetagurova köyünde bölgeye 19. yüzyılda Osetya'dan göç eden Osetler yaşamaktadır. Daha kuzeyde, Kuban ırmağı kıyılarında yer alan Kumuş, Sarı Tüz, Cögetey adlı yerleşim birimlerinde de Karaçaylılar bulunmaktadır. Bölgenin kuzey-doğusunda yer alan Kızıl Kala, Kızıl Pokun, Eltarkaç, Tereze, Ishavat, Kiçi Balık, Elkuş adlı köylerle, Üçköken kenti de Karaçaylılar'ın yerleşim birimleridir. Batıdaki Arhız, Morh, Davsuz, Kobu Baş köyleri de Karaçaylılarla meskündür. Laba vadisindeki Phiya, Zagedan, Damhurts köylerinde de Karaçaylılar'ın yaylaları ve "koş" adı verilen çiftlikleri bulunmaktadır. Karaçaylılar ayrıca Çerkessk kenti civarında ve Çerkessk'de de yoğun bir biçimde yerleşmişlerdir.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ndeki diğer bir önemli etnik grup olan Adigeler, Gitçe Zelençuk ırmağı vadisinde yer alan köylerde yaşamaktadırlar. Bu bölgedeki Adigeler Kabardey ve Besleney kabilelerinden oluşmaktadırlar.

Aslında Kabardeyler'in bir parçası olan Besleneyler bu bölgeye Kabardey'den göç ederek yerleşen ve prensleri Beslan'ın adını alarak kedilerine Besleney adını veren bir Adige boyudur. 1795-1825 yılları arasında Rus ordularının işgaline uğrayan Kabardey bölgesinden batıya göç eden pek çok Adige köyü, prenslerinin yönetiminde bugünkü Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan bölgelere yerleşmiştir. "Haciretler" olarak adlandırılan bu Kabardeyler bölgede 67 köy kurmuşlardı. Bunların büyük bölümü 1864 yılında Türkiye'ye göç ettiler. Geri kalanlar günümüzde şu köylerde yaşamaktadırlar:

Atlesçirey (Jako), Hagundikuey (Ali-Berdiko), Hatohşukuey (Zeyuko), Dohşukuey

(Vako-Jile), Kasayhable (Habez), Koşhable, Abukhable (Humara), Boteşey (Yıncı-Tsıku), Yıncı-işho, Besleney, Adigehable, Abathable (Ersakon).

Bölgenin bir başka önemli etnik grubu olan Abazinler (Abazalar) Adigelerle birlikte Zelençuk vadisinde yer alan köylerden başka Kuban kıyılarında yer alan birkaç köyde yaşamaktadırlar. Bölgedeki Abazin köyleri şunlardır:

Krasny Vostok, Koydan, Kubina, Psij, Kara Pago, Elburgan, Tapanta, Abaza-Habl, Maloabazinsk, Staro-Kubinsk, Novo-Kubinsk, Apsua, Psavçe Dahe.

19. yüzyıl sonlarında Zelençuk vadisinde yer alan Kabardey-Besleney (Adige) köylerinin etnik kompozisyonu farklı bir durum arz ediyordu. 1884 yılında E.D. Felitsin'in tespit ettiğine göre Adige köylerindeki etnik dağılım şu şekildeydi:

	Kabardey	Besleney	Abaza	Abzeh	Şapsuğ	Bjeduğ	Karaçaylı	Nogay
Abukhable (Humara)	160	41	67					
Hagundikuey (Ali-Berdiko)	1216	74	36	26				
Atleşçirey (Jeko)	409	14		23	1	11	4	
Hatoşşukuey (Zeyuko)	826	146	115	67		73		8
Boteşey (Yıncı-Tsıku)	249		17	9				
Kaseyhable (Habez)	885	53	81	188				
Besleney	95	949	19	188				
Dohşukuey (Vako-Jile)	5	464	12	8	42			
Abathable (Ersakon)	356	143	60	19	29			23
TOPLAM	4201	1884	407	528	72	92	4	31

Bölgeye dışarıdan gelen haklardan olan Nogaylar, Karçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin kuzeyinde yer alan düzlüklerde kurulu köylerde yaşamaktadırlar. Nogay köylerinin adları şunlardır:

Adil-Halk, İkon-Halk, Kuban-Halk, Kızıl Togay, Erkin Yurt, Erkin-Halk, Kızıl-Yurt, Erkin-Şahar.

KAFKASYA'NIN BİNBİR SAVAŞLARI

Gazeteci Vicken Cheterlan

Şimdiden binlerce şehit vermiş olan Çeçenistan Savaşı, gerçek halklar ve kültürler mozaiği Kafkasya'nın tümünü yakabilir. Her biri farklı hedeflere sahip milliyetçi kuruluşlar kendi stratejilerini düzenlemeye teşebbüs etmektedirler.

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra, Güney Kafkasya'nın üç cumhuriyeti -Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan- özgürlüğe kavuştular. Oysa, Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunan Kuzey Kafkasya halklarından bazıları merkezi güce karşı koyuyorlardı. Moskova'da, yeni otoritelerin ileri sürdüğü soru şöyle formüle edilebiliyordu: Rusya'nın güney sınırın Hazar denizi ile Karadeniz arasından mı geçecek? Kafkas dağlarının tepeleri üzerinden mi? Kremlin, Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetleri bırakmak ve Stavropol seviyesinde yeni bir sınır tesbit etmek mecburiyetinde mi kalacak? Bu sorular hiçbir zaman Çeçenistan'daki savaşın kanıtı olmazlar ve bundan böyle Kuzey Kafkasya'nın kontrolü için mücadelede üç etki ortaya çıkıyor: Moskova'nın etkisindeki bölgede serbest kalmak isteyen Kafkasya Birliği hareketi; her birinin farklı hedef ve düşmanları olan milliyetçi kuruluşlar; nihayet otoritesini tekrar kazanmaya çalışan Rusya.

Kafkasya Halkları Konfederasyonu parlamentosu Abhazya'nın yakılıp yıkılmış başkenti Suhumi'de bulunmaktadır. Amaç, Rusya ve Gürcistan'a ait topraklar üzerinde federal bir devlet yaratmaktır. Bu parlamentonun başkanı Bay Ouri Chanibov "Derbent'ten Suhumi'ye kadar olan yerde Kafkas halkları için bir ev inşa etmek istiyoruz". "İç sınırları geçersiz kılmak istiyoruz" diyor. Suhumi 5 milyonluk Kuzey Kafkasyalı'nın ve birkaç milyonluk Kafkas asıllı Türkiye, Suriye ve Ürdün'lü çerkeslerin politik merkezi olarak kabul ediliyor.

Konfederasyon, Sovyet Cumhuriyet statüsünden yararlanmakta olan Azerilerin, Gürcülerin ve Ermenilerin aksine, Özerk Cumhuriyetlerin veya Özerk toprakların bir kısmına dağılmış olan Rusya veya Gürcistan'ın ve Azerbaycan'ın içinde olan "küçük" halkları tekrar bir araya toplamaktadır. 16 halk, "bir halk, bir ses, ilkesine istinaden Kafkas Halkları Konfederasyonu Parlamentosunda temsil edilmektedir." Bir milyon Çeçen'in, onbinlerce Dağıstanlı Laklar kadar ağırlığı bulunmaktadır. Mevzuat ve yürütme yetkileriyle, Kafkas Halkları Konfederasyonu, Abhazya Savunma Bakanı

Cumhuriyetin batı bölgelerinde yer alan Zelençuk, Urup, Kurcinovo köyleri Uyrayna Kazaklarının yoğun oldukları yerleşim birimleridir. Ancak son yıllarda Karaçaylılar gerek toprak-ev gibi mülk sahibi olma yoluyla, gerekse bu bölgelere yerleşme yoluyla bölgenin etnik yapısındaki dengeyi kendi lehlerine çevirmiş bulunmaktadır. Özellikle Zelençuk kentinde Karaçay nüfusu son yıllarda oldukça artmıştır. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin etnik yapısındaki çeşitlilik, etnik çatışma tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

olan bir kabardey tarafından idare edilen Silahlı Kuvvetlerinden yararlandığı kadar Moskova'yı hiçe sayan otantik politik bir makamdır. Bay Ouri Chanibov, Kafkasya'daki iç savaşların dış müdahaleler için bir bahane olarak kullanılmaması koşuluyla, barışın devamına yardımcı olmak üzere, "yeşil bereliler" adıyla bir hızlı müdahale ordusu yaratmayı hayal ediyor.

Tarih, kolektif kimlik konusunda esas bir bilgi vermektedir. En büyük tarihi referans, 19. yüzyılda İmam Şamil tarafından yapılan Rusya karşıtı isyandır. 1860 yıllarında Çar kuvvetleri tarafından ezilmesinden sonra, yüzbinlerce Kuzey Kafkasyalı Osmanlı İmparatorluğu'na doğru sürülmüşlerdi. Bu tarihten itibaren çarın kontrolü, sonra da Rusya'nın kontrolü asla gevşemedi.

Yeni Çar 1944 yılında Nazi Çalışma gruplarıyla işbirliği bahanesi altında -Çeçen, İnguş, Balkar, Karaçay- tümhalkların zorunlu toplama kampına gönderilmesi emrini verdi. 1957 yılında, bu halkların haklarını geri verdiği zaman, bu halklar ekseriyetle kendi çalıştıkları köyleri buldular. Sovyet dönemi esnasında, bölgenin sınırları otuzdan fazla tekrar belirlenmiş, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin düşmesinden itibaren de, otuz üç ülke tarafından toprak değişikliği talebi yapılmıştır.

Aphazy'a'daki savaş 1992 yazından 1993 Eylül'üne kadar sürdü; bu savaş, Kuzey Kafkas birlikçi fikrinin uyuşmazlıklarını ortaya koydu. Bu savaşta, Kafkasya'yı Moskova'nın egemenliğinden kurtarmak isteyen Konfederasyon, 1993 Mart'ından itibaren yetkililerin Rusya'ya bağlanmayı istediği Gürcistan'dan ayrılmayı arzu eden Abhazy'a'ya yardım etti.Şu bir gerçektir ki Konfederasyon üyesi halkların bir çoğu etnik olarak Abhazlara çok yakın olan Adigeler, Çerkesler veya Kabardey'ler gibi ataları aynı ve benzer dilleri konuşuyorlar. Ayrıca, Konfederasyon için, Karadeniz'in Abhazy'a kıyısı dış dünyaya açılan tek yoldur.

Kremlin için, Gürcüler ve Abhazlar arasındaki savaş politik olarak, çok yararlı idi. Ruslara karşı savaşmak yerine, Konfederasyonun binlerce gönüllüsü Gürcü ordusuna karşı angaje edilmişti. İki yıldan beri Tiflis Rus gruplarının derhal geri çekilmesini istediği Moskova bu ülkedeki askerlerle Abhazlar ve Gürcüler arasında ara bir güç olarak 3000 asker göndererek korumayı sağladı. Sonuçta, Gürcü Başkan Edvard Şvardnadze Bağımsız Devletler Birliğine ülkesini dahil etmek zorunda kaldı.

Tiflis, barış kuvvetlerinin varışının ardından Abhazy'a'daki çoğu Mingrelie yerlisi olan mütevaffa Başkan Zviad Gamskhourdia'nın bölgesi -savaştan kaçan Gürcü mültecilerden 270.000'inin iadesini çabuklaştıracağını ümit ediyordu. Bay Chevardnadze, -Gürcistan ile formal bağları devam ettirmek koşuluyla- bu mültecilerin iadesinin değişiminde, (Abhazy'a'nın statüsü ne olursa olsun) her şartı kabul etmeye hazırdır. Ancak, bu isteklerinin kabul edilmesi şansları azdır. Savaşların başlangıcından önce nüfusunun sadece % 18'ini temsil eden Abhazlar, bundan böyle, 1860 yılından bu yana ilk defa olmak üzere, çoğunluktadırlar.

BİR KAN DAVASI GELENEĞİ

Çeçenistan harbi dışında, Rus askerleri diğer iki özerk cumhuriyet olan Kuzey

Osetya ve İnguş'ta, barışın devamı operasyonlarında görevlendirilmişlerdir.

İlk başkent Vladikafkas'da, kuzeydeki bazı İnguş köylerinin ciddi şekilde Rus askerleri tarafından korunmuş olmasına rağmen, yakılıp yıkılmış İnguş evleri görülebilir. 1992 Ekim ayındaki şiddetli olaylardan sonra kaçan mültecilerin sorunlarına hiçbir çözüm bulunamadı. "Kafkasya'da, çok uzun zamandan beri devam eden ve Moskova politikacılarının unuttuğu bir faktör olan bir kan davası geleneği olduğunu Severni Osetia adlı resmi günlük gazete muhabiri Valentina Zigina hatırlatmaktadır.

Her iki taraf karışıklıkların sorumluluğunu Kremlin'e atıyorlar; Osetler, Stalin döneminde ısrap çekmiş olanların bilhassa ülke topraklarına değin ödünleri söz veren "başkı altında tutulan halklar" hakkında bir kanunun kabul edilmesinden Rus parlamentosunu kınıyorlar.

Prigorodni'nin tartışmalı bölgesinde, bir iade garantisini bu kanunda görmüş olan İnguşlar, selamlarını Kafkas halkları Konfederasyonu nezdinde değil, Moskova nezdinde aradılar. Ancak, savaşlar başladığı zaman, Rus askerleri Moskova geleneklerine bağlı, bölgenin (Gürcüler ve Ermenilerle) tek hristiyan halkı Osetlerin tarafını tuttular. Bununla beraber, iki halk bugün anlıyorlar ki, eğer Rus birlikleri çekilecek olurlarsa açık bir savaş tehdidi ortaya çıkacaktı.

Biri, güneyde, resmi olarak Gürcistan'a entegre olan kısım olmak üzere Osetya iki parçaya bölünmüş olmasına rağmen, milliyetçilik burada egemen bir güç değildir. Viladikafkas'ta, Osetler sadece nüfusun yarısını temsil ediyor. Güney Osetler Gürcistan'a düşman olmalarına rağmen, Kuzey'dekiler değildir; birinciler yani Güney Osetler "kuzeyle birleşmek veya Rus federasyonu sinesinde bir cumhuriyet olmayı" istiyorlar; ikinciler çok ihtiyatlılar ve Valentina Zigina'nın notunda olduğu gibi Güney Osetya'dan her ayrılmanın Moskova'nın her sınır değişikliğine karşı olduğu halde "Gürcistan ile sonsuz bir savaş deklarasyonu olduğunu" düşünüyorlar.

Çeçenler, Kuzey Kafkas milliyetçiliğinin egemen gücü, Rus karşıtı ve konfederasyonun silahlı birimlerinin esas bölümünü oluşturuyorlar. Bölgenin en kalabalık nüfusuna sahiptirler; başkentleri Grozny önemli petrol üretim merkezidir. Başkan Boris Yeltsin tarafından teklif edilen birlik anlaşmasını imzalamayı reddeden tek Rus federasyon cumhuriyeti Çeçenistan ile Tataristan'dır. 1994 yılı sonunda Rus silahlı kuvvetlerinin müdahalesi Çeçen muhalefetine sertleştirdi. Dağıstan'da, iki yıldan beri, her okulda, klasik arapça ve Kuran öğretiliyor. Milli kimliği tekrar bulmaya yönelik bu dini uyanışa rağmen özerk cumhuriyet Sovyet dönemi sembollerini muhafaza etti.

Şayet, Lenin heykelleri Titlis veya Grozny'deki yerlerinden kaldırılmamış olsalardı, Ekim ihtilalini canlandıran bir bronz, Dağıstan'ın başkenti Mahaçkala merkezinde önem kazanmazdı. Komünist partisi tüzüğünün son derece zayıflamış olmasına rağmen, halkın % 50'sinden çoğu 1993 Aralık ayında Rus federasyonunun genel seçimlerinde komünisleri seçti. Nostalji olarak değil, ancak milliyetçilik ideolojisi, Dağıstan'ı parçalamaya çalışan milliyetçi tehditlere karşı en iyi savunma aracı olarak görüldü.

Dağıstan parlamentosu Başkan Yardımcısı Bay Bagaudin Akhmedov şöyle diyor: "Rusya olmaksızın, hayatta kalmamız imkansız." "Bütçemizin 4/5'i Moskova tarafından finanse ediliyor". Bu "dağlar ülkesinde" -Dağıstan çevirisi- perestroyka'-dan beri halk bir karantinada yaşamakta ve etnik temele dayalı kuruluşlar artmakta. Kumuklar asırlardan beri Hazar kıyılarında yaşıyorlar, ancak 50'li yıllardan beri şehirleşme sayısız dağlı halkın Kumuk'un önemli bölgelerinde yerleşmelerine neden oldu. Kumuk Milli Hareket temsilcisi Bay Cebrail Khabiboullah şöyle diyor; "Halkımız şimdi tanınmak istiyor. Bir çeşit mahalli özerklik istiyor. Hareketimizin radikal kanadı özgürlük istiyor".

En tehlikeli nokta, Azerbaycan ile güney sınırındadır; Lezgi'ler sınırı belirleyen Samur nehrinin iki yakasında yaşıyorlar. 1989 nüfus sayımına göre, 234.000 Lezgi Dağıstan'da, 171.000'i Azerbaycan'da yaşamaktadır. Ancak, milliyetçi yöneticiler sadece Azerbaycan'da 700.000 Lezgi'nin yaşadığını belirtiyorlar.

S.S.C. Birliğinin parçalanması, Lezgi topluluğunu tehdit eden, iç idari sınırları uluslararası sınırlara dönüştürmüştür. Dağıstan'ın ikinci ve eski şehri Derbent'te Lezgiler, Azeriler, Tabassaran'lar, dağlı yahudiler vb. yanyana yaşamaktadırlar. Son Mayıs ayında birçok Lezgi'nin ölümü, şehri sivil harbin eşiğine getirdi.

AZERBAYCAN'IN REDDİ

Lezgi Milli Sovyeti'nin şefi Bay Nariiman Ramazanov bu bölünmeden korktu ve şunları söyledi: "Kürtler, Tat'lar ve Azerbaycan Taliche'leri milli şuurlarını ve dillerini kaybettiler. Lezgi'ler, Dağıstan kardeşleriyle temas kurarak kendilerini koruyabildiler. Azerbaycan'da ayırma uğruyoruz ve gençlerimiz yukarı Karabağ'daki savaşa gitmek için askere alındılar". Lezgi Milli Sovyeti'nin amacı Rus Federasyonuna entegre bir cumhuriyetin sinesinde halkı birleştirmektir. Sonuçsuz bir savaşı önceden bildirenlere, Bay Ramazanov şu yanıtı veriyor: "Bir ulus idari bir kararla bölünemez. Milli Birlik bizim kutsal görevimizdir". Ancak, Lezgi'ler dış destek olmaksızın bir savaş başlatabilirler mi? Bu az ihtimaldir ve Moskova sonuçları hesaplanmayan bir savaşı tolere edemeyecektir.

Savaşlar ve güvensizlik korkusuyla, Rusça konuşan halk Kuzey Kafkasya'ya kaçıyor, sadece Çeçenistan'da, 200.000 kişi, 1991 yılından beri göç etmiştir. Buna mukabil, siviller asker tarafından yerleştiriliyorlar. 1994 Haziran yarısında, Rus Savunma Bakanı General Pavel Gratchev, sadece Azerbaycan'ın red ettiği askeri üsleri yaratma konusunu tartışmak üzere Erivan, Bakü ve Tiflis'i ziyaret etti.

Rus politik ortamında mevcut ayrılıklar varsa da, aşağıda belirtilen Kafkasya ile ilgili birkaç büyük amaç onları birleştiriyor; bir askeri varlığın devamı; büyük birkaç merkezin kontrolü; bölgenin petrol kaynaklarına denetim hakkı. Bu büyük istekler hiçbir engelle karşılaşmıyorlar, zira soğuk harbin sona ermesinden beri, dış dünyanın Kafkasya'ya olan ilgisi hemen hemen sıfıra yaklaşmaktadır; ne Birleşmiş Milletler ne de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Kafkasya'ya askeri birlik göndermeye hazır değildirler. Kafkasya'da Rusya'dan daha hızlı olan ekonomik çöküş,

SAİD ŞAMİL'DEN MUHACERETTEKİ KUZEY KAFKASYALILARIN "ESİR VATAN" IN KURTULUŞUYLA İLGİLİ MÜCADELELERİNE IŞIK TUTAN BİR MEKTUP

(Geçen Sayıdan Devam)

Yine Paris'te bulunduğum bir sırada Mir Yakup ile birlikte Londra'ya davet edildik. İngiliz Yakın-Doğu kuvvetleri kumandanı General Wawell'in siyasi kısım şefi, adını unuttuğum bir albayla görüşmemiz isteniyordu.

Albay umumiyetle yapılması muhtemel harekât üzerinde durdu. Bu arada hakikaten alâka çekici bir soru da sordu. Kafkas petrol muntıkaları bombalanır ise, bunun halk üzerinde bırakacağı tepkiyi öğrenmek istiyordu. Londra'da yaptığımız bu müzakereler sırasında Almanların Fransa'ya karşı girişilen ikinci hamlesi başladı. İngiltere'de sıkışıp kalmamak için Paris'e gidecek son uçakta bize yer ayırdılar. Alman uçaklarına hedef olmamak için denizi yalaya yalaya geçtik. Paris'e geldiğimiz zaman şehir bomboştu. İstanbul'a dönmek için de; Marsilya'dan Tahran'a, oradan da Türkiye'ye gitmek zorunda kaldık. Yapılan bütün tasavvurat da, Fransa'nın bu çöküşü ile çökmüş oldu.

Bundan bir yıl sonra Alman-Rus savaşı başladı. Bu kerre de, Alman hariciyesi bizi Berlin'e davet etti. Berlin'e geldiğim zaman, Taşnaklar dahil Kafkaslı bütün teşekküllerin temsilcilerini gelmiş buldum. Bizlerden Haydar Bey, Alihan ve Ahmet Nebi vardı. Haydar Bammat benim gibi Dışişleri Bakanlığı'nın davetlisi olarak bulunuyordu. Alihan ile Ahmet Nebi ise uzun bir süre orada barındıklarına göre, ya ordunun veya S.S.'lerin emrinde çalışıyorlardı. Esir kamplarına gidip geldikleri muhakkaktı. Şahsen kedileriyle olan dostluğa rağmen gelişimden her üçünün fena halde sıkıldıkları muhakkaktı.

O sıralarda Rusya'da uygulanacak politika mevzuunda Berlin'de garip bir bunalım hakimdi. Dışişleri Bakanlığı, Graf Schulenburg'un ilhamıyla yukarıda işaret ettiğimiz "köylüye toprak, halk'a hürriyet, milletlere istiklâl" verilmesini istiyordu. Ordu ve S.S.'de bu büyücü formüllere taraftar idi. Os-Ministir Rosenberg buna karşı geliyordu. Katı kafalı bu Baltık'lı Alman; Norveç'te, Belçika'da, Fransa'da, İtalya'da, Balkanlar'da, Adalar'da ve Kuzey Afrika'da yapılan savaşlardan habersizmiş gibi, Rusya'da komünizm'in temizlenmesi, ondan sonra ona göre tertip alınmasını müdafaa ediyordu.

Kafkasya'nın Bağımsız üç cumhuriyetinde Moskova'ya karşı bir kitle hareketini olasılıktan uzak kılmaktadır. Transkafkasya'daki Rus birliklerinin dönüşü, Kuzey Kafkasya'daki küçük halklara, tamamen Rus federasyonu içinde kalarak mahalli işler için daha geniş özerkliği tartışmak için sadece dar bir hareket serbestliği bırakıyor.

Fransızcadan Çeviren

Nimet BERKOK

Rosenberg'e göre; madem ki Çarizm muayyen bir kadro ile orasını asırlarca idare etmiş, Lenin'in daha basit bir güruh ile kurduğu rejim halâ ayakta durmaktadır, o halde; "Rusya'da kalan Almanlarla biz o ülkeyi neden idare etmeyelim" demek istiyordu.

Kati kararı Führer'in vermesi lazım. O da cephele savaşıla meşgul olduğuna göre, avdetine değin herkesin buyruğu nisbetinde hazırlık yapması, anlaşılın nizam icabı idi. Ordu, ben orada iken Alman zabıtları emrinde esirlerden "Lejyon"lar kuruyordu.

S.S.'lerin etrafını daha fazla Gürcüler sarmıştı. Bunlara birkaç Azeri de katılmış, Paris-Berlin-Varşova arasında mekik dokuyorlardı. Yapılan esas işi anlayamadım ama, arada "Contrebande" lıgın dehşet verici şekilde yapılmakta olduğu da bir gerçektir. Bu arada; Dışişleri de, davet ettiklerinden, tekliflerini rapor halinde yazmalarını istiyordu. Buna uyarak görüşlerimi ben de ayrı iki yazı halinde takdim ettim. Yazılardan biri politik idi. Kuzeyden gelen Almanlar için, Kafkasya'nın bir tatbikat meşheri olacağını; orada, Rusların işkencesi altında yaşayan halkın hesabına tahakkuk ettirilecek idari sistemin Yakın-Doğu'da bırakacağı te'sirin derin olacağını izaha çalıştım. Orada yaşayan kadim varlıkların binlerce yıldır üzerinde barındıkları sahaların herkesçe bilindiği, yarısı Müslüman yarısı Hristiyan olmalarına rağmen müşterek gelenek ve göreneklere bağlı olduklarını, bunun için hakka ve adalete dayanmak şartıyla bu dört varlığı konfederatif bir sisteme bağlamanın çok kolay olacağını anlattım. Aynı zamanda bunun, İsrail Devleti kurmak hevesiyle Arapları parçalamakla meşgul İngilizlere karşı yapılmış ibret-âmir bir karşılık olacağını belirttim.

İkinci yazıyı, baştan başa millî mevzuata hasrettim. Kafkas'ın en eski sakinleri olduğumuzu, tarih boyu devam eden tazyiklerin neticesi dağlara itildiğimizi, verimli Kuban ve Terek ovalarında yaşayan halkımızın büyük bir yekününü Rusların kasten dışarlara tehcir ettiklerini, bunun neticesi Kafkasya'da yaşayan varlığımıza yakın bir yekün'ün Türkiye ile Arap Ülkelerine dağıtıldıklarını ve buralarda faydalı ve faal bir unsur olmalarına rağmen, bu muhaceretin mutlak çoğunluğunun anavatana dönme azminde olduklarını belirtmeye çalıştım. Administratif bakımdan Kafkas Konfederasyonu'na bağlı kalacağımızı, fakat ayrı ayrı birer medeniyet hazinesi olan dağlarımızdaki zenginliklerden faydalanabilmemiz için, halaskâr Almanya'nın yüksek olan teknik kudretiyle işbirliğine hazır olduğumuzu ihsas ettiğim gibi, memleketi kurtarmak için yapılacak savaşılar bütün imkanlarımızla katılmaya âmâde olduğumuzu açıklamaktan çekinmedim. Üstelik samimiyetimizi tevsik için yapılması gereken bazı hususata da işarette bulundum.

Karşımda yegâne rakip o zaman Haydar Bammat olduğuna göre, raporları yazarken bütün dikkatimi seferber ettim. Takdimi sırasında da Haydar Bey'in yazdıklarını göremedim. Kendileri ile tenakuza düşmemeyi temenni ediyorum, şeklindeki ihtirazım üzerine Graf Schulenburg'un telefona sarılması, akabinde muavininin raporu getirmesi tuhafıma gitti.

Yazı Fransızca idi. Müsveddeye alınmadan acele yazıldığı intibasını veriyordu. Haydar Bey, Gürcü Sosyalist hükümetin yaptığı hatalara dokunduktan sonra Kafkas'ın federal bir esasta birleştirilmesini ve kuvvetli bir şahsın idaresine verilmesini teklif ediyordu, fakat bir namzet vermiyordu. Bu yazı bende ciddi bir intibâ bırakmadı. Alman

hariciyesi dahil her şeyi hafife alıyor gibiydi.

Haydar için kimse akılsızdır diyemez. İyi bir hatip olduğu kadar güzel de yazı yazar. İçkiye de düşkün olmadığına göre, böyle bir gaf neden oldu? Nitekim bu yazı daha sonra Haydar'ın başına gaile açtı. Berlin'i terk edip gitmesine neden oldu. Kuzey Kafkasya'yı temsilen Alman Hariciyesince davet edilmiş tek muhatap ben kalıyordum. Yükleneceğimiz görev savaşılmaya ilave bir de ülkeyi idare mesuliyyeti olacağına göre, yardımcı geniş bir kadroya ihtiyacım vardı. Durumu Graf Schulenburg'a açıkladım. İşgalimiz altındaki muntikalarda iseler adreslerini verin derhal getitelim dedi. Şüphesiz onları getirmek ve konaklatmak hariciyenin hesabına yapılıyordu. Polonya'dan; başta Baytuğan olmak üzere hazırlıklı gençleri, Paris'ten; Sultan Kılıç Giray, General Biçerah ve Namitoko, İtalyadan da General Olagay ile Kulattı'yı istedim.

Peyderpey bunlar geledursun, ben esir kamplarındaki vatandaşların durumunu tetkik ve nihayet işbirliği yapacağımız askeri mahafil ile temasa girmeyi istedim.

Alman orduları Kafkaslara doğru harekâta başlamıştı. Ordunun doğu cephesi istihbarat şefiyle görüşmekliğim kararlaştırıldı. Bir subayın muhafazasındaydım. Ben de ne olur ne olmaz, pişkin bir asker olan general Biçerah'ı yanıma aldım. İkindiye doğru Varşova'ya gelmiştik. Bizi, bilinmiş bir otel olan Bristol'de misafir ettiler. Geceyi otelde geçirdik. Sabah kahvaltıda; şefin, saat on'da otele geleceği bildirildi. Anlaşılan o da uzaklardan geliyordu.

Bu kere de karşıma orta yaşlı bir Alman albayı çıktı. Bizle doğrudan doğruya Rusça konuşmaya başladı ve beni daha görüşmenin başında beklenmedik bir soruyla karşı karşıya bıraktı.

—Bize gelmeden önce Paris'e ve Londra'ya gittiğiniz söyleniyor doğru mudur? dedi.

Anladım ki, Ahmet Nebi ile Alihan, Alman askeri istihbaratını aleyhimde adam akıllı doldurmuşlar. Bu bakımdan soruyu ayrı açıklıkla cevaplandırmayı uygun buldum:

—Sayın Albay! Bizde bir atasözü var: "Düşmanın dostu düşmandır" derler. Bu kürede bizim tek düşmanımız Rus'dur. Siz Ruslarla flört edince, biz dost aramaya oralara gittik. Ve nitekim Ruslar'a savaş açtığınızı duyunca birlikte savaşmak için koşu koşu Berlin'e geldik, dedim.

Onun benden bu kadar açık bir karşılık beklemediği muhakkaktı. Bunun üzerine fırsatı kaçırmadan hassas bir suâl daha sordu:

—Yaptığınız gezilerdeki intibâa göre İngilizler hakkımızda ne düşünüyorlar? Buna karşı da şunu söyledim:

—Sayın Albay! Japonlar'ın Çin'e saldırımları, Rusları ne kadar sevindirdi ise, Almanların Ruslar'a savaş açması da İngilizleri o derece hoşnut kıldığı muhakkaktır.

Artık sırası gelmişti. Açık seçik içimi dökmek ve tenkitte bulunmakta mahzur kalmamıştı. Tekrar;

—Sayın Albay, dedim. Almanya ve Japonya gibi iki muharip kudretin ordularını

yıpratmak için Rusya ile Çin'den daha korkunç ve daha dipsiz bataklık olmazdı. Siz, birlikte tedbirli ve programlı hareket edeceğinize, ayrı ayrı ve başı boş saldırmayı tercih ettiniz. Çin ne âlemde bilmem. Fakat Rus ampirinde çoğunluk Rus değildir. Aksine Rusluğa düşmandır. Bunlar sizin en tabii silah arkadaşlarınızdır.

Savaşa girmeden önce bunları hazırlamak gerekirdi. Bunu teptiniz. Şimdi elinizin altında bulundukları halde yine ihmalde ısrar ediyorsunuz, bunun acep sırrı nedir? bir türlü anlamıyorum, dediğim zaman;

—Peki ne istiyorsunuz? sualini tevcih etti.

—Birlikte savaşmak ve varlığımızı sizle dostane bir esasta kurmak için silah istiyoruz, destek istiyoruz, dedim.

Bu kerre; vereceğimiz silahların aleyhimize kullanılmayacağını teminatı nedir? mealinde tekrar bir itimatsızlık nişanesi ortaya koyunca, kendini tutmadım.

—Sayın Albay, bız gece ve gündüz Ulu Tanrı'ya, Almanlar ile Rusların arasındaki adaveti artır diye dua ediyoruz. Çünkü ölü halde de olsa üzerimize yığılacak Koca Rus cüssesinin bizi ezmeye kâfi geleceğini biliyoruz.

Maalesef, albayla görüşmemiz hep bu minval üzere devam etti. Tahakkukunu temin için Varşova'ya kadar geldiğim hususlara sayın albay, iki saat süren bu sorgu sırasında bir türlü yanaşmak istemedi. Giderayak kendisinden ricada bulundum. Varşova'da hemşerilerim var. Buraya kadar gelmişken onları görmek isterim, dedim. Konuşmaya, refakat memurumuz müdahale etti. Yemekten sonra derhal gitmeye mecburuz dedi. Buna sıklıdım.

—Buraya kadar gelmişken arkadaşları görmeden gidersem, yüzlerine bir daha bakamam. Ben gitmemekte direneceğim. Zora baş vurulursa ona diyeceğim yok....

Bunun üzerine albay, bize refakat eden subay'a Almanca bir şeyler söyledikten sonra bana döndü ve:

—Madem ki arkadaşlarınızı görmek istiyorsunuz, kalabilirsiniz dedi. Cidden buna sevindim ve odanın kapısına kadar kendisini uğurladım. Ondan sonra başbaşa kaldığım General Biçerah'tan intibâlarını sordum.

—Mihmandarımızın gitmemiz hususundaki müdahalesine kadar intibâım menfi idi. Almanca bilmiyoruz diye albayın sarfettiği cümleler münakaşanın müsbet neticelendiğini gösterdi. Başka türlü; "Bu, mert bir tip. Bırak arkadaşlarıyla görüşsün yarın gidersiniz" demezdi.

Her ne ise, istediğimiz hiçbir hususu tesbit etmeden gerisin geriye dönüyorduk. Berlin'e geldiğimizde arkadaşları hep ayakta bulduk. Führer, Rosenberg ile Graf Schulenburg'u karargâha çağırmış. Demek dananın kuyruğu kopacaktı.

Herkes Schulenburg'un kazanacağı ümidinde idi. Çünkü, ordu ve S.S.'Ter dışışlarının görüşünü destekliyorlardı. Makulü de oydu. Nedendir bilmem, işler tersine gitti. Führer, yalnız Rosenberg'i dinlemiş, teklifi uygulamış. Ona göre hareket edilmesini emretmiş. Schulenburg da kapalı dosyası koltuğunda, gerisin geri dönmüş...

Garip bir tecelli... Son sıralarda Führer'in, politik konularda olduğu kadar askeri

mevzularda da aldığı hatalı kararlarda ısrar etmesi hiç de normal değildi. Demek sarf edilen bütün emeklere rağmen, bu kerre de Almanya'nın mağlup olması mukadderdi. Düşüne düşünce Graf'a gittim. Keyfi hiç te iyi değildi. Sizi S.S.'lerle temasa sokacağım. Sizleri incitmeyeceklerinden eminim dedi.

Bu arada Himmler'in yardımcısına telefon etti. Tespit edilen saatte beni otelden aldılar. Berlin'in dolaylarında güzel bir villaya götürdüler. Temsil ettiği teşekkülün zıttına, zarif bir zat beni karşıladı. Orduların Kafkaslar'da ilerlediğini, gerisinin teminata alınması için yardımımıza ihtiyaç duyduklarını, bir an evvel harekete geçmenin gerekli olduğunu söyledi ve bana işlerimizle resmen alâkalanacak olan bir SS yüzbaşısı takdim etti. Daha önce, dolayısıyla kendilerini nazist gösteren bazı serseri Gürcülerle düşüp kalkan, bu zabiti görmüştüm. SS'liği dünyanın en şerefli payesi sanan bu mahlûk'un güdümüne düşmek bir felâketti. Arkadaşları yokladım, memleketi görmek bahasına her şeye razı idiler. Anlaşılan benden habersiz temasa bile girmişler.

Rüzgârlar gönül alıcı esseydi; arzum süratle Türkiye'ye dönmek, buradan da bir iki katile subay ve idareci toplamaktı. O sıralarda solculuk böyle yayılmamış, ihtiyar'ında olduğu kadar gencinde de millî şuur yüksek, vatan hasreti derindi. Şimdi bu yeni şerait altında, bu gibi hiç bir şey yapılamazdı. En doğru yol, geldiğim gibi gerisin geri gitmekti. Davama gösterdikleri alâka ve bana yaptıkları yardımdan dolayı Kudûs Müftüsü Emin El-Hüseyini'ye ve Graf Schulenburg'a teşekkür ettim. Ertesi gün de; sabah gara giderek SS'lere has üniformalara bürünmüş olan arkadaşları hazin hazin uğurladıktan sonra, Orient Express ile ben de me'yûs ve perişan İstanbul'un yolunu tuttum. Garip bir tesadüf, Amiral Donetz ile bitişik kompartımanda gidiyorduk. Yol boyu yedik içtik. Yugoslavya'ya kadar arkadaşılık ettik. O, Akdeniz'deki denizaltı filosunu teftişe gidiyordu. Muhakkak ki keyifli değildi. Fakat az bir zaman sonra Hitler'e halef olarak, savaşın o ağır yükünü sırtına yükleyeceklerinden hiç şüphesiz yok ki bihaberdi.

Peki anladık, Münih anlaşmasını takiben irtikâp ettiği hatalar neticesi, deli Hitler savaşı kayıp etti. O halde zaferi kazanan meflûc Rozvelt'in bundan sonra yaptıklarına ne diyelim?

Yeni-Dünya'ca, Washington'dan beri müdafaa edilen "milletlere hürriyet, ticarete de serbesti" prensiplerini "Atlantik Beyannâmesi" adıyla devletler arası bir ahid-nâme şekline soktukten ve bu metne İngilizlere başta, Ruslara da dipte imzalattırdıktan sonra her neden ise Rozvelt, Yahudilerin ayartmalarına kapılarak, dünyayı Kremlin ile müşterek idare etmek hülyasıyla, Doğu Avrupa'yı baştanbaşa Ruslara kaptırdı.

Bu da yetmiyormuş gibi, halef Truman son dakikalarda Japon mühimmat depolarını Bolşeviklere yağma ettirmek suretiyle, Mao-Tse-Tung'un silahlandırılmasını temin ettirdi. Bu sayede Çin baştan başa kızıştırılmış oldu. Sorarım bütün bunlar hamakat değil de nedir?

Bir aralık, yapılan hatalar sonucu sürüklenmekte oldukları girdabın dehşetini onlar da görür hale geldiler. Sağda solda müttefik cepheler kurmaya başladılar. Eğer Asya kıtasına tasahubda Rus emperyalizmi ile Çin emperyalizmi birbirine karşı cephe almasaydılar, kimbilir belki Castro yeni dünya'ya sahip çıkardı.

Bundan sonra Amerika hesabına, Münih'te Sovyetler Birliği'ne karşı yönelen

"Azadlık Radyosu" kuruldu. Amerika Cumhurbaşkanı Eisenhower, Rus mahkûmu milletlerin istiklâl haftasını kutlayan kanunu onaylaya dursun, Amerika hariciyesi bu azadlığın ilân için dört yüz Rus bilgini radyoda tanzif ediyor, üstte de onlarla anlaşmak ve bu anlaşma çerçevesinde iş birliği yapmak üzere bizleri oraya davet ediyordu.

Bakalım ne olacak diye bu davete biz de gittik. Karşımızda; başta 1917 İnkılâbının son hükümet başkanı Kerenskiy olmak üzere, muhaceretin Rus siyasi şahsiyetleri toplanmıştı. Amerikalıları sarsaklamak için bunların ortaya attığı iddia garipti. "Evvelâ elbirliği Komünizmi temizleyelim, sonra ayrılıklar aramızda hal ederiz" diyorlardı.

Kurmuş olduğu hükümette yer alan Gürcülerle Ermenileri böyle bir tez vaktiyle tamâm ettiği için, yıllar sonrası da olsa, karşısındaki millî tesanüdü sarımsak kasdıyla aynı oyunu politik bir taktik olarak kullanmayı halâ hüner sayıyordu. Halbuki, otuz yıl önce onun yenilmesine ve kadın elbiselerine bürünüp Rusya'dan kaçmasına bu kararsız ta'biye amil olmuştu.

Gerek 1905'te Japonya, gerekse 1917'de Alman savaşları neticelerinde Çarizm rejimine karşı patlayan hoşnutsuzluğun ikisi de iki muharrik âmile dayanıyordu. Bunlardan biri Rus çiftçisinin toprak isteği, ikincisi de mahkûm milletlerin idari özgürlük talebidir. Son inkılâbın son başbakanı Kerenskiy, bu iki hayati dileğin ne önemini ne de şümûlünü kavrayamadı. Bunun için bu gibi konuların hallini, toplanması düşünülen kurultaya erteledi. Bunu fırsat sayan Lenin, yukarıda işaret ettiğimiz gibi "çiftçiye toprak, halka hürriyet, mahkûm milletlere istiklâl" şânına öne sürerek ortalığı kana ve dumana boğdu. Bay Kerenskiy bu felaketi hem görmüş hem de yaşamıştır. Bu bakımdan otuz küsur yıl sonra aynı şeyi tekrar etmesi bir hata ise, Amerika hariciyesinin onu desteklemesi muhakkakki hata üstüne hatadır.

Benim en çok tuhafıma giden husus; sayın Kerenskiy'in, Amerikaya dönüşünde Rusça negredilen bir muhaceret gazetesine yazdığı uzun yazıdır. Durup dururken bana bir Türk Generali payesi izafe ederek, nereden ise bu anlaşmazlığın baş âmili olarak göstermeye kalkışması oldu. Bilmem ki bu da Amerikanvârî yeni bir "provocation" metodu mu idi?

Her ne ise bütün bunları sana yazmamın sebebi, elimize geçen iki büyük fırsatı değerlendirememenin acısıdır. Şimdi dünya üçüncü bir savaşa gidiyor. Buna karşı durumumuza gelince büsbütün berbat. Ne bir teşkilâtımız, ne de bir sahip çıkamız var. Seksenden sonra beni perişan kılan işte bu durumdur.

1938'de tekrar Varşova'ya döndüğümde, savaş kokusu duyulmaya başlamıştı. O zaman yedi sekiz yılı yok yere heder ettiğime derinden derine acımıştım. Münih'te şahit olduğum maskarahlıkların peşi sıra Arabistan'a gidip on beş yıl tüküfâ çekildim. Avdetimde, bu kerre de arkadaşlardan takriben kimseyi bulamadım. Bu bana çok daha ağır geldi. Karşılaştığım gençlere gelince; ne onların beni, ne de benim onları anlar tarafımız yok.

Cemal'in devrinde Kahire'de Asya-Afrika Konferansı te'yid edici bir toplantı yapılmıştı. Bandung'da iken bana ikinci toplantıda devamını destekleyeceğine söz vermişti. Onun için gittim. Desteklemek şöyle dursun, toplantı salonuna bile yanaşır-

madılar. Bu vesile ile garip, derneği baştan de aynı akıbet oldu. F

Burada Pşimah Derneği ile rekâbet i muhakkak. Akıbet ne culuğun fikri değil l dur!" gibi korkunç s burakacak kadar Rus den ve sizin gibi yazı hisse verecek yazılar

Derneğin muht olacaktı. Hiç olmaz faaliyete soktuğumu emnim. Bu suretle h telkin edilmekte olar

Biz istesek de Turani topluluklarla kiliselerini artık c Cumhuriyeti'nin ma kanımız karıyla kar behtların derdi "Adi kendimizi harcamaz behtları uyarmaya n

Başka türlü; ü bizim için resmen in takdirde parçalanm Ukrayna dikilecek i yönelmiş olacağına

Rusya'nın par haleye mecbur kala ulaşır. Hele kurulmı caktır. Bu gibi ihtil Kuban mevzuunda bilmek ve ona göre

Şimdi mektub

"Kuzey Kafka gili, iyi lisan bilir v büyük noksanımız

Hakkınız var. halde, biz bunları

[illegible]

ver, kus mahkum
merika karhoyeri bu
vet edhyordu.
aga 1917 inkilabun
i gahshoyveri topa-
arip. Eweda eht-
diyordandi.
oye bu tez vaktye
ermak kardye ayu
albuq, ozt yil once
masina bu karasiz
tocesterde Çarizm
kamle dayanyordu.
leideri idari özge-
lejni ne cemane ne
kannasi duşundire
kintu gile "gilye
rek ortalığı kane ve
mgar. Bu tokmadan
a harkeyvestin onu
erikaya dögünde
rup dururken kana
in bog amli olarak
i bir "provocation"
in iki büyük insan
ve. Buna karşı duru-
şlip gkanamaz var.
maya boşlamıştı. Ç
am. Münch'e gahit
"Erlafo gedidim.
Ba buna gok dāha
centim onlar anlar
i edet bir topkand
koyogine siz ver-
una bile yanarış-

giderken ortalık böyle bomboş değildi. Yukarıda belirttiğim gibi bu boşluğu avdetimin ilk adımında hissettim. Derhâl telâfisine çare aradım.

Fakat el uzattıklarım kaçıyordu. Gönlüme uygun ilk hoş yazıyı sizden aldım, dersim inanın. Sebep ümitsizlik ve alâkasızlıktır.

Mali imkânlarımız olduğu zaman kadro geniş tutulup pekleştirilseydi, belki bağlantılar bu süratle yok olmazdı. Şimdi bizim için ikinci bir Maraşal Pilsudski devri doğmayacağına göre, kendimizi seferber etmeye mecburuz.

Maziyle alâkaların kopması her tarafta tuhaf telâkkiler yarattı. Meselâ eski Azeri rical geç ettikçe yerini bu kerre Kars'ta yerleşmiş Azeriler almakta ve bu suretle Osmanlı-Rus savaşlarının hamâsî destanları Azerbaycan-Türk münasebetine harç olarak kullanılmaktadır.

Aslı ne olduğu meçhûl bir "Alropatya" Safevilerin nefesiyle, Osmanlı-Kafkas münasebâtını beş asır allak bullak ettikten sonra, şimdi sahnelerde Kars oyunu diye, "Lezginka" ya sahip çıktıkları gibi Azerbaycan tarihinde Tür-Albanya adıyla eserler neşir etmektedirler. Yarın Hurartuların Dağıstanla alâkasını anlar anlamaz, Azerbaycan tarihinde Hurartu diye yapmayacakları kalmayacaktır. Bilmiyorum mirasımıza sahip olabilmemiz için, tarihimizle meşgul içimizde kimse çıkmayacak mı?

Unutmayınız ki, bin yıllık Şirvan Şahlar diyarı 1918'de ittihadçıların dalgınlığına getirilerek Azerbaycan oluverdi. İranlılara mahkûm değil hakim olan Selçuk Türkmenlerinden kimsenin bahsettiği yok. Yarın Dağıstan da gürültüye giderse bunu Gürcüler çok ister. Kuzey Kafkas diye ortada bir şey kalmaz.

Bu ve buna benzer esbap dolayısıyla, neşriyat başda gelmektedir. Bizimkilerden Kafkas mevzuunu iyi işleyecek kalemler ortaya çıkarsa, bana öyle geliyor ki bundan Türkler de memnun kalacaklardır. Yeterki yetkili bulalım ve onu meydana çıkaralım. Bence bu en hassas mevzudur.

İkincisi sizin temas ettiğiniz husus:

Milletler arası toplantılarda da vâlarımızı başarı ile savunabilmemiz için; barındığımız sahayı, muhaceretin dağılımına göre bölgelere ayırmamız ve oralarda yaşayan münevverleri sahalardaki icabata uygun yapılan toplantılara katılmaya teşvik etmemiz gerekir.

Meselâ, birinci ve ikinci dünya savaşı neticesi Amerika'ya göç eden birçok münevverimiz var. Buralara Suriye'den, Transjordan'dan ve Mısır'dan katılmış eski muhacirler de var. Bunların çoğu genç, dinç, faal elemandır. Aldığım haberlere göre birbirleriyle temastadırlar.

Türkiye'de birçok toplantılar yapılmaktadır. Bilhassa iki yılda bir yapılan Türkoloji toplantılarının, mahkûm Türk varlıklarını alâkadar ettiği muhakkaktır. Bu toplantılarla Kırımlılar, İdil-Urallılar, Türkistanlılar ve en çok Azeriler meşgul olmaktadır. Bu arada Balkar, Karaçay ve Kumukları temsilen bizden de bazı bilginlerin iştiraki da'vamuza yabancı gözle bakmak isteyen mutaassibleri yumuşatacaktır.

Buna karşılık Yakın-Doğu'da kuvvetlenmeye başlayan bir islâmi hareket var. Buna

KUZAY KAFKASYA'DA TÜRK-MOĞOL İZLERİ

- II -

(Geçen Sayıdan Devam)

Halil ERENOĞLU

MOĞOLLAR

Cengizhan'ın iki ünlü Noyan'ı Cebe ve Sabutay, 1222'de Güney Kafkasya'ya girdiler. Azerbaycan ve Erivan yolundan ilerleyip Gürcistan'a vardılar.

Gürcistan'ı yağmalayıp, Şirvan derbendine doğru ilerleyerek Şamahı'yı kuşattılar. Şehri kılıçla alıp, halkı kırdıktan sonra, Kuzey Kafkasya'ya geçmek için Derbent'e yürüdüler. Çok tahkimli olan ünlü Demir Kapı'yı geçemeyince, Şirvanşah'tan, geçit için uzlaşma istediler. Gelen uzlaşma heyetinden birini öldürüp diğerlerini tehdit ederek, geçecek yol bulmalarını istediler. Elçi heyeti, ölüm korkusuyla Moğollara yardımcı oldular, klavuzluk yaptılar.

O çağda yaşamış İbnü'l Esir isimli Arab tarihçi, bu vakayı şöyle yazmış; "Tatarlar Şirvan derbendini geçince, bu diyarda yola devam ettiler. Burada Alanlar, Lezgiler ve Türklerden oymaklar vardı. Tatarlar yağma edip birçok Lezgi'yi öldürdüler.

"Diğer halklara da saldırıp, Alanlara vardılar. Onlar kalabalıktı. Tatarların geldiğini duyunca Kıpçaklardan asker topladılar, Tatarlarla vuruştular. Sonuç belli olmadı, ayrıldılar. Bu arada Tatarlar gizlice Kıpçaklara haber gönderdiler. Bizler sizlerle aynıyız. Niye yardım ediyorsunuz. Dininiz de aynıdır. Söz veriyoruz size saldırmayacağız. İsteddiğiniz parayı ve kumaşları da vereceğiz. Bizi onlarla yalnız bırakın (*). Bu anlaşmaya Kıpçaklar razı olunca, kendilerine istedikleri kadar kumaş ve para verdiler. Kıpçaklar Alanlardan ayrıldı. Bunun üzerine Tatarlar Alanlara saldırdı. Onları kırdılar, yağmaladılar ve esir ettiler. Sonra Kıpçaklara dönüp saldırdılar. Onlar, yaptıkları anlaşmaya güvenip, emin ve dağınık bir halde idiler. Bu durumdan istifade edip onları da kırıp yağmalayıp esir ettiler. Daha önce verdiklerini de geri aldılar. Tatarlar Kıpçak memleketinde kalıp birbiri

karşı buradaki en müfrit Kemalistlerin bile veche değişiklerini görüyoruz. Bizim Jordan'da, Suriye'de, hatta Mısır'dakiler buna niye katılmasınlar?

Avrupa'dakilere gelince; o kanaatteyim ki, istediğiniz bütün evsafa sahip bu işe uygun namzed, merhum Haydar Bey'in büyük oğlu Necmeddin Bammat'tır. Elli beş yaşlarında, yüksek seviyede kültürlü, UNESCO'da otuz yıl yüksek mevki sahibi bu zat, muhakkak ki babasından da birçok şeye varis olmuş, da'vanın bütün inceliklerine nüfuz etmiş bir vatanperverdir. Pederiyle aramızda sert çekişmeler geçtiği için benden gelecek daveti sakıncalı karşılayabilir. Bu bakımdan kendisiyle Kafkaslı genç vatanperverler namına temasa geçmenizi daha uygun bulurum. Millî Merkez mevzuunu başka bir yazıya bırakıyorum. Seni de Allah'a emanet ediyorum.

Sait ŞAMİL

ardınca saldırdılar. Daha uzaktaki Kıpçaklar, bu durumda, kimi ormanlara kimileri dağlara kaçtı. Kıpçak ülkesi yaz kış otlağı bir diyardır. Tatarlar buradan Suğdak şehrine vardılar." Tarihçi hadiseyi böyle anlatıyor. Belki de Kıpçak Türkçesindeki şu deyim, o zamandan kalmadır: Tatar Barda Hatar Bar... Yani, Tatar'ın olduğu yerde tehlike var... Tabi burda Tatar'dan kasıt Moğollar.

Cebe Noyan'ın tümenleri, Turgut kavminden idi. Moğolların da bir Turgut kavmi olduğu malumdur. Turgut sözcüğünün aslı TORUGUT olup, sondaki ut takısı çoğul ekidir. Moğolca anlamı Türkler demektir. Cengiz Han'ın anası Holeun Ucin de bu kabiledendir. Bu kabile, Moğolistan'da kalan Göktürk bakiyesi bir halk olup, zamanla Moğollaşmıştır. İşte bu nedenle, Kafkasyalılar Moğollara Turgut diyorlar. Kıpçaklarda da Durut ya da Durgut şeklinde Turgut'tan bozma bir halk vardır. Cins birliği yakıştırması belki bu nedenle de olabilir. Bu Turgut kavmi Türkiye'deki tarihi Turgut Oğullarıyla ilişkili olsa gerek, Karaman-Osmanlı savaşlarında, Karamanlıların müttefiki olan Turgut oğulları, Tatar bakiyesi biliniyordu. Kafkasya'nın kuzeyinde, İdil nehri civarında yurt tutmuş Kalmuk Moğolların adı da, Turgut Kalmuklarıdır. Bizim çekik göz dediğimize Kafkasyalılar da Nezev (dar gözlü) diyorlar. Bu bölgedeki Moğol bakiyesi halklar, uzun zaman bölgeyi tehdit etmiş, ilerde Rusların istila gücü olan Kazaklarla birlikte kullanılmıştır. Bölgede Moğol istilasından kalan halklar bu Turgut Kalmuklarıdır. Anıları o kadar ürkütücüdür ki, Karaçay Türkleri bunlara "kan içen Kalmuklar" diyorlar.

TİMUR İSTİLASI

Timur'un Kafkasya ilişkisi, Altınordu Han'ı Toktamış'la ilgilidir. Timur 1386-87 kışında; Azerbeycan'ın Karabağ kışlağında bulunurken, Toktamış'ın askerleri, Derbentten geçerek Samur Irmağı kıyısına inmişlerdi. Timur onlara karşı bir kuvvet göndermiş fakat vurulmalarını tenbihlemişti. Ancak Timur'lar, ırmağa yaklaşınca savaşmak zorunda kaldılar. Timur bu defa oğlu Miranşah'ı orduyla göndermiş, Toktamış'ın askerleri yenilerek Derbent'e doğru geri çekilmiştir. Bu olay ilerkî Timur-Toktamış savaşlarının başlangıcıdır. Toktamış, Timur'un İran'da bulunmasından istifade ederek, Türkistan istikametinde ilerledi. 1387... Timur'un oğlu Ömer Mirza Şah, Otatar'da Toktamış'ı karşılamışsa da yenilmiş ve Toktamış Maverâ-ünnehir'e girmiştir. Buhara önüne gelen Toktamış'a Timur'dan memnun olmayan Moğollar ve Harzemliler katılmış olup, Timur elebaşları cezalandırmak için sefer açmış ve durumu düzeltmiştir.

Toktamış, Deştikıpçak'ın zengin insan ve tabii kaynaklarına dayanıyor ve güçlü bir orduya sahip bulunuyordu. Ordusunda Türk, Moğol birliklerinden başka; Rus, Alan, Çerkes, Kırım, Kefe, Azak ahalisinden de birlikler vardı.

Timur, bölgesel bazı çatışmalardan sonra asıl kesin sonucu almak için 1391 yılın-

(*) Kıpçaklar, Türk boylarının en serâzad, en hareketli, en gözüpek olanlarıdır. Profesyonel savaşçı olduklarından ve "devlet" endişesi taşımadıklarından "kim çok para ve mal verirse" onun tarafını tutmuşlardır. Buradaki "aynı kavim oldukları" ifadesi sathi bir yakıştırma değildir. Elbette, bir Altay kavmi olan Alanlar, "yumuk gözlü" Moğollardan Kıpçaklara daha yakındırlar. Hakikat halde profesyonel Kıpçaklar, Moğolların sağladığı maddi menfaat karşılığı Alanları terketmişlerdir.

da Deştikıppçak'a doğru yola çıkmıştır. Yol üzerinde ulu dağa varınca, dağın tepesine çıkarak askerlerine taş toplatmış ve sefer hatırası olarak bir kitâbe dikilmesini buyurmuştur. 1391 Nisan ayında dikilen bu kitâbe, son yıllarda Kazakistan'ın Karasak pay maden ocağında bulunmuş, (Altın Çuku Dağı) ve Emitaj müzesine götürülmüştür. Kitâbe on bir satırdır. Üç satırı Arap, sekiz satırı Uygur alfabesiyle yazılmış olan kitâbenin Türklük açısından önemi dolayısıyla bir bölümünü yazdık.

Yedi yüz doksan üç koyun yılında, orta yaz ayında Turan Sultanı Timur Beg iki yüz bin kişilik orduyla Toktamış Han'a karşı sefere çıktı. Bu yere vardığı zaman hatıra olarak bu abideyi dikti. Ahali bizi duayla ansın.

Timur'un kendisini Turan Sultanı olarak ilan etmesi ilginçtir. "Turan" Türklerin yurdu demektir. Bu anlamda ilk Turancı, Timur oluyor. Gerçekten de yaşadığı devirde Türklerin bulunduğu bütün ülkeler Timur'a bağlı idi. Timur Şehname'yi çok iyi bilirmiş. Firdevsi'nin mezarı başında şöyle dediği rivayet edilir: "Bak beğenmediğin Türk neler yapıyor." Firdevsi'nin Şehnamesi'nde Türk-İran savaşları, bilhassa İranlıların kahramanlıkları, efsane üslubuyla anlatılıyor.

Gelelim konumuza... Savaş 1391'in 21 Nisan günü KUNDUZCA mevkiinde olmuş ve Toktamış yenilmiştir. Timur çevreyi yağmalayarak yeniden Türkistan'a dönmüştür. Timur'un Kafkasya'yla ilgili savaşı, ikinci ve daha önemli bir savaş olup, Toktamış'ın ve Altınordu'nun sonunu getirmiştir.

Timur, Gürcistan'ı işgal etmek üzereyken, Toktamış Ordusu'nun Derbent'i geçerek (1397) Şirvan taraflarında görünmesi üzerine savaş hazırlıklarına başladı. Ağır ifadeli mektuplar, savaş ilanını tahrik etti. Toktamış'ın geçitleri tutmak için gönderdiği kuvvetler yenilince, Timur ileri harekete devam etti. İki ordu 15 Nisan'da Terek Irmağı kenarında karşılaştı. Toktamış bu defa çok ağır bir yenilgiye uğramakla beraber, canını kurtardı ve ordusu dağıldı. Timur etrafı yağmalayarak Moskova yakınlarına kadar gitti. Dönüşte Kuban ve Dağıstan'da şiddet göstermiş, savaştan 1 yıl sonra, Hazar kıyısındaki Derbent yoluyla Güney Kafkasya'ya inmiştir. Bu savaş Altınordu'nun dağılmasına sebep olmuştur. Moskova'yı titreten Toktamış mahvolmuş ve Ruslar rakipsiz kalmışlardır. Altınordudan; Kazan, Kırım, Astarhan hanlıkları kalmış, bunlar da zaman içinde Ruslar tarafından yıkılıp, Kuzey Kafkasya istilaya açık bir duruma gelmiştir. ELBRUZ Dağı çevresindeki Karaçay ve Malkar Türkleri'nin, Çeçenyadaki Karabulak Türkleri'nin, daha önceki Kıpçaklardan mı, yoksa Timur istilasından mı kaldığı belli değildir.^(*)

OSMANLI TÜRK'LERİ

Dağıstan oğuznamesinde, Kuzey Kafkasya'daki Türk varlığı ile bağlantılı bir bölüm: "Karahana oğlu Oğuzdan sonra Etraktan (Türklerden) Kıpçak Taifesi Kırım adasına deşte saçtılar. Deşt anlara nisbet olup Deştikıppçak derler. Kıpçak Taifesi kaçup gelirken Cebeli Konuk (Kafkaslar)'da vaki Babülebva nam mahalle uğradılar. O mahalli korumak için Kanklı kabilesinden bir miktar adam iskan eylediler. Onlar o mahalde çoğalıp ol dağ

(*) Sözü geçen Türk boylarının oluşumunda daha önceki Kıpçakların rolü kesindir. Altınordu ve Timur artıklarının bu oluşumda ehemmiyeti yoktur. Bilindiği gibi bu boyların fizyonomilerinde "mongoloid" görünüm yoktur. (İdarenin notu)

onlara mensub oldu. Sonra kanklı tahrif olup kanuk oldu, sonra da Kumuk oldu."

Kumuk Türkleri'nin geçmişiyle ilgili bu bilgiler, Hunlar devrine ait olsa gerek. Gerçek şudur ki, Kuzey Kafkasya'nın; Kırım, Deştikıpçak ve Astarhan bölgesindeki Kıpçak Türkleriyle sürekli bağlantısı olmuştur. Güneyde ise Oğuz Türkleri, gerek Osmanlı gerekse İran Oğuzları olarak Kafkasya'da yerleşmişlerdir. Siyasi güç olarak Osmanlıların Kuzey Kafkasya'yla ilgisi, Kırım'ın Fatih devrinde Osmanlılara bağlanmasıyla başlamıştır. Azak, Kefe ve Çerkezistan'da Osmanlı hakimiyeti 1475'te başlamıştır. Şimâli Kafkasya'nın, Osmanlı-Rus ilişkileri süresinde geçirdiği evreyi saptamaya çalışalım.

Şimâli Kafkasya'da, onuncu asırdan itibaren ortodoks rahipleri faaliyet gösterdi. Arap istilası zamanında, Derbent bölgesine islamiyet girmişti. Hatta Lezgi beylerine ŞAMHAL denilmesi Arap döneminden kalmadır. Çünkü bu şamhallar Arap kökenliydi. Musevilik de Hazarlarla Kuzey Kafkasya'ya girdi. 1552'de Rusların Kazan Hanlığını yıkması, Kuzey Kafkasya halklarını etkiledi. Önce Kabartaylar, sonra da Çeçen ve Dağıstanlılar, Moskova'ya Korkunç İvan'a gidip himaye istediler. Bahane de hazırды:

Kendilerini, Kırım Hanlarından ve güneyden gelen Osmanlılar'dan korumalıydılar. Bu koruma talebini Korkunç İvan hemen kabul etti. Ancak, Osmanlılarla sürtüşmek istemediğini, ama Kırım Hanları'na karşı onları koruyacağını vadetti. Çeçen beylerini vaf-tiz ettirip gönderdi. Kabartay beyi ise, İvan'a kızı Meryem'i vererek akraba oldu. Sonraki yıllarda, Kuzey Kafkasya'nın, bilhassa Çeçen ve Avarlar'ın kanlı kurtuluş savaşlarının ana kaynağı, bu talihsiz himaye talebidir(**).

İvan, Kazan'ı yıktıktan dört yıl sonra Astarhan'ı da alınca, himaye isteyen, aslında Ruslara karşı himayesiz kalan Kuzey Kafkasya'ya, Rus usulü himayesini başlatmak üzere faaliyete geçti.

Daha sonraları Ruslar Orta Kafkasya'da ana geçit Daryal ağzında, Terek ırmağı'nın kolu Sunca üzerinde bir kale inşa ettiler. Bu kalenin, daha doğrusu şehrin şimdiki adı, Vladikafkas'tır. Vlad "hakim", Kafkas'a hakim demek. Çarlık Rusyası, Kafkas'a hükmetmeyi başarmak için, en önemli yere bir kale konduruyor. Bu şehir şimdi Osetya bölgesindedir. O zamanlar Kabartay arazisi idi. Ve Osmanlı toprağı içinde sayılıyordu. Tabii, Kabartay Çerkezleri himaye isteyince ve üstelik ittifak bile teklif edince, en uygun yer burasıydı. Çerkezler Rusların müttefiki olarak Temrük ve Taman kalelerini ele geçirdiler. Hatta Azak Kalesi'ni bile kuşatmaya kalktılar. Padişahın Kırım Hanı'na yazdığı bir nameyi şerifte, "Çerkezlerin Ruslarla ittifak yaptıklarını ve onlara katıldıklarını öğrendim" diyor. Kuzey Kafkaslıların Ruslara yaklaşması, Rusların iştahını alabildiğine tahrik etmiştir. Meselâ Terek boyundaki bir tümen beyliği mirzası, amcasına karşı Ruslardan yardım istemiş, Kabartay beyleri Temrük ve Tizrüt'ün Çar'a gönderdiği elçiler, eğer Ruslar kendilerine yardım ederlerse, Gürcistan'ın da Moskova emrine girmesi mümkün olur demişlerdir. Bu devirde Rus Çar'ı, Osmanlıları kuşkulandırmamak için, padişaha derin

(**) Kabartay beyi Temiruk'un İvan Grozni ile anlaşma yaptığı ve kızını da ona verdiği doğrudur. Ancak, Çeçenler ile Dağıstanlılar'ın Osmanlılara karşı Ruslar'dan himaye istedikleri Rus kaynaklarının yorumudur. Moskova yönetimi, bu ülkeleri işgal etmek için böyle bir politika izlemeyi o zamandan beri adet haline getirmiştir. Çeçenler müslüman olduklarından, "vafiz iddiası" da doğru değildir. (idarenin notu)

saygı ifade eden mektup gönderiyordu: "İKTİDARINIZA KUL KÖLE OLDUĞUMUZU VE DOSTLUĞUMUZU BİLİYORSUNUZ". Bu arada Çar, Kabartay beyleri ve halkı için, padişahı iltimas istiyor. Padişah da cevabî mektubunda, Kazan'ın Devlet Giray Han'a, Astarhan'ın da Osmanlılara verilmesini talep ediyor. Korkunç İvan gibi bir hükümdardan, mektupla toprak isteyen Padişah İkinci Selim, daha sonra Don Volga macerasıyla, daha büyük bir prestij kaybına uğrayacaktır.

DON VOLGA KANALI... ASTARHAN SEFERİ

Rusların Astarhan'ı zaptetmesi, Kuzey Kafkasya'nın işgalini kolaylaştırdığı gibi, Türkistanlıların İdil Nehri üstünden yaptıkları ticareti de Rus himaye ve insafına bıraktı. Bu işgalle, İdil-Ural bölgesi geniş ölçüde Rus nüfuzuna girdi. Keza, hac yolunun güvenliği de tehlikeye düştü. Türkistanlılara göre, Halifeyi-Ruyizemin olan padişah, hac yolunu güvenceye almalıydı. Kazan ve Astrahan, Türk Tatar ve Nogayların elinde iken hem ticaret hem de hac seferi sorun değildi. Son Altınordu hanlarından olup, Kazan Hanlığı'nın da kurucusu olan Uluğ Muhammet Han ile Sultan İkinci Murat arasında ve diğer hükümdarlar arasında mektuplaşmalarda, ilişkileri tanzim eden bölüm var.

Örnek olarak, "Uluğ Muhammet Han bitiği" olarak tarihe geçen bir mektuptan alıntılar; mektubun baş tarafındaki ayrıntıyı yazmıyoruz...

"Devlet birdi irse biz takı Tanrı'nın yardımı birle burungı yahşıyarımız yosununca yahşı barışalı aramızda ilçi kelecı iyışip selam.

Böleklerimiz yitişip bazırgan ortaklarımız yürüşse kiçerbuy. Kalur mengi atka yahşısı ol bulgaymu irne ibasa.

Aramızda bir kisek ulah kafirni niçük maslahat tıp isteğin. Kurudun sudın bazırgan ortak.

Yürütüp yarlı miskin tirligin kulsunlar."

Türkiye Türkçesiyle:

"Devlet verdi ise biz dahi Tanrı'nın yardımı ile eski yahşı dostlarımızın yolunda yürüyerek iyi ilişkiler kurarak, karşılıklı elçiler gönderişip selamlaşalım.

(Bu sayede) Ticaret ortaklığımız gelişecektir. Böyle olursa ebediyete kadar hayırla anılacaktır.

Karada-suda ticaret ortağımız olan azıcık Ulah kâfirinin maslahatına göre hareket ederek, fakir ve kimsesizlerimiz dirliklerini sağlasınlar."

Görülüyor ki iki Türk hükümdarı kendi dilleriyle mektuplaşıyorlar. Ancak onları birleştiren islâmiyettir. Kâfir Ulah'a karşı tatbik edecekleri maslahatı tartışıyorlar. Yani şimdi ki Romanya'yı tüccarların gidip gelmesi için engel görüyorlar. Bu mektubun yazılışından 124 yıl sonra, Ruslar Kazan Hanlığı'nı yıktı. Savaşlarda kimi zaman başvuru olan soy birliği şuuru, barışta da bilinçli işlenseydi, Osmanlılar, Belgrad'ı almak yerine Kazan'ı kurtarmak gerektiğini bilirdi. Bu işler, hükümdarların tarih bilincine ve okumasına bağlı olup, kendiliğinden olmuyor.

Konumuza dönelim...

Rönesans'ın getirdiği ışıktan geç de olsa istifade eden Ruslar, daha erken millî plânlar yapmaya koyuldular. Çünkü matbaayı zamanında alıp bol kitap basarak, nereden gelip nereye gittiklerini öğrendiler. Türk âlemi birbirini yerken; önce Kazan, sonra Astarhan'ı kaşla göz arasında aldılar. Yukarıda mektubundan parça aldığımız Uluğ Muhammed Han, sadece Kazan Han'ı olarak kendisinden kat kat güçlü Rus ordularını yenmiş bir hükümdardı. Fakat sadece iyi savaşmak yetmiyor.

Astrahan'dan kaçan mirzalar, İstanbul'a gelip dert yandılar. Bunlardan Yarlıkaş isimli Mirza, Sokullu Mehmet Paşa ile konuşmuş ve sadrazamı Don nehriyle Volga arasında bir kanal açılması gerektiğine inandırmıştır. Bu arada Harezmi Han'ı Hacı Muhammed'den de bir mektup gelmiş, o da Ejderhan'a bir sefer yapıp hac yolunun açılmasını istemiştir. Sokullu, yapılmasına inandığı bu kanal için padişaha dil dökmüş, isteksiz padişahı sonunda razı etmiştir. Bu iş için Çerkes asıllı Kasım Paşa oraları biliyor diye; önce Kefe'ye şancak beyi, sonra da kanal seferi, Astrahan seferi için serdar tayin edilmiştir. Bu Kasım paşa, aslında şikkisani defterdardır. Yani mali işlerden anlayan bir devletlidir. Fakat oraları iyi biliyor diye bu işe koşulmuştur. Gerçekte Kasım paşa, işe dört elle sarılmış ve gönülsüz padişaha, bu kanalın çok gerekli olduğunu anlatmaya çabalamıştır. Rus tarihçisi Simirnov'un yazdığına göre, padişahın Kasım Paşa'ya verdiği cevap şöyledir:

"Babamla dedem, Moskofla savaşmayı bana tavsiye etmediler. Moskof ordusunun kalabalık olduğunu öğrettiler."

Padişahın gerçekten bu sözleri söyleyip söylemediğini bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey var; Ruslar hala Petro'nun vasiyeti diye Türkiye'ye avlak gözüyle bakıyorlar. İşin kötüsü, hem padişah hem de Kırım Han'ı, bu kanal seferine muhalif. Anası Rus olan (ROSKOLON-HÜRREM SULTAN) Sultan Selim, içki düşkünü, işret erbabı, rahat bir kişidir. Uzak diyarda çetin bir iş olan bu kanal seferine akli yatmamaktadır. Ne babası Sultan Süleyman'ın kalitesi, ne de dedesi Yavuz Selim'in azim ve cesaretine sahiptir. Devleti Sokullu'ya teslim etmiş, gününü gün etmektedir.

Kırım Han'ı Devlet Giray ise bu işe temelden karşıdır. Çünkü Osmanlı Deştikıpçak'ta bir büyük başarı sağlarsa, Kırım bir Osmanlı vilayeti gibi ortada kalacaktır. Üstelik Kırım Hanı'nın yağma sahası da daralacaktır. Bu sebeplerle Devlet Giray, padişahı bu seferden caydırmaya bile çalışmıştır. Bu şartlarda kanal çalışması, 1569 yılı baharında başlamış, üç ayda üçte birlik bölüm kazılmıştır. Ancak Ruslar boş durmayıp, bölgede Türklere yardım etmesi gereken tatarlara, bol imtiyazlar verip Türkleri bezdirip çekilmesini sağlama yolunu tutmuşlardır. Meselâ; bu bölgede kış dokuz ay sürer, ibadet etmek müşküldür, filan gibi boşuna uğraşıyorsunuz demeye getirip; sefer heyetini bezdirmişler, sonuç ağır bir bedelle bitmiştir. Oraya giden asker ve kumandanın çok azı geri dönmüş olup, maddi ziyan da çok büyük olmuştur. Böylece Rusların güneye inmelerine engel bir güç olanağı yaratmak fırsatı yitirilmiştir. Rusların verdiği özel imtiyazlarla, bir kısım Tatar hristiyan bile olmuştur. Bu kanal seferi, ileride görülecek potansiyel kötü sonuçları içinde taşıyarak, ağır bir macera olarak tarihe geçti. Osmanlılar, en güçlü oldukları bir zamanda hem büyük bir siyasi nüfuz sahası, hem de prestij yitirdiler. Meselâ iş öyle çığırdan çıkmıştır ki, Rusların adamı Devlet Giray Han, Rus düşmanı kahraman

Sahip Giray Han'ı çocuklarıyla beraber öldürmüş ve hanlığı almıştır.

Ruslar Kırım hanlarına; siz Cengiz torunlarınsınız, Osmanoğlu'nun hükmü altında olmak size yakışır mı? diye, onları devamlı sözde bağımsızlığa özendirmişlerdir. Anası Türk asıllı (boyar Galinskilerin kızı Helena) olan İvan Grozniy, elli yıl içinde Rusya'ya beş yüz yıllık bir istikbal sağlamıştır. Hasta ruhlu olan, kendi öz oğlunu bile bir sinir krizinde öldüren bu Çar, Rusya'ya büyük hizmetler etmiş ve tuttuğunu kopartmıştır. Ne gariptir ki, anası Rus olan bizim padişah da kişiliğindeki zaafiyeti millete pek pahalıya mal etmiştir. Rusya daha o devirde millî hedefler tespit etmiş, İstanbul'daki patriğin Rus çıkarlarına tam uyamayacağını düşünerek, Petro zamanında Moskova patrikliği ihdas edilmiştir. Ortodoksluğu, Rus çıkarlarına hizmet edecek şekle sokmuş, Türklük ise müslümanlığın şekle ait ayrıntıları içinde kimlik bunalımına girmiştir. Gelelim Rusların Kafkasya macerasına....

Rusların Terek Nehri'nin kolu Sunca üzerine kurdukları Terekkale, yani Vladikafkas, istilânın nişan taşı gibidir. Çeçenler, bölgede fütursuzca çöreklenen bu Rus gücünü hazmedemediler. Önce, karakola çıkan Kazak bölüklerine saldırdılar. Maksatları huzursuz edip kaçırmaktır. Bu saldırıları Ruslar fırsat bildi. Asayiş düzeltmek bahanesi ile harekete geçtiler. Böylece küçük çatışmalar başladı. Bu daha ziyade, adam kaçırıp fidye almak için küçük haydutluk vakalarıydı. Bu devre ait "Kafkas Esiri" isimli bir romanın ilginç konusu var: Bir Kazak subayı Çeçenlerce kaçırlır. Subayın emireri olan Kazak, Tatarca bildiği için Çeçenlerle anlaşmış gözüküp subayı kurtarır. Burada Kazağın bildiği Tatarca, Kıpçak Türkçesi olsa gerektir. Bu dili genelde Çeçen İnguş bölgesinde yaşayan Karabulak halkı konuşur. Söylendiğine göre Dudayev de aslen Karabulaktır. Bu roman, Rus harb okullarında, bir Kazak esirin açık gözlülüğüyle komutanını kurtarmak gibi, askerlerce ilginç bir konu olarak, ilgi çekmiştir. En azından o zamanlar için ilginç bulunmuştur. Burada konu; romandan ziyade himaye için gelen Rusların kaleler yapıp yerleşmeye koyulmaları, Çeçenlerin de işi farkedip silaha sarılmalarıdır. Ruslar Güney Kafkasya'ya atlayacak geçidin başında böyle kaleler yapıp, üstelik Kabartayları da kendi çıkarları için müttefik yapınca, Osmanlı Devleti işin vehametini anlamış ve Türk-Rus ilişkilerinde gerginlik başlamıştır. Rusların Kabartaylara rüşveti-kelâm cinsinden, gururlarını okşamak için "Çeçenler on para etmez, ama Kabartayların yiğitliğine diyecek yoktur." gibi deyimler üreterek halklar arasındaki farkı, yiğitlik rekabetine dönüştürmek istemesi ne planlar peşinde olduğunun açık belgesidir.

GAZAVAT... MÜRİDİZM... ŞEYH MANSUR...

Çeçen Şeyh Mansur'un; savaşı dini bir tarikat haline sokup, mürid, cihat, gaza sözcüklerini Çeçenistan'da fiilen hayata geçirinceye kadar, kısa bir süre bu Çerkez-Rus bariyeri devam etti.

Petro; 1711 Prut Savaşı'ndan kurtulunca, doğuda Hazar sahilinde gücünü denedi. Güneye inip, Derbent ve Bakü'yü işgal etti. Böylece Ruslar planlı olarak batıda Azak bölgesinden, ortada Vladikafkas'tan, doğuda Hazar sahilinden Kafkasyayı zorlamaya başladılar. Çünkü hem Azak Kalesi'ne saldırdılar, hem de Terekkale'yi kurdular. Doğuda da Bakü'ye kadar indiler. Burada Hazar sahiline, Tarki isimli sözde bir ticaret merkezi

açıp, sonra da askerle takviye edip, bir müstahkem garnizon yaptılar. Altınordu Devleti parçalanıp dağıldıktan sonra, Kazan ve Astrahan da işgal edildikten sonra, Rusları durduracak Kırım Hanlığı'ndan başka güç kalmamıştı. Kırım Hanlığı da, Rusların binbir entrikasına açık olup, Kuzey Kafkasyayı koruyacak durumda değildi. 1787'de Kızlar Kalesi bölgesine gönderilen Rus Prensi Hamburskiy, Çeçenistan'a hücum etti. Ruslar yenildiler. Ancak Rusların yenilmesi, çekip gitmesi anlamına gelmiyor. Bir çeşit keşif yapıyorlar. Nerede ne kadar mukavemet ihtimali var. Çeçenler az kuvvetle, dağları da arkasına alarak Rusların tecavüzünden kurtulmak isteseler de, bu yeterli değildi. Savaşı bir inanç haline getirmek, kutsal ölümü göze alan kişiden daha tehlikeli silah olmadığını düşmana göstermek ve inandırmak gerekti. İşte bu zaruret müridizm'i doğurdu. Dağıstanlılar çok eski devirlerden beri müsliman olduklarından, Tanrı için savaşmanın, yani Gazavat'ın ne anlam taşıdığını gayet iyi biliyorlardı. Türkiye'deki Kafkas asıllı yazarlar, Gazavat'ın dinden ziyade bağımsızlık amaçlı olduğu fikrindedirler. Savaşın cihat için yapıldığı iddiasını, Rusların yakıştırmaları saymaktadırlar. (*)

Gerçekten ünlü Rus yazarları, bu savaşları romantik bir üslupla işleyip bir din savaşı niteliğinde göstermişlerdir. Rusların İskoç asıllı ünlü yazarı Lermontov, bu savaşları konu ettiği bir şiirinde şöyle yazıyor;

EY O ÜLKELERDE YAŞAYAN YIRTICI KAVİMLER,
HÜRRİYETİ TANRI SAVAŞMAYI KANUN BİLENLER...

Gerçekten de Kafkas savaşlarında din, itici bir güç olarak kullanılmıştır. Doğalarında "baş kaldırma güdüsü" çok kuvvetli olan kadim Cücenlerin ve Avarların torunları olan Çeçenler ile Kafkas Avarlarında bağımsızlık duygusu, yoğun bir inanç coşkusu halinde mevcuttu. Haçlı seferlerinde Töton şövalyeleri, Malta'daki Sen Jan Şövalyeleri, Japonya'daki Zen Budist Samuraylar, İran'da Deylemiler, Türkiye'de Hacı Bektaş Ocağı'na bağlı Yeniçeriler, birer tarikata bağlı savaşçılardı. Kafkas savaşlarında cihad söyleminin ana ögesi, Nakşibendi tarikatı idi.

Ünlü Hacı Murat'ın cihadı kabul etmesiyle ilgili rivayet şöyledir;

Hacı Murat, Hunzah Hanları'nın kan kardeşidir. Hanlık Ruslarla müttefiktir. Bu sebeple Hanlık ailesi, imamlar tarafından hain ilan edilmiş ve İmam Hamzat zamanında katledilmiştir. Hacı Murat ve kardeşi Osman, hanzâdelerin kanını dava edip; Hamzat'ı, Hunzah mescidinde öldürdüler. Artık Hacı Murat Rusların adamı olarak müridlere karşı savaşmaktadır. İşte böyle bir savaşta, öldürmek için altına aldığı bir mürid Hacı Murat'a şöyle der:

"Ey İslam oğlu; gençsin, kuvvetlisin. Cihadı kabul et."

Hacı Murat, ölmekte olan bu adamın sözünden etkilenir ve Şamil'e iltihak eder. Şamil bütün davranışlarında İslam Peygamberi'nin yolundadır. Peygamber'in, Allah'ın kılıcına yazdırdığı cümlelerin benzerini, en çok sevdiği naibi Ahverdil Muhammed için yazdırmıştır.

(*) Bu hükmü, genelleştirmek doğru değildir. Sözü edilen yazarlardan pek çoğu "Gazavat'ın İslâmî Cihad olduğunu açık seçik şekilde işlemişlerdir. İslâmî Cihad'da; İslam ülkesinin ve halkının "bağımsızlığı" gayesi zaten mevcuttur. (İdarenin notu).

"Ahverdil Muhammed gibi bir yiğit, onun kılıcı gibi bir kılıç yoktur." Esareten sonra gittiği Medine'de, kılıcını Peygamberin mezarına bırakmış ve elimden geleni yaptım demiştir. Kuzey Kafkasya'daki "İslami istiklal savaşı" nı ilk önce kimin başlattığı zaman zaman tartışılmıştır. Kimine göre ilk imam; Gazi Molla (Muhammed), kimine göre ise Şeyh Mansur'dur. Bu konudaki yanlış, Şeyh Mansur'un Çeçen, Gazi Muhammed'in Avar olmasından kaynaklanmış olabilir. Artık bugün tarihi gerçek bellidir. İlk dini savaş örgütünü, Çeçenlerin "Uçermak", Rusların "Uşerma" dediği, Çeçenli Şeyh Mansur kurmuştur. Muhtemelen Kendi soyundan gelen Şamil Mansur, onu şöyle tanıtıyor:

"Şeyh Mansur, 1748'de Çeçenistan'da doğdu. Keramet sahibi olarak tanındı. Etrafına adamlar topladı. Osmanlılar da o'na resmi adamlar gönderdiler."

Şeyh Mansur'un ününü duyan Seyyit Halil Efendi isimli bir Antep'li molla, iki yüz talebesiyle gelip şeyh'e katılmıştır. Bu Halil efendi, Anapa serdarı Koca Yusuf Paşaya yazdığı bir mektupta şöyle diyor. "Şeyh Mansur, ulemâdan bir zattır. O'na yardım etmek ecri celildir." Yani büyük sevaptır. Bu Halil efendi aynı zamanda Koca Yusuf Paşa'nın Kafkas işleri vekilidir. Mansur meydana çıktığı zaman, Ruslar Kafkasya'nın işini bitirmek üzereydi. Artık Gürcistan'a geçmek niyetiyle planlar yapmaktadırlar. Zaten Gürcülerden gerekli daveti almışlardır. Çünkü Ortodoks himaye süreci başlamıştır. Ruslar, Gürcistan yolu üstündeki Kabartay çerkezlerine derler ki; Osmanlılardan size yardım gelmesi nasıl olsa mümkün değildir. Kabartayların, İvan zamanından beri Ruslarla iyi ilişkileri vardır. Kabartaylar geçişe karışmazlar. Yani müsaade ederler. Bu amaç için Rusların hazırladığı on bin asker ilerleyince, hürriyeti Tanrı bilen Şeyh Mansur saldırmış ve Rusları dağıtmıştır. Kuzey Kafkas halklarının ilk dini savaş meşalesi olan bu saldırı, Mansur'un ne kalitede bir adam olduğunu göstermiş ve şöhretini artırmıştır. Daha sonra Kızlar Kalesine hücum edilmiş ve Ruslar uğraştırılmıştır.

Ünlü yazar Puşkin, Mansur'un cesaretine hayrandı. Şeyh Mansur Anapa Savaşında Ruslara esir düştü. Bir kaleye kapattılar. Bir rivayete göre Katerina'nın emriyle öldürüldü. Osmanlı-Rus Yaş Muahdesinde, İslâm esirlerin serbest bırakılması kaydı olduğu halde, bunu Mansur'a uygulamadılar ve haydut muamelesi yaptılar (1794). Mansur'un 1785'ten 1791'e kadar sürdürdüğü savaş, 1859 yılına kadar sürecektir. Bu kutsal savaşın başlangıcı sayılabilir. Seyit Halil efendi, Koca Yusuf Paşa'ya gönderdiği raporda Kabartaylar için şöyle yazıyor:

"Cenkte tahrik ider bir başbuğları olmadığı aşîkar."

Çerkezlerdeki kast sistemi; bey, özen, köle sınıfları olması, liderlik konusunda bir engel midir, araştırmak gerekir. Cehar Dudayev'in, Şeyh Mansur portresi önünde resim çektiği, Şeyh'in Çeçenistandaki anısının ne kadar canlı, ne kadar saygın olduğunun delilidir.

(Devam edecek)

İKİ KASIM BİNDOKUZYÜZ KIRKÜÇ

Osman ÇELİK

(Roman. Yazan: Halimat Bayramuk. Türkiye Türkçesine aktaran: Yılmaz Nevruz. 300. Sayfa. Ötügen Neşriyatı A.Ş. Yayını. İstanbul-1995)

Romanın konusu; 1943 yılında Karaçaylar'ın sürgün edilmesi. Ancak, kitabın kapağına, isim olarak bir tarih konmuş: "İki-Kasım-Bindokuzyüzkırküş". İlk aklıma geleni açıkça söylemem gerekirse; ben bu düzenlemeyi beğenmedim. Bu haliyle, ilgi çekeceğini sanmıyorum. Okuyucu, kitabı vitrinde gördüğü zaman, boş gözlerle bakıp geçer. Ne olduğunu anlamaz. "İkinci baskıda bu hata düzeltilmelidir" diyorum.

Romanın önde gelen kahramanları; Majay Ailesi'nin bireyleri. Olaylar, bu ailenin çevresinde gelişip büyüyor. Özde, Karaçaylar'ın feci sürgünü anlatılıyor. Bunun yanısıra; Çeçen-İnguş, Malkar (Balkar), Kalmuk, Kırım Tatarları, Volga Almanları ve Ahıska Türkleri'nin uğradığı felaketlere de yerveriliyor. Komünist Rejimin Kurbanı birçok ulusun (Ruslar dahil), çektiği çileler ele alınıyor. Her konu, birbirleriyle ilgi derecelerine göre, yeri geldikçe usta bir dille ifade ediliyor.

Majay Ailesi, Karaçay Muhtar Vilayeti'nin merkezi Mikoyanşahar'a bağlı, Çavul Köyünde oturuyordu. İkinci Dünya Savaşı başlayınca; oğulları Harun, Doktor kızları Gokka ve Damatları Aslan orduya alındı. Küçük kızları Kemishan evde kalmıştı. Traktör sürücüsü olarak Kolhozda çalışıyordu.

Alman Ordusu; 1942 yılının Ağustos ayında, Karaçay dahil, Kuzey Kafkasya'nın bazı bölgelerini işgal etti. İşgal olayı 1943 Ocak ayına kadar sürdü.

Bazı Karaçaylar, işgale uğrayan bütün bölgelerde olduğu gibi, savaşı mutlaka Almanlar'ın kazanacağına inanmışlardı. Bağımsızlık sözlerine inanarak, Onlar'a yardım ettiler.

Ne var ki, hayal kırıklığına uğradılar. Almanlar bozulup çekilmeye başlayınca, Onlar'ın peşisıra ülkeyi terkettiler.

Lenin'in ölümünden sonra, Komünist Partisi'nin birinci sekreterliğine Stalin getirilmiş, Sovyetler İmparatorluğu'nun sözü geçen tek adamı olmuştu. Yakın sırdaşı da, hemşehrisi Beria idi.

Beria, Almanlar çekildikten sonra; sözde, Kafkasya'da inceleme yapmış, Stalin'e bir rapor sunmuştu. Rapora göre; Kuzey Kafkasya'da bazı halk grupları, Rusya'ya ihanet etmişlerdi. Onlar'ın, mutlaka cezalandırılmaları gerekiyordu.

Sürgün kararları, bu rapora dayanılarak alındı.

Üçbin hanelik Çavul Köyü, 2 Kasım 1943 günü, askerler tarafından kuşatıldı. Hava

kararınca da; yaşlı-geç, hasta-sağlam demeden herkes evlerinden alındı. Kamyonlarla, en yakın tren istasyonuna götürüldü. Yük vagonlarına doldurularak, bilinmeyen bir yöne doğru yola çıkardılar.

Çavul Köyü'nün Halkı; sürgüne, sadece kendilerinin gönderildiğini sanmışlardı. Tren istasyonlarındaki onbinleri görünce bütün Karaçay'ın aynı felakete uğradığını anladılar.

Majaylar'ın büyük kızı Gokka; cephede bir sahra hastahanesinde çalışırken yaralanmıştı. Biraz iyileşir gibi olunca, on gün izin alarak eve gelmişti. Yüzbaşı rütbesindeki Genç Doktor; üzerinde üniforması, göğsünde madalyası olmasına rağmen, yaşlı annesi ve babası ile birlikte sürgünden kurtulamadı. Evin küçük kızı Kemishan ise, bir gün önce Mikoyanşahar'a gitmişti. Sürgün gecesi evde olmadığı için, aileden koptu. O'nu şehirde oturanlara dahil etmişlerdi. Kendisini bir daha hiç göremediler.

Aslında böylesine bir felaket, sadece Majaylar'ın başına gelmemişti. Yüzlerce aile, parçalanmış, birbirlerini kaybetmişlerdi.

Büyük Rusya için savaşan binlerce Kuzey Kafkasyalı, olaylardan habersiz kanlarını akıtıyorlardı. Yakınları, yargılanmadan, suçlu suçsuz ayrımı yapılmadan yerlerinden sürülmüşlerdi.

Yolculuk çok kötü şartlarda yirmi gün sürdü. Beşeri ihtiyaçlar için, günde bir defa izin verilmişti.

Kadın-erkek, büyük-küçük bütün Sürgün Halkı; tren durduğu zaman, kendilerini yere atıyor, ihtiyaçlarını gidermek için rasgele oturuyorlardı. Bazı kadınlar, gizlenmek için vagonların altına giriyorlardı.

Gokka, bu manzarayı gördüğünde hüzünle; "Biz mahvolduk" diyerek inledi. "Karaçay kadını, erkeklerin önünde oturup, ihtiyacını giderecek ha! Nihayet, bize bunu da yaptırdılar!"

Genç Doktor için, zulmün en büyüğü bu idi. Gelenekleri ve ahlakı yok edilmiş bir halk, bitmiş demekti.

Sürgün kurbanlarından çok kişi öldü. Açlık, susuzluk ve soğuktan; Çocuklar, yaşlı ve hastalar yolun sonunu göremediler. Ölenlerin cesetleri, askerler tarafından, tren hatının kenarındaki boşluklara, rasgele atıldı. Defin için, kimseye izin verilmedi.

Yolda ölenlerin arasında Majay da vardı.

Yaşlı Adam, hastaydı. Ayaklarına basamıyordu. Yemeden-içmeden günlerce dayanmıştı. Nihayet bir gece, bedeni tamamen soğuyup katılaştı. Askerler, cesedini, karısının ve kızının gözleri önünde vagondan sürüyerek çıkardılar. Kuru bir dereye attılar.

Çavul Köyü Halkı'nın bir bölümü için son durak yeri; Kazakistan'da, eski sürgünlerin kurduğu Trudovik Köyü idi. Bunlar, "Kulak" yani zengin ve soylu diyerek sürülmüşlerdi. Güney Sibirya'da, kulakların yaşadığı yüzlerce köy ve mecburi çalışma kampı vardı.

Kulaklar, sözde zengin ve soylu kişilerdi. Komünist Liderler, eşit ve tek sınıflı bir toplum yaratmak için, Onlar'ı yoketmeye karar vermişlerdi. Çoğu için soyluluk ve zenginlik sonradan uydurulmuştu. Kolhozlara katılmak istemeyen herkes, "kulak"

damgasını yemişti.

Sürgünler için, asıl sefalet burada başlamıştı. Yeterli barınak yoktu. Eskilerin yanına, yenilerden birer aile verilmişti. Ancak ne yatacak yatakları ne de yakacakları vardı. Yiyeceksiz ve giyeceksiz geçen uzun bir kış, ölümlere neden oldu. Ardından gelen tifus salgını, göçmenlerin yarısını götürdü.

Gokka, doktor olmasına rağmen, hastalanan annesini kurtaramadı. Çünkü, yeterli ilaç yoktu. Ondört yıl devam eden sürgün hayatının büyük bir bölümünü, yalnız ve sıkıntılı geçirdi.

Her köyde, bir komutan vardı. Bunlar, gizli polis teşkilatı tarafından seçiliyordu. Çoğu cahil ve acımasızdı.

Trudovik köyünde de böyle biri vardı. Adı, Kuznetsov idi. Cehennem zebanisi gibi bir adamdı. Acı çeken insanlara yapmadığını bırakmadı. Gokka gibi aydınlara hakaret etmek, en büyük zevkiydi.

Gokka, öğrenci olduğu yıllarda; "Komunist Gençlik Teşkilatı"nın üyesi olmuştu. Stalin'e taparcasına inanmıştı. Gerek yolda ve gerekse Trudovik Küyü'ne ulaştıktan sonra; sürgün olayının, O'nun haberi olmadan yapıldığını savundu. "Her şey, alttaki işgüzar basit adamların işi" diyerek, çevresindekileri ikna etmeye çalıştı. Gerçeği, yıllar sonra öğrendi. Hayal kırıklığına uğradı.

Karaçaylar, çalışkan insanlardı. Sürgünün birinci yazı, kendilerine kerpiçten küçük-basit barınaklar yaptılar. Kolhozda çalıştılar. Kadınlar, boş zamanlarında yün işleri yaptılar. Karınlarını doyuracak hale geldiler.

Gokka, köyün sağlık merkezinde bir süre çalıştıktan sonra, ilçedeki hastahaneyle alındı. Yetenekli bir cerrah olduğunu herkese gösterdi.

Ne var ki, acıların sonu gelmedi.

Savaşın sonlarına doğru; Rus Ordusu'ndaki Karaçaylar, terhis edildikten sonra, sürgündeki ailelerinin yanına gönderilmeye başlandı. Bunlardan biri de, Gokka'nın eşi Aslan idi.

Aslan yaralanmıştı. Eski sürgünlerden Bayçora Ailesi'ni bulmuş, Onlar'ın yanında bir süre kalmıştı. Hem Gokka'yı hem de ailesini göremeden ölmüştü.

Gokka, Aslan'ın hazin sonunu, Bayçora Ailesi'nden öğrenmişti.

Ardından, bir raslantı eseri, kızkardeşi Kemishan'ın da acı haberini aldı. Zavallı Genç Kız, vicdansız bir Kazak tarafından kirletilmiş, başına gelen olayı hazmedemeyip, intihar etmişti.

Bu tür olaylar, sadece Majay Ailesi'nin başına gelmemişti. Dul kalan birçok kadın ve genç kız, Kazaklar'a ikinci eş olmuşlardı. Yüzlerce çocuk, şu veya bu şekilde kaybolmuştu.

Ondört yıl, böylesine acı olaylarla dolu olarak geçti.

Nihayet, 1956 yılında; Komünist Partisi'nin 20. Kongresinde Kuruşçev, Stalin Devri'ni kınayan bir konuşma yaparak, yeni bir dönem başlattı. 1957 yılında da, Sovyetler Birliği Yüksek Şurası, sürgüne gönderilen halkların itibarlarını iade etti. Yurtlarına dönmeleri için izin verdi.

Köylerimiz:

YAZILIKAYA

Tekelanı Yaşar ŞANCI

1884 yılında Kuzey Kafkasya'nın Teberdi bölgesinden kopup gelen kabile, dönemin padişahı Sultan II. A.Hamit tarafından Eskişehir'in bugünkü Köprübaşı denilen mevkiine yerleştiriliyor.

Kafkasya'nın; içinde buz gibi pınarların aktığı, dağ keçilerinin, geyiklerin dolaştığı ulu ormanlarında yaşamaya alışmış bu insanları, o zamanki Porsuk Çayı'nın bataklığına, sivrisineklerine ve sıtmanın kahrına katlanmaya gayret etmişlerse de, ölümlerin çoğal-

Çıkarılan kararnamede; Karım Tatarları, Volga Almanları ve Ahıska Türkleri hariç tutulmuştu.

Sovyet Yöneticileri, insani amaçtan çok siyasi emellerini düşünmüşlerdi. Planlarını buna göre yapmışlardı. Dönüş olayını da, bir takvime bağlamışlardı.

Herşeye rağmen; dönüş için verilen izin, sürgünde bulunan halkların büyük bir kısmını sevindirmiş, geride kalanları da umutlandırmıştı.

Gokka, yurtlarına dönen ilk Karaçay Grubu'nun içinde yer almıştı. Henüz kırk yaşındaydı. Ancak yüzünde derin hatlar oluşmuş, saçları ağarmıştı.

Gokka biran önce, köyünü ve baba evini görmek istiyordu. Ancak, oraya ulaştığında, dünyası bir defa daha yıkıldı. Babasının binbir emekle yaptığı binadan eser yoktu.

Birçok yerde olduğu gibi, Çavul Köyü'nü, Gürcüler işgal etmişti. Beğendikleri evlere yerleşmişler, diğerlerini yıkarak ahşap kısımlarını yakmışlardı.

Herşey, Stalin ile Beria'nın marifetleri idi. Sözde, halkların eşitliğini savunanlar, kendi soydaşlarını egemen kılmak için, ellerinden geleni yapmışlardı. Abhazya'da, Karaçay-Çerkes'de, nüfus dengesini Gürcüler'in lehine değiştirmek için sinsi planlar uygulamışlardı.

Tabi, bu tür uygulamalar, halklar arasındaki dostluğa büyük ölçüde zarar verdi.

Romanın tamamını anlatmak, mümkün değil. Ayrıca, uygun da görmüyorum. Okuyucunun zevkini bozmak istemiyorum. Ötüken Yayınları'nı satan kitapçılara dağıtım yapıldı. Yürekten tavsiye ediyorum.

Şu kadarını eklemek istiyorum. Yılmaz Nevruz Bey, romanı Türkçe'ye aktarıırken, galiba biraz acele etti. İkinci baskıda, metni tekrar gözden geçireceğine inanıyorum ⁽¹⁾.

(1) Romanın Yazarı Halimat Bayramuk, sürgün olayını bizzat yaşamıştı. Ancak notlarını, otuzüç yıl sonra, günyüzüne çıkarabildi. Sürgün olayını, bütün dünyadan gizlemeye çalışan Sovyet Yöneticileri'nden korkmakta haklıydı. Onlar'ın, gaddarlıkta nereye kadar gidebileceklerini görmüştü.

ması sonucunda, kendilerine yaşanacak bir yer bulsunlar diye dört bir tarafa atlı çıkar-
mışlar. Yazılıkaya'nın yerini bulan atlılar, tabiatın güzelliği ve Kafkasya'yı andıran görün-
tü karşısında sevinçle, atlarından inip; (Arşimet'in "buldum, buldum" sözünü andıran bir
şekilde) "Kafkasımızı bulduk, Kafkasyamızı bulduk" diyerek ağaçlara sarılmış, yerlere
kapaklanarak toprağı öpmüşler.

Sovyetlerde oluşan yumaşama sonucunda Türkiye'ye Kafkasya'dan otobüslerle
turlar başladı. Karaçaylılardan oluşan ilk kafilenin; Kayabaşı denilen mevkiden karşı
manzarayı seyrederken, yıllarca önce atalarımızın dediğini teyit eder gibi "hayret, ne
kadar da Teberdi'deki Gıvık bölgesini andırıyor" dediklerine bizzat kendim şahit
olmuşumdur.

Evet anladığınız gibi Yazılıkaya'dan ve Yazılıkayalılardan bahsediyorum.

Atalarımız arayıp buldukları, seçerek yerleştikleri köyüm; Frigyalılardan kalma tabii
bir kalenin eteğinde, sunak olarak belirlenen kayanın ve kaya mezarlarının karşısında,
içinde genellikle altı ahır üstü ev biçiminde iki katlı evlerin bulunduğu büyük avlulardan
oluşmuş tipik bir Kafkas köyüdür.

Kayabaşı denilen mevkinin Kuzey eteklerinde, yeraltı tünellerinin dibinde bulunan
'Kırıksuv', çok yakın zamana kadar köyün hem içme hem de kullanma suyu ihtiyacını
karşılımıştır. Yaz-Kış değişmeyen soğukluğu ve kendine has tadı ile Yazılıkaya'lı için bir
simge olan bu su, gurbette olan Yazılıkaya'lılarca da en çok anılan ve özlenen bir varlık-
tır.

Köye bekçilik yapar gibi dimdik dikilen "Kala", daha çözölemeyen yazısı ile Frigya
Kralı Midas'ın mezarı olarak bilinen ve aynı zamanda köye adını veren Yazılıkaya, onun
hemen yanında "Kuruçhan'ın Kayası" dediğimiz ve Frigya mezarlığı olduğu söylenen
kaya; çocukluk yıllarımızda tarlalardan yolduğumuz yeşilmercimek, nohut ve o zamanlar
bol bol ekilen haşhaşları zevkle, neşeyle yediğimiz sığınma yerleri ve aynı zamanda
doğal oyun alanlarımızdı.

Yazılıkaya'ya çıkmak için önce 20-25 m² büyüklüğündeki bir mağaradan, merdiven
yerine kullanılan 4-5 m. uzunluğunda budaklı bir ağaçla (bıktı), başka bir boşluğa çıkılır.
Oradan da keçilere taş çıkartacak çeviklikle tehlikeli bir şekilde daha yukarılara tırmanılır.
Kayaya çıktıktan sonra, köyün her tarafını görebildiğimiz, önü köye açılan 2-3 m² büyük-
lüğünde bir kovuğa ayaklarımızı aşağıya sarkıtarak oturur, tarlalardan topladığımız o
günkü nevaletimizi güle oynaya yerdik. O kovuktan daha yukarılara çıktığımızda dört bir
taraf ayaklarımızın altında olur, kuş bakışı her tarafı tabii güzellikleri içinde zevkle temaşa
ederdik.

Hele hele ilkbaharın ortalarında tabiatın canlanmayı tamamladığı dönemlerde yeşil-
liklerin içinde rengârenk çiçeklerle, manzara adeta cenneti andırırdı. Çeşitli kuş sesleri ise
dekoru tamalayan bir fon müziği idi sanki.

1960'lı yılların öncesinde, ayağımızda lastik ayakabılar, burnumuzu çekip
gezdiğimiz yıllarda, özellikle kaplumbağa tipi Vosvoslarla turistler gelirdi. Arabaları ve
kendileri fevkalade ilgimizi çekerd. Muhtarlık önünde duran arabaların etrafında
imrenerek dolaşırdık. Böylesine ilgimizi çekmesi de, köyümüze o yıllarda motorlu vasıta

olarak sadece; gazyağı, şeker, ağda gibi şeyler satan kamyon veya kamyonetlerin gelmesindendi. Sık sık da o zamanki tabirle "eşekçiler" gelirdi. Eşekçilerde para geçmezdi. Hoş geçse de para denilen nesne bizde bulunmazdı. "Çorap eskisiylen, yün kırığıylan" diye bağırarak; avuçla kuru üzüm, iğde gibi yemişler satarlardı.

Anlaşılabileceği gibi o zamanlar kapalı bir toplum yapımız vardı. Birçok şey bulunmamasına rağmen şu anda hatırladığım kadarı ile insanlarımız mutlu idi. Çağımızın vebası stres, gerginlik, asabiyet gibi şeyleri bilmezdik. Tarlamızdan çıkan buğday, arpa; çayır-lardan biçilen otlar, insan ve hayvan yiyeceğinin temeli idi. Bunun yanında büyükbaş ve özellikle küçükbaş hayvanlardan sağılan sütlerle yapılan peynir, tuzluk, sütbaşı, yoğurt, terayağ vs. gibi süt mamûlleri ile herhangi bir nedenle kesilen hayvanların etleri diğer yiyecekleri teşkil etmekteydi. Ayrıca mercimek, nohut gibi baklagilleri de bunlara ilave etmek mümkündü.

Tiftik, yün ve yılda bir satışa çıkartılan özellikle erkek hayvanlardan kazanılan para da; gaz, tuz, şeker vs. gibi ihtiyaçları karşılamak için yetip artardı.

Özellikle kış günlerinde "çepken basma" adı ile dokunan kumaşın çiğnenmesi sonucu kalın yünlü kumaşlar elde edilir, bu kumaşlarla pantolon, başlık gibi giyecekler yapılırdı. Ayrıca yünün iğnilmesi sonucu elde edilen ipliklerle kazak, eldiven, çorap gibi giyecekler de temin edilirdi.

Çabır'ın (çarık) şu an adı bile unutuldu. Halbuki o dönemlerde sığır derisinden yapılan bu çarıklar, özellikle kış günlerinde karlı dağlarda ayakların en yakın dostuydu.

Daha önce kapalı bir toplum yapımız vardı demiştim. Böyle olmasında toplumun her yönü ile kendi kendine yetmesinin ve dışa bağımlı olmamasının rolü büyüktü. İşte bu kendi kendine yetme, dışa muhtaç olmama, bence huzur ve mutluluğun en temel sebebi idi.

Günümüzde o günleri yaşayan ihtiyarlarımız, bugün yaşadıkları sıcak kaloriferli evlerinde, elektrik ışıkları altında, televizyon karşısında; "ov ov, bırak bırak o yıllar zor yıllardı zor" diyorlar genellikle. Ben o günleri çocuk olarak yaşadığım için mi bilemiyorum ama, bu türlü sözleri asla benimseyemiyorum.

O zamanlar bırak televizyonu, radyo bile yaygın değildi. Çok iyi hatırlıyorum. Bizim ev köyün merkezinde cami ile bitişikti. Karşımızdaki komşuda bataryalı, 40 ekran televizyon büyüklüğünde, dışı tahtadan bir radyo vardı ve köyün tek radyosu idi. Yaz akşamları bu radyo dışarıya çıkarılır, büyüklerimiz ajans dinlemeye radyonun başına toplanırlar, Türkiye ve Dünya hakkında haberleri can kulağı ile dinlerler, konular üzerinde uzun uzun sohbetler yaparlardı.

Gençler ise; yine yaz akşamlarında "oram" da toplanırlar, çeşitli konularda özellikle de düğün ve evlilik hakkında muhabbetlerini gece yarısına kadar sürdürürlerdi.

Genç erişkinler; geceleri saklambaç, aybattı vs. gibi oyunlar oynarlardı.

Bugün 43 yılı geride bırakma aşamasındayım. Köyümden ayrılalı yıllar oldu. O zamanlar 60 hanede 300'ün üstünde insan yaşırdı. Ve benim gibi, insanlar ekmek uğruna ayrıldılar. Değişik yerlerde ekmeklerini aradılar, buldukları yerde de yerleştiler. Böylece kala kala bir takım boş avlular ve yıkılan evler kaldı geriye. Bir de her şeye rağmen

Dergiler Arasında:

YEDİ YILDIZ*

Dr. Yılmaz NEVRUZ

İstanbul Kuzey Kafkasyalılar Kültür Derneği iki yıldan beri "YEDİ YILDIZ" isimli bir dergi yayınlıyor. Ömer Aytek Kurnel'in sahipliğini, Engin Şekerci'nin de yazı işleri müdürlüğünü üstlendiği "YEDİ YILDIZ" da Aytek Kurnel başta olmak üzere, düşünen genç kalemler emek mahsülü güzel yazılar kaleme alıyorlar.

Yedi Yıldız'ın dinamik kadrosu, selefleri gibi soy-sop, giyim-kuşam, düğün-demek, soy damgaları... gibi işlene işlene kabak tadı vermiş konulara itibar etmiyorlar.

Başta "Azatlık" olmak üzere, Atayurdu'nun temel sorunlarıyla, aktüel meseleleriyle ilgileniyorlar; fikir üretiyorlar, problemlere yeni yorumlar getiriyorlar.

Derginin 6. sayısı "Çeçenistan Meselesi" ne ayrılmış. İlk iki yazının başlığı "Kuzey Ka.:asya Diasporasına Çağrı" ve "Sevgili Yedi Yıldız Okurları". Her iki yazıda da Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan konusunda özlü bilgiler veriliyor. İmzalı yazılar ise -----
men köyünden ayrılmamak için direnen, takriben 15-20 hanede yaşayan 70'e yakın insan.

Benim köyüm; kesilen ormanlarına rağmen bozulmayan tabii güzelliği ve güncellik kazanan tarihi kayaları ile yerli, özellikle yabancı turistlerin uğrak yeridir.

Ta Fransa'dan, İsviçre'den gelip bu güzellikleri ve bu özellikli yerleri gezen yabancıları gördükçe, yakın çevremizdeki insanların; böyle bir yerin varlığından bile haberdar olmamaları, haberi olanların da gelip görme zahmetine katlanmamaları beni her zaman şaşırtmıştır.

Bugün köyde elektrik ve su her eve girmiş olup, elektrikli beyaz eşyalar genellikle tüm evlerde bulunmaktadır. Ama bunlara karşın yıllarca önce benim yaşadığım samimiyet dolu, muhabbet dolu o güzel ortam mevcut mudur? Bilemiyorum.

Eskişehirden Yazılıkaya'ya gidiş iki şekildedir. Biri Çifteler ilçesi üzerinden ki mesafe 100 km. kadardır. Diğer ise Seyitgazi ilçesi üzerinden. Bu yol ise 72 km. dir. Her iki yol da asfalttır.

Böylesine güzel ve tarihî değerleri görmek için bu uzaklığın hiç de önemli olmadığı kanısındayım. Hattâ; hafta sonları her hangi bir piknik yerine gidileceğine, Yazılıkaya'ya gidilip, doğanın ortasında, tarihi kalenin eteklerinde Akçeşme mevkiinde büyük çam ağaçları altında "Kırıksuv"un buz gibi suyunu içerek, çok güzel bir gün geçirilebilir.

Bana sorarsanız, yazı sabırsızlıkla bekleyin derim.

şöyle sıralanmış: Nart Badinoka (Çeçenistan: Bir İşgalin Anatomisi), Nail Sönmez (Çeçenistan İşgali ve Türkiye), Ö.Aytek Kurnel (İşgal ve Batı), Ö.Aytek Kurnel (Kuzey Kafkasya ve Hinterlandı: Karadeniz, İç Asya, Balkanlar, Ortadoğu), Nart Badinoka (Tekerrür Eden Tarih ve Çeçenistan'ın İşgali), Ö.Aytek Kurnel (Çeçenistan: Kilometre Taşı), Ö.Aytek Kurnel (Perspektif), Uğur Yağan (Kafkas Halkları Olağanüstü Kongresi Kararı-Çeviri), Kazım Berzeg (Çeçenistan'ın Bağımsızlık İlanı Meşrudur), Engin Şekerci (Kafkasya'da Ekosiyaset), Ekrem Atbakan (Bilgi Çağında Bağımsız Kuzey Kafkasya), Muammer Candemir (Kafkas Halklarının Ulusal Dirilişi: 2).

Bütün yazıları zevkle, heyecanla okudum. Hepsini de emek ve araştırma mahsulü. İlk sayılardaki asabiyet ve hırçınlık giderek yumuşamış ve teenni çizgisine yaklaşmış. Mesela, Şamil Eğitim Vakfı ile Birleşik Kafkasya Konseyi'ni ölçüyü aşacak şekilde eleştirmelerini tasvibetmemiştim. Ama istikametleri doğru ve niyetleri halis olduğu için bu tutumlarını müsamaha ile karşılamıştım. Aslına bakarsanız, böyle genç ve idealist insanların zaman zaman ortaya koydukları hırçınlıkları davaya zarar vermez. Sabır ve zaman tanıma en iyi ikaz yöntemidir. Nitekim enerji dolu, yetenek dolu, ülkü dolu Yedi Yıldız ekibi kısa sürede kemal yoluna girmiş bulunmaktadır.

Derginin yayın politikası bellidir: Kuzey Kafkasya'nın birliği, azatlığı, ekonomik ve kültürel sömürüden kurtulması.

Dileğimiz, aşırılıklara kaçmadan, fantastik düşüncelere kapılmadan, mevcut gerçekleri iyi kavrayarak yoluna devam etmesidir.

Malum çevreler (rusofiller) onları yıpratmak için ellerinden gelen menfi propagandaya devam edeceklerdir. Bunu da açıktan değil, gizli kapaklı yapacaklardır. Ama asabiyete kapılmasınlar, ümitsizliğe düşmesinler. Selim akıl sahibi hemşehrilerimiz erken de olsa, geç de olsa onların samimi gayretlerini takdir edeceklerdir.

Muhaceretteki Kafkas kökenli yurttaşlarımız başta olmak üzere herkesin, bu güzel dergiyi okumasını ve uzun ömürlü olması için maddi destekte bulunmasını rica ediyoruz. İş adamlarımız birer nebze reklam vermekle Yedi Yıldız dergisine yardımcı olmalıdırlar.

Yedi Yıldız'a yayın hayatında başarılar diliyorum.

(*) Yazışma adresi: K. Kafkasyalılar Kültür Derneği - Fevzipaşa Cad. 57/4 - 34260 Fatih - İSTANBUL

Abone Bedeli : 400.000. TL.

Posta Çeki Hesabı : 9587.7

(K.K.K.D.)

TATARKAN

Dudalanı MAHMUT

Sıpağarlanı YILMAZ

Cavumla cavalla, tav calpaklağa, küllege,
Kuvğun kelgendi, Ullu Karaçayda ellege.
Nihitni başında süyeledi, üç kuruk,
Duvut ayağından çıktı, açi kuvğun, kıcırik.
Bir kavum cetdi, Karaçayğa içhınıb,
Ishavatni ötgenle, keledile basınıb.
Anda bolur Batda ulu batır Tatarkan,
Uruş tüzde, cavların katinça cılathan.
Ekinçige Muka ulu omak Bayçağar,
Kılıçından kızıl -ala kan ağır
Tatarkan bizden artık ne etedi,
Alıb cavnu iyisin, şıbılaça cetedi.
Cav körsek a allıbizğa salabız,
Cavğa cetsek kanıbizni alabız.
Tatarkanni kündüz, izlelle da tabmalla,
Er cigitle anda, cuklamalla, catmalla.
İmmolat da örge-enişge çabadı,
Madarsızğa cetib ol tilin kabadı.
Kesi mingen toru atnı arıtdı,
Biylogin sahtiyan çarıkla bıla tanıtdı.
Tatarkan a colovçuluk alğandı,
Kıyın künde tabılmayın kalğandı.
Oh ete, keç ete, ekinçi kün kelgendi,
Karab elde ol, kişi körmegendi.
"-Anam, degend-elibiz kayrı ketgendi,
Karayma da bizge zorluk cetgendi?"
Anası da anga alay cuvab etgendi:
"-İş zamanı bilese, barı işge ketgendi."

"-Anam, tünene, koyçukoşda kalğanem,
Cangur urub, ongsuz-kolaysız bolğanem.
Ertde bıla, sürüvçüle kobhança
Aşığib men, ertde turub ketgenme,
Tohtamazdan at süre, cengil col ala
Bek aç bolub, ullu incilib cetgenme."
"-lygen koylarıngdan etgenem kurmanlık,
Da sen a kolaysızğa cetgense sav kallık.
Andan sanga tolu ülüş koyğanem.
Can süyeginden, kuru kesim toyğanem.
Üç özenden seni üç egeçing cetdile,
Ala cılab sanga ullu alğış etdile,
Üç egeçing üçün aşab, kuanıb ketdile,
Kalğançığın da birgelerine eltdile.
Sanga ülüşdü, cavrun bıla baş cartı,
Aşay tebr, ol tuldü aşarıkını artı."
Tatarkan cavrunnu sızırıp üç kabdı,
Elni kayda bolğanın, anga karab tabdı.
"-Anam, "iş zamanı", deb, meni cubatma,
Kerek künde meni engişge karatma.
Bergen sütüng bıla oy, senden tileyme,
Boluşlusun bildir, manga burub aytma.
Atlanıb ızlarından guzaba ceterikme
Kuvğunga ketgen askerni uzaytma.
-"Kalmazlıksa, canım", deydi, anı anası,
Cigit Tatarkan Karaçaynı kalası.
-"Duvut calpaknı Kızılбек asker alğandı,
Elibiz da kuvğun etib kuralğandı.
Calpak kılı kalmay özenge da kirgendi,
Katınnı- kıznı calanayaklay sürgendi.
Emçek anang barayed, kızğan iynekça öküre,
Kızılбекle karayelle, cesirlege cekire"
"-Anam, bügeçe bir carlı çaşçık körgenem,
Ol çaşçıkğa çabırlarımı bergenem.
Cokmud manga, erik aşāğan çabırlık,
Kalmağandı endi, rahatlık-sabırlık.
Çabırlıkını uva, çaba-corta ketgendi,
Colda erlay, eki çabır etgendi.

Tav collanı ol, kanatlıça ötgendi,
Askerni Ishavat sırtında cetgendi.
Cigit Tatarkan alağa alay aytadı:
-"Katın-kız körmeyme, mallarığız kaydadı?
Izlarından kелgensiz, kuvğun etib örelib,
Madar etmey nek turasız, Ishavatha tirelib?"
-"Kızılbeke suvnu ötüb turmay kaçanla,
Cangız köpürnü da kaldırmayın çaçanla.
Ishavat şorkala bizge col bermeydi,
Tamadabız İmmolat "endi ızıbızğa", deydi.
Oy, kara çavkalaça bılayğa cıyılğanbız,
Eteribizni bilmey neçik kalğanbız."
Tatarkan ulanları erkeklerin ayırdı,
Eki etegin bürek başından kayırdı.
Can ayamay tuşman bıla küreşge,
Bölek ulannı alıb, ketdi betni enişge.
Çaba-corta töben çağağa cetdile,
Öreleşib ala, onov-kengeş etdile.
Cantavların sayıv etib aldıla,
Birbirine koşub tüyümçekle saldıla.
Tatarkan beline cantav baylaydı,
Kanlı uruşha, er cigitle saylaydı.
Balavuz çıraknı başlığına saladı,
Altınlısın da ol, koluna aladı.
Ishavat suvnu çabak kibik cıradı,
Mıçımayın arğı çağağa baradı.
Izı bıla kalğan cigitle da ötdüle,
Kızılbeke cıyına ala cuvuk cetdile.
Tatarkan ot carıknı erlay köredi,
Askerine da tohdav buyruk beredi.
Alğa ötüb kesi, ışırla tebreydi,
Bavurlana kelib, tashaların tergeydi:
Cesirleni kaya dorbunga athanla,
Kesleri da toğay aylanıb cathanla.
Tatarkan karayd da karavul körmeydi,
Emçek anasını, uyav turğanın esleydi.
Çak'inçikça, işanga kıcıra başlaydı,
Emçek anası korkub esin taşılaydı.

Carlı katın kutas çaçın taraydı,
"Köbdüle" degen matalı anga karaydı.
Tatarkan da kara sakalın tutadı,
Karıvların ajımsız tanıtadı,
Kızılbekleni tashasın bilib kaythandı,
Aşhı ulanlağa aşhı hapar aythandı.
Tatarkan entda erkek kuzğunça kıçırdı,
Kırkılğan koyğa cıyın callı içindi.
Sütten toyğan marka kozulay oynatdı,
Cetgeni bıla kan gırtçıla çaynatdı.
Kollarına ağaç kurukla aldıla,
Kızılbekleni üslerine saldıla.
Tav kamala kökürekege çañılad,
Murdar kanla köndelenge çaçılad.
Kızılbeke izlegenlerin tabdıla,
Ekevden arısı kara cerni kabdıla.
Kulakların kesib ol ekevgе berdile,
"Tergev bolsun" deb ellerine ciberdile.
Tutmakları erkin etib kaytdıla,
Duvut elge barıb, kuvañç hapar aytdıla.
Ishavatda aç bardı da gara çok,
Albotları Zuliyada, birden sora cara çok.
Batda ulu cigit tuvğan Tatarkan,
Arığan çaşlağa saldı ol arkan.
Börkünde balavuz çırak candırğan,
Ishavat suvnu kızıl kanlay bardırğan.
Mans cetmeydi Tatarkannı beline,
Ol bet tabdırdı, Karaçay degen eline.

Oğarğı tekst Duda ulu Mahmut'nu atasından eşitgen varyant bıla "Karaçay Halk Cırıla" degen kitabdağı varyantdan bütövenib cızılğandı.

Sılpağarları Yılmaz

KARAÇAY - MALKARLARIN NART DESTANLARI

Yazan: Orusbiyhanı SAFAR ALİY

Çevirenler: Bilal APPA - Adilhan APPA

Nart Destanları, bütün Kuzey Kafkasyalılarda olduğu gibi, Karaçay-Malkar Türklerinin edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Kuzey Kafkasyalılar, Nart kahramanlarını efsanevi ataları olarak sayarlar. Destanlarda Nartlar; yiğit ve cesur kahramanlar olarak anlatılır. Nart Destanlarının oluşmaya başlaması çok eski zamanlara dayanır. Ancak bu destanlar çok geç tarihlerde yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Safar-Aliy Orusbiy'in, Nartlar hakkında yazdığı "Dağlıların Nart Destanları" başlıklı yazısı, bu konuda yapılan ilk araştırmalardan biridir^(*). Karaçay-Malkar'da Bashan (Baksan) bölgesinin ileri gelenlerinden İsmail Orusbiy'in oğlu olan Safar-Aliy Orusbiy, Moskova'da Petrovskaya ademi'si'ni okumuştur. Öğrenciliği sırasında; P. Ostryakov, P.İ. Chaikovski, N.P. Tulçinski gibi ünlü kişilerle tanışma fırsatını bulmuştur. Safar-Aliy Orusbiy, onların Kafkasya kültürü hakkında dikkatini çekmeye çalışmış ve onlara bu konuda zengin materyaller sağlamıştır.

Safar-Aliy Orusbiy'in bu yazısı (Skazaniya o Nartskih Bogatiryah U Tatar-Gortsev Pyatigorskogo Okruga terskoy Oblasti = Terek Eyaletinin İssi-Suv (Beştav) Bölgesinde Yaşayan Karaçay-Malkarların Nart Kahramanlık Destanları) 1881 yılında Tiflis'te çıkmaya başlayan SMOMPK (Sbornik Materialov Dlia Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza) dergisinin birinci sayısında Rusça olarak yayınlanmıştır. Giriş niteliği taşıyan bu yazının devamında Safar-Aliy Orusbiy'in 1879 yılında derlemiş olduğu "Örüzmek", "Şavay", "Raçıkav", "Sosurka" adlı destanlar yer alır. Ancak, adı geçen bu destanlar, Rusça ve düzyazı şeklinde verilmiştir. Söz konusu bu yazı, Kuzey Kafkasya Nart destanları ile ilgili yapılmış ilk ciddi çalışmadır. Ayrıca bu yazı, 1917 ihtilalinden daha önce, yani 1881 yılında bir dergide yayınlanmış olması bakımından çok önemli bir belge niteliğini taşımaktadır.

Terek eyaletinin İssi-Suv bölgesinde ve buraya yakın dağlık yerlerde Karaçay-Malkarların kurmuş olduğu büyük köyler bulunur. Burada yaşayanlar tatarcaya benzer bir dili konuşurlar. Ovalık düz arazilerde ise Kabardeyler yaşamaktadırlar. Bu iki kavimlerin konuştukları diller birbirinden tamamen farklıdır. Ben Kabardeylerin arasında da uzun yıllar bulundum. Karaçay-Malkarların ve Kabardeylerin arasında gezerken ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü folklor ürünlerini derleyerek kaydettim.

Çok eski zamanlardan gümüşe kadar, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü folklor ürünlerinin içerisinde Nart kahramanları hakkında anlatılan destanlar ve efsaneler önemli bir yer teşkil eder. Karaçay-Malkarların, oldukça uzun kahramanlık destanları vardır. Bunun yanında buna benzer folklor ürünleri, diğer Kafkasya kavimlerinde de bulunur. Nart destanları, Kafkasya'da yaşayan kavimlerin bir nevi ortak kültür zenginliğidir.

Nart destanları zamanla bazı değişikliklere uğramıştır. Destanların bazı kısımları değişmiş ya da tamamen kaybolmuştur. Ancak böyle olmasına rağmen, Kafkasyalıların folklor ürünleri içerisinde en değerli olanı Nart Destanlarıdır.

Bugüne kadar "Nart" kelimesinin anlamı, kökeni ve tam olarak nereden çıktığı kesin olarak açıklanamamıştır. Karaçay-Malkarların ve Kabardeylerin günlük konuşma dillerine "Nart" kelimesi yerleşmiş durumdadır. Halk arasında, Nart kahramanlarının kimler olduğu hakkında birtakım söylentiler dolaşmaktadır. Karaçaylılar, bir kimseyi övmek için "O (insan) Nart gibi yiğit, güçlü ve akıllı biridir" ifadesini kullanırlar. Yine "O (insan) Nart gibi güzel endamlı, doğru hareket eden biridir" denilir. Bir kişinin herhangi bir davranışı veya yaptığı bir iş, halk tarafından çok beğenildiği zaman, halk o kişi için "Nartça" (Nart gibi) yakıştırmasını yapar. Böylece "Nart" kelimesi halk arasında "her bakımdan en mükemmel vasıfları taşıyan insan" anlamında kullanılmaktadır. Derlemiş olduğum materyallere göre Nartlar; uzun boylu ve iri yapılı çok kuvvetli ve sert duruşlu, çok zor işlerin kolayca üstesinden gelebilen, hastalıklara, zorluklara ve felaketlere karşı dayanıklı kişiler olarak anlatılmaktadırlar. Nartlar ömürlerini mutlu ve huzurlu bir hayat geçirmek için zorluklara karşı mücadele ederek geçirmişlerdir. Aslında, Nartlar hayatın zorluklarına karşı mücadele etmekten zevk almaktadırlar. Örneğin; Nartlar bir sefere çık-

(*) Orusbiev Safar-Aliy İsmailoviç, Skazaniya o Nartskih Bogatiryah U Tatar-Gortsev Pyatigorskogo Okruga Terskoy Oblasti, Sbornik Materialov Dlia Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza, No: 1, Tiflis, 1881

tıkları zaman zorluklarla ve birtakım engellerle karşılaşmayı çok arzu etmişlerdir. Çünkü, onlar bu sayede yiğitliklerini sınamış olacaklardır. Karaçay-Malkarlar, Nartları bu şekilde anlatırlar.

Anlatılan destanlarda, Nart yiğitlerin yanında bir de "Emegenler" (dev yaratıklar) den çok bahsedilir. Emegenler de Nartlar gibi çok güçlü ve iri yapıdadırlar. Ancak zekaları çok kıt olduğu için hiçbir işi doğru dürüst beceremezler. Anlatılanlara göre, Emegenlerin birden fazla başları varmış. Gözleri ise sadece birtane, o da alınlarının tam ortasında bulunuyormuş. Nartlar ile Emegenler sürekli mücadele içerisindeydiler. Nartlar yüksek zeka kabiliyetleriyle her şeyi en ince ayrıntısına kadar ölçüp biçerler ve her zaman Emegenleri alt etmeyi başarırlar. Emegenler insan eti yerlermiş. Bu yüzden Emegenlerin eline düşüp de sağ kalan tek bir Nart yokmuş. Bunun için Nartlar, mümkün olduğunca Emegenlerle karşılaşmamaya özen gösteriyorlarmış.

Nartlar sefere çıkmadıkları zamanlarda çeşitli eğlenceler, şölenler, yiğitlerin hünerlerini göstermeleri için yarışmalar tertipliyorlarmış. Nartlar bu gibi şölenleri belli bir yerde yapıyorlarmış. Bu yerin adına "Alikalanı Uyleri" (Alikaların Evleri) deniliyormuş. Orada her zaman kocaman bir kazan ateşte asılı dururmuş. Bu kazan o kadar büyükmüş ki içine kırk öküzün eti sığarmış.

Karaçay-Malkarların anlattığına göre; Nartların sefere çıktıkları ve savaştıkları yerler Kuban vadisi ile sınırlı kalmıyormuş. Nartlar, İdil (Volga) ırmağına kadar gelerek buraya seferler yapıyorlarmış. Hatta bazen İdil ırmağını da geçerek çok uzak yerlere bile seferler yaparak oldukça yüklü ganimet elde ederlermiş. Karaçay-Malkarlar, Nart kahramanlarının gerçekten de yaşadıklarına inanırlar. Nartların yaşadığını gösteren işaretler Kuban vadisinde oldukça fazladır. Teberdi ırmağı ile Kuban ırmağının birleştiği yere yakın bir bölgede olan Humara yakınında, büyük kayalıklar arasında ilginç ve büyük bir yer altı evi vardır. Buraya "Çuvana" denir. Anlatılanlara göre çok eski zamanlarda burada "Açı Tili Nart Gilastarhan" yaşamış. Teberdi ırmağının sol tarafında, Sırtı'da Çuvana'ya benzeyen başka bir yer altı evi daha vardır ki bu yer altı evi, Çuvana'dan daha güzel yapılmıştır.

Çuvana'ya yakın bir yerde büyük bir kaya vardır. Halk bu kayaya "Sosurka'nın Taşı" der. Anlatılanlara göre, Nart Sosurka atı ile bu kayanın üzerine çıkmış ve atın ayak izleri kayanın üzerinde hala duruyormuş. Bunun yanında, kayanın üzerinde Sosurka'nın köpeğinin ayak izleri ve atın sidik izleri de duruyormuş. Buna benzer söylentiler, Nart kahramanlarının, Kuban vadisi civarında yaşadıklarını göstermekte, seferlere çıktıklarında ise İdil ırmağını da geçerek uzak yerlere kadar gittiklerini anlatmaktadır.

Karaçay-Malkarların Nart destanlarında geçen kahramanların adları şunlardır; Özümek, Sosurka, Şavay, Şırdan, Himiç, Batirez, Racıkav, Sibilçi, Gilastarhan, Devet, Alavgan. Bu kahramanların her birinin kendine ait ayrı bir cırı (destan, şarkısı) vardır. Ancak bu destanların birbirlerine benzeyen tarafları çoktur, zamanla bu destanlar birtakım değişikliklere uğramışlardır. Hatta bir kısmı unutulmuştur. Günümüzde (1879 yılında) bu destanların eski biçimde söyleyebilen "cırçı" (ozan) çok azdır. Ozanlar bu destanları, halkın her zaman toplandığı belirli yerlerde söylemişlerdir. Kabardeyler, bu ozanlara "Geguako" adını verirler.

Bu halk ozanlarının kendilerine ait özel mülkleri olmamıştır. Onlar, gezerlerken yanlarında silah taşımazlar. Ozanlar, herhangi bir nedenle halkın toplandığı yerlerde, örneğin; düğünlerde, cenazelerde v.b. yerlerde bulunmuşlar, şarkılarını söylemişler veya toplantının anlamına ve önemine uyan yeni şarkılar besteleyerek anında icra etmişlerdir. Halk ozanları Kafkasya kavimlerinin o zamanki edebiyatçıları olmuşlardır. Bunlar sürekli dolaşıp durdukları için söyledikleri şarkılar ve şiirler de her tarafa yayılmıştır.

Çok önemli bir durum için veya halkın önemli sorunlarına çözüm bulmak için yaşlılar, Bilge kişiler biraraya gelerek yüksek bir tepenin üzerinde kurultay yaparlardı. Bu sırada gençler de aşağıdaki düz arazide ata binerler, güreş tutarlar ve buna benzer yiğitlik gösterileri yaparlardı. Ozanlar da bu gibi toplantılarda mutlaka bulunurlardı. Kurultay için toplanan yaşlılara ve bilge kişilere; yiğitlik gösterileri yapan gençlere şarkılar yaparlardı. Ancak, ozanların şarkıları sadece övgü niteliğinde değil idi. Ozanlar; kötü ve ikiyüzlü insanları, ahlaksız adamları sert biçimde yeren şarkılar da yaparlardı. Ozanların bu eserleri sadece bu bölgede kalmaz diğer yerlere de yayılırdı.

Toplumda sevilen ve saygı duyulan kişiler için, halkına yararlı bir iş yapanlar için ve halkın çok değer verdiği bir yiğit öldüğü zaman ozanlar çağılır, onlardan şarkı veya "küy" (ağıt) yapmaları istenirdi. Ölenin ardından ağıt yapıldığında böylece onun yiğitliği unutulmayacak ve kuşaktan kuşağa aktarılacaktır.

Bu gibi durumlarda ozanlar, تنها ve sessiz bir yere çekilirler, şarkı veya ağıtın mısralarını ortaklaşa yaratırlardı. Bir süre sonra işlerini tamamladıktan sonra orada bulunanlara haber verirler, herkes onları dinlemek için bir yere toplanırdı. Oradakiler, toplanmadan önce kılık ve kıyafetlerini düzeltirlerdi. Kimi kalpağını, kimi kamasını ve kemerini düzeltirdi. Kimi de fişekliklerini parlatırdı. Yani ozan, orda toplananlardan birinin biçimsiz bir durumunu görürse, onu halkın içinde rezil kepaze edecektir. Bu yüzden herkes üstüne başına çok dikkat etmek zorunda idi. Daha sonra ozanlardan biri, yüksek bir yere çıkarak elleriyle tempo tutar. Önce, yaptığı şarkının ezgisini sesli bir biçimde söylemeye başlar. Orada toplananlar da ozan şarkıyı (sözlerini) ne zaman söyleyecek diye sabırsızlıkla beklemekteydiler. Daha sonra ilk ozan, kendi yaptığı şarkıyı icra eder. Diğer ozanlar da sırayla kendi şarkılarını söylerler. Orada toplananlar, nefes dahi almadan büyük bir dikkatle ozanları dinlerler. Oradakiler "böyle güzel sözleri nereden buluyorlar" diye hayret içerisinde kârlılar ve hayranlıklarını gizleyemezler.

Ozanlar şarkılarını söyledikten sonra oraya hangi nedenle toplanılmışsa artık o toplantının gerekleri yapılır. Toplantı sona erdikten sonra misafirler için türlü türlü yemekler ikram edilir. Ozanlara da değerli hediyeler verilir. Eğer cenaze nedeniyle toplanılmışsa, cenaze sahibi ve akrabaları, Ozanlara elbise ve at gibi hediyeler verirler. Ozanların geçimi genellikle böyle olmuştur.

Ozanlar, gençler savaşa giderken yapılan törenlerde de bulunarak onlar için şarkılar yaparlardı. Ozanlar, savaşta yiğitlik gösterenleri öven, korkakları ise sert biçimde yeren şarkılar yapmışlardır. Ozanlar, savaş sırasında kendilerine zarar gelmeyecek bir yerde savaşı gözleyerek; savaşın seyrini, ön saflarda kimlerin vurduğunu, kimlerin yiğitlik yaptığını, kimlerin nasıl öldüğünü şarkılarına yansıtır. Ozanların bu şarkıları, kısa bir zaman sonra savaşa uzak olan yerlere kadar yayılır. Böylece, herkes savaşın seyri hakkında haberdar olur.

Bütün bu anlatılanların ışığında düşünersek; ozanlar eskiden toplumda oldukça önemli bir konuma sahip idiler. Çünkü, birçok olayın ve durumun halkın anlamasında ve bilgilenmesinde en önemli unsur ozanlar olmuştur. Ozanlar, valyaclar gibi doğruluğu ve güzelliği ilke edinmişler, bu gibi değerlere büyük önem vermişlerdir. İnsanların kötü hallerini sert biçimde yermişler, yaşamın derinliklerinde kalan şeyleri gün ışığına çıkarmışlardır. Halk ise, ozanların "erdem" kavramını koruyarak ön planda tutmalarını saygıyla karşılamıştır. Halk, ozanları tüm kısıtlamalara karşı korumaya çalışmıştır. Bu yüzden ozanlar, hiç kimseden korkmadan, diledikleri konuda şarkılar yaparlar ve bunları herkese duyururlar. Ozanlar, zengin-yoksul ayrımı yapmadan herkes için gayet açık ve anlaşılır şarkılar yapmışlardır.

Ozanların, toplum içerisinde önemli bir konuma olduğuna bir örnek getirelim. En soylu aileler bile kendi çocuklarının sanatsal yönden yetenekli olduklarını fark ettiklerinde onları yetiştirmeleri için ozanların yanına gönderiyorlardı. Ayıca çocuklar, ozanların yanında çeşitli yerleri gezerek, ozanların yaşam tecrübelerinden faydalanıyorlardı.

İslam dini yayılmaya ve topluma yerleşmeye başladığında, birtakım mollalar, ozanları toplum dışına itmek için ellerinden geleni yapmaya başladılar. Mollalar "ozanlar günah işlerle uğraşıyorlar, onların yaptığı işler dinimizle bağdaşmaz" diye halkı ozanlardan uzaklaştırmaya çalışıyorlardı.

Mollaların çabaları ve diğer çeşitli nedenler, ozanların sayısını giderek azaltmıştır. Kabardeylerin en ünlü ozanı Tayair de 1850'li yıllarda ölmüştü. Duruma bakılırsa ozanlar hepten yok olacaktı.

Ozanların, Natlar hakkında anlattıklarına şöyle bir baktığımızda, anlatılan çeşitli destanların birbirleriyle bağlantısız olduğu sanılabilir. Ancak iyi incelendiğinde, Nart kahramanlarının destanları bir araya getirildiğinde, hepsinin birbirini tamamladığı ve büyük bir destanın ortaya çıktığı görülür. Ne yazık ki atalarımızdan bizlere miras kalan bu destanlar, halkın belleğinden silinmeye başlamıştır.